

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Юрій Калічак

РОДИННА ПЕДАГОГІКА

Тексти лекцій

Дрогобич, 2022

УДК 37.018.1(075.8)

К 17

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 22.12.2022 р.)

Рецензенти:

Клим Мар'яна Ігорівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Федорович Анна Василівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Калічак Ю.Л.

К 17   **Родинна педагогіка** : тексти лекцій. Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2022. 132 с.

Тексти лекцій підготовлено згідно з чинною програмою курсу «Родинна педагогіка» підготовки фахівців ОР «Бакалавр» галузі знань 01 Освіта спеціальності 012 Дошкільна освіта, затвердженої науково-методичною радою університету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Навчальний посібник покликаний сформулювати у студентів сучасні знання з родинної педагогіки, узагальнити досвід народної педагогіки з метою використання у роботі закладів дошкільної освіти.

У посібнику вміщено тексти лекцій, завдання для самостійної роботи студентів, завдання для підсумкового контролю, список використаних джерел.

Тексти лекцій уможливають підготовку майбутніх вихователів до виконання завдань із родинного виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах.

Посібник призначений для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» закладів вищої педагогічної освіти, вихователів, магістрантів, викладачів.

© Юрій Калічак, 2022

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2022

ЗМІСТ

Передмова	4
Лекція 1. Сутність українського родинного виховання	7
Лекція 2–3. Основні напрями родинного виховання дітей дошкільного віку у сучасних умовах	18
Лекція 4–5. Труднощі у родинному вихованні	35
Лекція 6. Режим дня дошкільника	58
Лекція 7. Формування основ культури поведінки і взаємин дошкільника у родинному середовищі	63
Лекція 8. Хрещені батьки. Дідусі, бабусі, брати і сестри як вихователі	71
Література	76
Додатки	86

Передмова

Тривала тенденція суттєвого погіршення морально-етичного виховання дітей диктує застосування різноманітних виховних та профілактичних технологій інноваційного характеру, як правило, варіативних і додаткових програм в умовах сучасного закладу дошкільної освіти за умови врахування індивідуальних особливостей вихованців.

Процеси реформування та модернізації, котрі можна спостерігати нині у системі вищої педагогічної освіти, передбачають забезпечення зростаючих потреб суспільств та держави у висококваліфікованих фахівцях, що уможлиблює відповідні зміни у педагогічній підготовці фахівців дошкільного профілю для роботи з дітьми дошкільного віку.

Сучасний вихователь повинен орієнтуватися в нових підходах щодо едукативності дітей дошкільного віку в родинному колі, визначати спрямованість освітнього процесу в ЗДО, обирати необхідні програми, котрі б забезпечили найбільш ефективні та раціональні форми організації життя дошкільників, сприяли відчутному зміцненню їх фізичного та психічного здоров'я.

Психолого-педагогічні підгрунття родинного виховання, важлива роль родини в організації освітньо-виховної діяльності з дитиною на основі особистісно-орієнтованої моделі взаємодії з нею завжди займатимуть першочергове місце у роботі з дітьми дошкільного віку.

Мета дисципліни «Родинна педагогіка» – сприяти формуванню у студентів наукових понять про теорію і методику родинного виховання, його цілі та завдання, опануванню основних теоретичних знання та практичних навичок у сфері виховання особистості в родинному колі, навчанню використовувати отримані знання і вміння у майбутній педагогічній діяльності.

Вивчення курсу має на меті:

- ознайомлення студентів з теорією родинного виховання;
- обґрунтування важливої ролі родинного виховання у педагогічній науці;

- формування вміння аналізувати й оцінювати виховний потенціал родини, діагностувати психолого-педагогічні основи родинного виховання;
- реалізацію індивідуальної моделі педагогічної взаємодії з батьками задля цілісного педагогічного впливу на дитину;
- озброєння майбутніх дошкільних педагогів методиками вивчення та виховання особистості дитини.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни студенти повинні опанувати «знання про:

- об'єкт, предмет, завдання, принципи родинної педагогіки;
- специфічні особливості виховання в українській родині;
- роль і місце виховання в родині у сучасній освітній системі;
- значення застосування діагностичних методик для оцінки виховного потенціалу родини.

Також студенти повинні вміти:

- оцінювати виховний потенціал родини;
- урізноманітнювати шляхи оновлення педагогічних знань та впроваджувати їх в практику професійної діяльності;
- застосовувати на практиці принципи родинного виховання;
- використовувати досвід етнопедагогіки в індивідуальному вихованні дитини;
- аналізувати виховний вплив на дошкільників хрещених батьків.
- розробляти власні методики родинного виховання на основі знань про психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку;
- діагностувати психолого-педагогічні особливості дошкільників різних вікових груп;
- реалізувати індивідуальну модель педагогічної взаємодії з батьками з метою цілісного педагогічного впливу на дитину».

Матеріал кожної лекції передбачає план, запитання для самоконтролю, створює сприятливі умови для успішного засвоєння студентами усього масиву наявних технологій родинного виховання. Контрольні запитання та завдання для самостійної роботи сприяють визначенню

рівня засвоєння студентами навчального матеріалу та обсягу самостійної роботи. Тексти лекцій укладено згідно з робочою навчальною програмою й актуальними вимогами вищої школи, вони сприятимуть опануванню студентами знань про родинне виховання у практичній діяльності з дітьми дошкільного віку, допоможуть у засвоєнні фундаментальних теоретичних знань та необхідних практичних вмінь у сфері виховання особистості дошкільника.

Використання навчального посібника «Родинна педагогіка» разом із методичним посібником до семінарських занять сприятиме опануванню програмного матеріалу та методики діагностики й едукції особистості дитини дошкільного віку у родинному колі, а також урізноманітненню шляхів оновлення педагогічних знань і впровадження їх у практику фахової діяльності, активному використанню багатющого етнопедагогічного досвіду індивідуального виховання дошкільника, навичок аналізу виховного впливу на дошкільників з боку хресних батьків, формуванню власної методики родинного виховання із застосуванням знань про психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку, реалізації індивідуальної моделі дієвої педагогічної взаємодії з батьками задля здійснення цілісного педагогічного впливу на дитину.

Навчальний посібник має також практичне спрямування, його матеріали можна успішно використовувати у практичній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти, батьків тощо.

Лекція 1. Сутність українського родинного виховання

План

1. Народна педагогіка про виховання дитини в родині.
2. Сучасне становище української родини.
3. Значення батька і матері у вихованні дитини.
4. Родинні традиції у вихованні дітей.
5. Педагогізація батьків дошкільників.
6. Нетрадиційні форми взаємодії ЗДО і родини.

1. Народна педагогіка про виховання дитини в родині

Українська народна мудрість здавна вважала, що «З родини йде життя людини», «Без сім'ї – нема щастя на землі» [50, с. 107]. Народ завжди прагнув збагнути причину різноманітних явищ, заглянути у духовний світ людини, з'ясувати чинники становлення особистості людини. Родини вважалася першоджерелом життя суспільства. Саме тому внаслідок багатовікового педагогічного пошуку формувалися народні уявлення про основні чинники становлення особистості в родинному колі. Значне місце в родинній педагогіці відводилося спадковості. Ще одним значимим чинником впливу на особистість родинна педагогіка вважала середовище – стан родини, розпорядок життя, побут, обряди, звичаї та традиції, статки, надбані членами родини умови.

Сім'я різноманітними способами впливає безпосередньо на дитину вже від її народження. Якість життя родини і характер спілкування з найменшими її членами є фундаментом засвоєння з дитиною початкових звичок, котрі згодом диктуватимуть її поведінку.

Численні підтвердження впливу середовища на характер людини, побутових умов, домашнього оточення, життєпобутування сім'ї знаходимо в українських народних приказках і прислів'ях: «З ким поведешся, того й наберешся», «З розумним будеш розумним, а з дурним і сам будеш таким», «Ниточка веде до клубочка», «Який стук, такий грюк», «Кожна птичка свою пісню співає і своє гніздечко має» [72, с. 277].

Особливо гостро вплив на дитину домашнього оточення, загального укладу життя родини спостерігається тоді, коли вона починає ходити й опановує мовлення. У цей час збільшуються можливості щодо фізичної і духовної комунікації з навколишнім світом («Перший крок дитини – радість для родини», «Як говорить дитя, то вирує в хаті життя») [79, с. 85].

Здоровий дух єдності родини позитивно впливає на дітей. Родинні негаразди, постійні чвари поміж родичами чи відверто негідна поведінка когось із них, несприятливі житлові умови, постійна гонитва задля збагачення надзвичайно негативно впливають на поведінку малюків, суттєво мінімалізують виховні можливості родини загалом.

Виховання прикладом як потужний чинник формування особистості яскраво простежується в народних уявленнях про виховання наймолодших. Підтвердження цьому знаходимо в народних афоризмах: «Добрий приклад кращий за сто слів», «Бурчання наскучить, приклад научить», «Приклад кращий за правило» [74, с. 70]. Такі висловлювання чітко узагальнюють результати тривалих спостережень щодо усталених звичок дитини копіювати вчинки старшого брата чи сестри, матері чи батька, здібнішого приятеля тощо.

Перелічені чинники в народній педагогіці вважаються рівнозначними за важливістю, однак залежно від конкретної ситуації кожен з них стає основоположним: як от спадковість («Яке коріння – таке й насіння», «Яке зіллячко, таке й сім'ячко», «Від лося – лосята, від свині – поросята»), чи середовище («Як зайдеш між реп'яхи, то й реп'яхів наберешся», «Як у сім'ї згідливе життя, то й виросте дитя до пуття»), зрештою, виховання («Що виховаєш, то й матимеш») або їх поєднання (спадковість і виховання) («Яке дерево, такі його віти, які батьки, такі й діти», «Яка гребля, такий млин: який батько, такий і син») [70, с. 45].

Незмінним чинником народної педагогіки завжди залишається рідна природа. Лише у природному оточенні сповна здійснюється програма формування досконалої людини, адже тут успішно взаємодіють усі, без винятку, засоби впливу на дітей (гра, праця, відпочинок тощо), однак це відбувається лише за умови систематичного духовного спілкування з природою, постійного розмірковування про роль природи у

житті людини, прищеплення любові до тих видів праці, які виконуються у природному середовищі, тривалого споглядання дітьми мудрості природи й усвідомлення необхідності її захисту.

Першочерговим та універсальним чинником народної педагогіки завжди була й залишається праця. Народ давно визначився зі змістом, засобами і формами системи трудового виховання, майстерно склавши відповідного змісту народні пісні, казки, загадки, прикмети, народний календар, узагальнивши спостереження, обряди та традиції, а найважливіше – залучення змалку до трудової діяльності. Важливим засобом гармонійного розвитку особистості народ здавна вважав органічне поєднання фізичної праці та навчання.

Молода сім'я повинна завжди дбати про постійне зміцнення своїх родових зв'язків, якнайширше використовувати виховний могутній потенціал бабусь і дідусів, дядьків і тіток, предків загалом. Доцільно детально знати своє генеалогічне дерево, ґрунтовно знати й пишатися найвідомішими представниками свого роду, ретельно зберігати сімейні портрети, давні предмети домашнього вжитку, здавна використовувані інструменти, знаряддя праці й інші родинні реліквії.

Завжди популярними та широко вживаними у народній педагогіці були й залишаються сімейні свята і обряди, що супроводжували народження дитини, шлюб, що здійснювалися із винятковою урочистістю, супроводжувалися піснями, музикою, танцями. Відзначаючи їх сьогодні, можна не лише організувати корисне спілкування, але й розв'язати чимало виховних завдань.

Важливими умовами забезпечення ефективності та результативності виховної роботи з дітьми засобами народної педагогіки є злагода в сім'ї, а також її взаємодія із закладом дошкільної освіти.

2. Сучасне становище української родини

Довгоочікуване проголошення Української Державності у 1991 році стало вистражданим результатом наполегливої та надзвичайно жертвовної боротьби українців за свою державність, а також потужною рушійною силою відродження національної свідомості, закономірного

повернення народних звичаїв, обрядів та традицій, народної педагогіки й відновлення міцного фундаменту української родини.

Поява сприятливих умов для процвітання української нації, її національної ідеї, духовності, культури, родини, чітке визначення виховного ідеалу, неабиякий інтерес етнопедагогіки та українознавства загалом, докорінне переосмислення й чітке усвідомлення українцями нових політичних, соціально-економічних реалій окреслили на правду істинний шлях до національного відродження, що його так майстерно і довго приховувала попередня влада. На цьому тлі змінюється становище української сім'ї, що донедавна переживала кризу.

Унаслідок трансформації інституту сім'ї повільно, проте впевнено відновлюються всі її функції. Особливо відзначимо найважливішу з них для суспільства і держави – виховну. Нині можна впевнено констатувати кардинальне завершення процесів деморалізації та нестабільності української родини (зменшення кількості розлучень, повернення до усталеної моделі сім'ї, зменшення кількості позашлюбних дітей тощо), поява чіткої економічної перспективи, зростання родинних цінностей, педагогізація батьків, духовне зростання молоді тощо.

3. Значення батька і матері у вихованні дитини

Народний вислів «Живемо не батьками, помremo не людьми» демонструє важливе значення батьківства й материнства.

Будь-яке суспільство покладає відповідальність за виховання своїх дітей, за організацію родинного життя на батьків, вважаючи їх найважливішими вихователями у житті кожної дитини. «Виховує, звичайно, сім'я в цілому, – зазначав В.О. Сухомлинський, – її загальний дух, культура людських стосунків. Але хто творить цей дух, цю культуру? Звичайно ж, батьки. Без батьківської мудрості нема виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадянському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків у них – її коріння і джерело» [73, с. 417].

Українські народні приказки та прислів'я засвідчують значення виховного впливу батьків: «Які мамо й тато, таке й дитятко», «Який кущ, така й хворостина, який батько, така й дитина», «Які самі, такі й сини». «Яка мама, така сама» [62, с. 19].

Народна педагогіка твердить, що у сім'ї однаково важливою є місія «батька і матері («Отець – як бог», «Чоловік у домі голова, а жінка – душа», «Що тато, то не мама», «Без хазяїна двір, а без хазяйки хата плаче»). Слово батька для дитини має авторитетне значення («Не послухаєш тата, послухаєш ката»). Та й результати його виховного впливу немалозначні («Не навчив батько – не навчить і дядько», «Батько – рибалка, тоді й діти у воду дивляться», «У ледачого пасічника і бджоли ледачі», «Хороші діти – це честь батька й матері», «Яка хата – такий тин, який батько – такий син», «Молодь багата мудрістю мами і тата» [38, с. 81].

Помилковим є твердження про менше значення батька у вихованні дитини раннього віку. Адже ласкавий голос його добре ставлення, запах, сміх, турботливі дотики батьківських рук мають для малюка таку ж важливість як і материнстві.

Постійна відсутність, уникання участі у вихованні, інтерес до телебачення цілеспрямовано витискає батька на периферію сімейного життя. У такій родині дитина відчуває себе меншовартісною, обожнює батька здалеку, вважає себе не вартою уваги та любові. Подібна зневага батька породжує у дитини непевність у своїх силах, применшує її достоїнствах, зменшує привабливість.

Окремі матері толерують таке ставлення батька, прагнучи у такий спосіб відсторонити його від зайвих клопотів. Їм варто було б задуматися над майбутнім своєї дитини. Вже з моменту появи малюка на світ є необхідною присутність батька в дитячій кімнаті задля можливості колисати, годувати, купати, переодягати немовля. Однією з причин такого стану справ є невпевненість окремих чоловіків у власних силах, неготовність виконувати цілком органічні функції, адже кожна мати неодмінно прагне допомогти дитині відчувати теплоту, турботливість і доброзичливість батька. Ця обставина допомагає побороти свої ревнощі та бажання домінувати в житті дитини.

У рівноправній спільноті батьків можна спостерігати позитивні почуття до дитини, адже вони однаково добре знають своїх дітей і разом турбуються про них. Подекуди часу мамі необхідно надавати батькові можливість комунікувати з дитиною наодинці, тим самим по-справжньому відчувати себе турботливим і потрібним. Саме він здатний навчити свою дитину в перші роки життя любові. Спокій, розважливість і доброзичливість у стосунках із мамою, поміркованість і такт у спілкуванні з дитиною дозволить дитині засвоїти перший і найважливіший урок пізнання світобудови загалом.

Дорослішання дитини ускладнює взаємини з батьком, котрий випромінює силу, мудрість і владу. Близькість батька до малюка, зазвичай призведе до того, що в підлітковому віці дитина звертатиметься до батька за порадою.

Син і донька по-різному розуміють роль батька. Для дівчинки еталоном є відсутність приниження її, натомість ставлення до неї з повагою, розуміння її вроди та чуттєвості, адже батько для неї є прикладом для вибору майбутнього супутника життя.

Батько – зразок ідеального чоловіка для рідного сина. Він намагається копіювати всі його вчинки, рухи, слова, та навіть шкідливі звички.

З часом дитина прагне відчувати до батька не лише любов, але й повагу. Стають серйознішими вимоги дитини: батько повинен вміти плавати, достатньо заробляти, бути зразковим християнином тощо. Син неодмінно демонструвати захоплення батьком і намагатиметься бути схожим на нього: однакова хода, подібні манери, схожий стиль одягу.

Для кожного малюка мамина ніжність чи прості дотики, мамин голос, як правило, заспокоює. Відчуття й враження, пережиті в ранньому дитинстві, є зразком для побудови своїх взаємин з усіма людьми.

Мама для дитини є прикладом для наслідування, носієм правильних рішень, генератором добра і мудрості. Щоправда, у вихованні сина кожна матір має пам'ятати народну приказку: «Ой не пести, мамо, сина, бо бідна у світі пещена дитина» [30, с. 33].

Розумна суворість та вимогливість сприймається сином набагато краще, аніж вседозволеність. Зайва м'якість і надмірна ніжність зі

своїми дітьми, зрештою як і суворість матері, котра межує з образами та приниженням гідності, ніколи не замінять спроможності заспокоїти, надати впевненості без зайвих емоцій.

4. Родинні традиції у вихованні дітей

У процесі навчання, виховання та розвитку, а також соціалізації здійснюється передача традицій, завдяки чому відбувається виховний вплив відповідно до вікових можливостей, а також поширюється інформація про батьків, рід занять і професії батька та матері, колег по службі, рівень задоволеності батьків своєю роботою, професією, який стан їхнього здоров'я, інтереси, звички, смаки й уподобання тощо.

Неможливо уявити собі будь-яку родину без певних звичаїв як складової частини традицій, позаяк практично у всіх сім'ях відзначають свята, святкують дні народження членів сім'ї тощо.

Часта зміна звичних буднів на урочистості чи свята, коли всі радіють, зібравшись разом, панує сміх і доброзичливість, взаємна турбота, гордість за приналежність до своєї родини і, як наслідок – радість, веселий настрій і задоволення у дітей.

Уже стали традиційними чи навіть родинними такі свята, як дні народження, хрестини, початок і закінчення навчального року у дошкільників, перше причастя, ювілеї, іменини тощо. Під час таких родинних зустрічей, урочистостей заведено робити подарунки, що потребує певного навчання. Цілком зрозуміло, що найкращим подарунком стане річ, виготовлена власноруч. Існують також сімейно-побутові традиції, котрі передбачають традиційну взаємодопомогу в домашньому господарстві, особливо у жіночій частині родини, що дає змогу швидко вирішити проблему вільного часу, відшукати додаткові можливості для духовного самовдосконалення (наприклад, проведення спільного суботнього прибирання).

Насправді виховний потенціал родинних традицій неймовірно багатий. Завдяки ним можна успішно виховувати любов і повагу, взаєморозуміння, відчуття взаємодопомоги тощо. Родинні традиції відображаються також на культурі людських потреб, бажань, сприяють формуванню організаторських здібностей, вміння керувати власними

бажаннями, жертвувати ними на благо сім'ї. Родина завдяки спільним традиціям успішно виливає на формування окремих якостей особистості (почуття обов'язку, відповідальність за вчинки, турбота про оточуючих) та здійснює неабиякий виховний вплив на дошкільника.

5. Педагогізація батьків дошкільників

Сьогодні існує нагальна потреба в консультативній чи рекомендаційній роботі з батьками. Виховання батьків чи допомога їм у виконанні функції вихователів власних дітей починається з усвідомлення ними потенціалу та потреби внутрішнього зростання задля спроможності успішного виховання дітей.

Єдність розуміння результатів освіти і виховання педагогами та батьками передбачає їхню плідну взаємодію у закладі дошкільної освіти за такими «напрямами:

1. Профілактична, роз'яснювальна робота з усіма категоріями батьків з питань здоров'я дітей, формування особистості та індивідуальна виховна робота.

2. Виявлення проблемних сімей, дітей, які мають певні особливості. Корекційна робота з ними.

3. Захист прав дитини» [18, с. 33].

Всю роботу з батьками доцільно здійснювати у декілька «етапів.

Перший етап – щорічне обстеження на початку навчального року батьківського контингенту дитячого садочка та аналіз його складу. Необхідно виявляти також запити батьків, потреби в освітніх послугах та оцінку роботи колективу.

Другий етап – виявлення сімей, що перебувають у соціально небезпечному стані, і дітей, які мають ті або інші проблеми психологічного плану:

- труднощі з адаптацією;
- агресивність;
- страхи;
- проблеми спілкування з однолітками;
- незасвоєння програми тощо.

Третій етап – аналіз отриманих даних та укладання бази даних для складання плану взаємодії педагогів і батьків на поточний рік. Безумовно, активний курс щодо створення єдиного простору розвитку дитини повинні підтримувати як дитячий садочок, так і батьки. Всю роботу вихователя з сім'єю необхідно розподілити на щотижневу, щомісячну та разову» [21, с. 77].

Вихователі здійснюють щоденне спілкування з членами родини вихованців, котрі відвідують заклад дошкільної освіти. Завдяки такій стабільності усувають стихійність контактів. Враховуючи цю обставину, «необхідно:

- збалансувати частоту спілкування з батьками всієї групи;
- планувати частоту і зміст спілкування, його мету, очікувані результати;
- продумувати позитивну інформацію про дитину;
- вести бесіди лише на теми виховання, розвитку і здоров'я дитини;
- працювати над формуванням стилю спілкування» [27, с. 14].

Усталене спілкування дає змогу забезпечити систематичну поінформованість батьків про перебування дитини у дитячому садочку і встановлення міцного контакту з родиною.

Щотижня хтось із батьків повинен мати можливість поспілкуватися з вихователями з питання індивідуального розвитку своєї дитини. Аби цей процес не набував стихійного характеру, вихователі ЗДО формують графік бесід. Крім того із батьками важковиховуваних дітей зустрічаються усі необхідні фахівці згідно з усталеною програмою. Темі і мету бесід зазначають у планах бесід, керуючись при цьому матеріалами спостережень, результатами здійсненої діагностики, програмового матеріалу.

Виокремимо деякі «традиційні і нетрадиційні форми взаємодії з батьками, наприклад:

- традиція «очікуваний гість»;
- театральні четверги (п'ятниці);
- математична ігротека;
- наша бібліотека;

- консультативний центр «Співбесіда»» [30, с. 33].

Зустрічі щомісяця передбачають такі форми спілкування з батьками, як свята; педагогічна вітальня, клуби сімейного дозвілля, спільні туристичні походи тощо. Активне використання подібних класичних форм роботи з батьками забезпечує досягнення успішного результату у встановленні доброзичливої, довірливої атмосфери, позитивного психологічного комфорту і середовища спільної творчості батьків. При цьому не варто відмовлятися і від такої традиційної форми роботи, як консультації, запрошення фахівців з консультаційних центрів, відомих педагогів, лікарів, працівників соціальних служб тощо.

6. Нетрадиційні форми взаємодії ЗДО і родини

Поруч із традиційними активно застосовують і нетрадиційні форми взаємодії з батьками, їх різноманітність залежить від креативності педагогічного колективу закладу дошкільної освіти і бажання використовувати у роботі. До нетрадиційних форм належать різноманітні вернісажі, спільне оформлення альбомів, колекцій, спільна цікава справа, виготовлення ляльок для лялькового спектаклю тощо.

Задля об'єднання зусиль батьків і педагогів з метою успішного розв'язання оздоровчих і освітніх завдань, доцільним є використання й нетрадиційних форм співпраці з батьківським контингентом. Наприклад, не зайвим було б започаткування лекторію і одночасно практикуму «Будь здоровий», систематичне проведення змагань під гаслом «Тато, мама, я – спортивна сім'я», фестивалів сімейної творчості, традиційних «Днів сміху», спільних свят і театралізованих дійств, оформлення виставок дитячої творчості, нетрадиційних батьківських круглих столів тощо [9, с. 177].

Подібні форми роботи знайомлять батьків із психолого-педагогічною літературою щодо виховання дітей дошкільного віку, результатами діагностичних обстежень, створюють передумови для педагогічного спілкування, демонструють різноманіття стилів спілкування з дітьми, відчутно підвищують авторитет батьків, сприяють створенню єдиного освітнього товариства.

Питання для самостійного опрацювання

1. Дайте розгорнуте тлумачення понять «родина» та «сім'я». Обґрунтуйте відповідь.
2. Опишіть порівняльний аналіз виховного процесу в сім'ї та родині.
3. Порівняйте процес виховання різними членами та поколіннями родини.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте доцільність врахування результатів родинно-виховного впливу у плануванні та організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.
2. Як ви розумієте різницю між категоріями «родина» та «сім'я»?
3. Визначте виховні функції родини у сучасному суспільстві.
4. Охарактеризуйте особливості родинно-виховного впливу в сучасних умовах.
5. З'ясуйте особливості засобів родинно-виховного впливу.
6. Обґрунтуйте умови ефективного використання родинного виховання в організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.
7. Створіть модель джерел родинної педагогіки та розробіть схему взаємозв'язку родинної педагогіки з іншими науками.
8. Складіть тлумачний словничок з родинної педагогіки.
9. Підберіть фольклорний матеріал, в якому розкривається сутність родинного виховання дітей дошкільного віку.

Лекція 2–3. Основні напрями родинного виховання дітей дошкільного віку у сучасних умовах

План

1. Моральне виховання дошкільника.
2. Екологічне виховання дітей дошкільного віку.
3. Правове виховання малюків.
4. Інтелектуальне виховання дошкільника.
5. Трудове виховання дітей.
6. Фізичне виховання найменших.
7. Естетичне виховання дітей дошкільного віку.
8. Патріотичне виховання дошкільників.

1. Моральне виховання дошкільника

Моральне виховання завжди було і залишається пріоритетним чинником з-поміж складових гармонійного розвитку особистості. Найважливішими чеснотами особистості вважають морально-духовні якості, котрі набувають на основі загальнолюдських і національних цінностей. Саме у цій сфері кожна людина здатна досягнути бажаних результатів на відміну від наслідків інтелектуального, фізичного, трудового виховання з огляду на свої спроможності, зокрема, морфологічні, функціональні, соціальні тощо.

Найбільш суттєвими завданнями морального виховання дитини дошкільного віку в родинному колі вважають такі:

- ✓ опанування основного масиву загальнолюдських і національних моральних цінностей і переконань;
- ✓ прищеплення основних почуттів;
- ✓ становлення базових навичок моральної поведінки [34, с. 105].

Загальновідомо, що фундамент моральних якостей малюків започатковують члени родини в перші роки їх життя. Заклад дошкільної освіти може лише виправити чи скоригувати їх. Принагідно зазначимо, що базові моральні якості (доброта, любов, милосердя, щирість, повага, лінощі, брехливість тощо) не здатні передаватися за спадковістю від матері чи батька. Від батьків дитині дістаються лише окремі задатки,

котрі є важливими попередниками виникнення різних якостей морального характеру. Подекуди батьки за відсутності належного рівня психолого-педагогічної підготовки не здатні вчасно помітити характерні прояви певних якостей (жорстокості брехливості, агресивності тощо), списують усе на фатальні прояви долі, не усвідомлюючи важливості певних соціальних чинників.

Поширений феномен *соціального успадкування* (за М.П. Дубініним) теж не менш важливий, адже на несвідомому рівні дитина мимовільно сприймає від своїх родичів, котрі тривалий час її оточують у дитинстві, певний соціальний досвід: мову, моральні норми поведінки, нахили тощо. Саме тому поведінка всіх членів родини (батьків, дідуся й бабусі, старших братів і сестер) є значимим підґрунтям і рушійною силою морального становлення особистості. У цей період виховують не лише слова, але й конкретні дії старших, навколишнє довкілля, речі, предмети, з якими малюк контактує щодня.

Основою морального виховання є етика. «Етика (від гр. – звичка, норів, звичай) – наука, об'єктом якої є мораль» [44, с. 173].

У давні часи етика виконувала функції «практичної філософії». В етиці виокремлюють два різновиди проблем:

- особливості поведінки людина (нормативна етика);
- теоретичні засади становлення й сутності моралі.

«**Мораль** (від лат. – звичай) – це система поглядів і уявлень, норм, оцінок, що регулюють моральну поведінку людей у всіх сферах суспільного життя – у праці, побуті, політиці, науці, у сімейних, особистісних, колективних, міжнаціональних та міжнародних відносинах» [58, с. 233].

Зміст морального виховання органічно поєднує в собі загальнолюдські й національні морально-духовні цінності.

Загальнолюдські морально-духовні цінності – це «набуті попередніми поколіннями незалежно від расової, національної чи релігійної належності морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки й життєдіяльності окремої людини або певних спільнот» [51, с. 68].

Національні моральні цінності – це «історично зумовлені, створені конкретним народом погляди, переконання, ідеали, традиції, звичаї,

обряди практичні дії, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях. Але вирізняють певні національні прояви, своєрідності в поведінці, які є основою соціальної діяльності людей конкретної етнічної групи. Наприклад, у християнському світі загальнолюдські цінності виокремлено в Біблії як Заповіді Божі: "Шануй свого батька та матір свою... Не вбивай! Не чини перелюбу! Не кради! Не свідчи неправдою проти ближнього свого! І не бажай жони ближнього свого, і не бажай дому ближнього свого, ані поля, ані раба його, ані невільника його, ані осла його, ані всього, що є в ближнього твого" та ін.» [47, с. 91].

Поєднавши у собі загальнолюдські і національні цінності, зміст морального виховання складають такі якості особистості: доброта, гуманність, чесність, совісність, працелюбство, дисциплінованість, повага до батьків, до старших, чуйність, милосердя, доброзичливість, національна гідність, скромність, справедливість, інтелігентність, почуття материнства, екологівалеологічна та правова культура тощо.

Найважливіші етичні якості формуються насамперед у ранньому дитячому віці внаслідок «соціального успадкування». Пріоритетну роль у вказаному процесі відіграють батьки, близькі родичі, котрі перебувають у близькому оточенні дошкільника. Йдеться передовсім про особистий приклад, власне практичні дії, зразкову поведінку старших родичів. Насамперед конкретні дії та вчинки батьків повинні бути еталоном для дітей, започатковувати фундамент моральних чеснот особистості малюка. Будь-яка морально виважена дія батьків чи членів родини є важливим підґрунтям прищеплення дитині наравду шляхетних етичних якостей. Водночас найменші аморальні вчинки вихователів залишають негативний слід у надзвичайно чутливій душі маленької душі, однозначно негативно впливають на формування моральності.

2. Екологічне виховання дітей дошкільного віку

З моральним вихованням тісно переплітається екологічне. «**Екологія** (від гр. – оселя, середовище) – розділ біології, який вивчає стосунки тварин, рослин, мікроорганізмів, людей між собою й навколишнім природним середовищем. В останні десятиріччя почала розвиватися

соціальна екологія, яка займається питаннями стосунків людини з природним середовищем у всьому його розмаїтті» [56, с. 67].

Екологічне виховання передбачає опанування людиною знань у сфері екології та усвідомлення нею моральної відповідальності за охорону та примноження навколишнього природного середовища, розумного спільного життя з ним.

Екологічне виховання не може мати якогось випадкового чи епізодичного характеру у життєдіяльності людини, позаяк є невіддільною сегментом її культури. Саме тому протягом усього життя людини здійснюється формування та постійне вдосконалення поведінки у природі.

Родина відіграє найголовнішу роль у становленні системи екологічного виховання як важливого складника у формуванні морально-духовних цінностей особистості дошкільника. Насамперед представники всієї родини мають щодня демонструвати позитивний приклад для найменших родичів задля прищеплення поміркованого ставлення до предметів природного довкілля. Дитині необхідно вже з раннього віку жити й перебувати в навколишньому середовищі серед представників флори та фауни, бути активним спостерігачем життєпобутування трави, квітів, дерев, птахів, телят, кошенят, собак тощо. При цьому активна й діяльнісна участь у збереженні та примноженні рослинного і тваринного світу лише сприятиме становленню особистості малюків, котрих варто заохочувати до догляду за кімнатними рослинами, домашніми тваринами. Дошкільник, котрий змалку доглядає за кішкою чи домашнім собакою, по-справжньому дружить з ними, відчуває дискомфорт, коли вони захворіли, з великою імовірністю виросте фізично й психічно здоровою особистістю, котра, мабуть, ніколи не стане нищити дерев, шкодити тваринам, нищити птахів.

Лише родина з раннього дитинства закладає душевне або абсолютно бездушне ставлення до природного оточення. Набуті якості згодом допоможуть виробити своєрідний імунітет проти надмірної жорстокості, агресії чи навіть насилля.

3. Правове виховання малюків

Життєпобутування усіх людей (включно з дітьми) здійснюється у певному соціальному середовищі й, відповідно, регламентоване конкретними нормативно-правовими актами, насамперед Конституцією, відповідними законами країни та іншими правилами поведінки людини у закладах, організаціях, установах, осередках освіти, в щоденному побуті тощо. Звідси існує необхідність знайомства із правовими нормами та їх імплементації, що свідчить про морально-етичний бік поведінки особистості.

Бурхливий розвиток суспільства диктує актуальну потребу обов'язкового ґрунтового правового виховання громадян, котра би стала поштовхом для зростання багатовекторної ролі права в суспільно-економічному, соціально-політичному житті усіх прошарків населення. Метою «правового виховання є формування в громадян високої правової культури, яка складається передусім зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків, готовності дотримуватися й сумлінно виконувати визначені вимоги, котрі виражають волю й інтереси народу. Коли мова йде про формування правової культури людини, варто усвідомлювати, що правила поведінки, закони повинні бути справедливими, досконалими, спрямованими на забезпечення оптимальних умов для життєдіяльності людини, мати гуманістичну орієнтацію, забезпечувати захист прав і достоїнств особистості. До провідних завдань правового виховання належать такі:

1. Формування правової свідомості як головного чинника, що визначає особливості поведінки особистості. Цей процес досить тривалий і складний. Свідомість формується на основі правових знань, поглядів, уявлень, почуттів, переконань.
2. Вироблення у вихованців умінь, навичок, звичок поведінки відповідно до правових норм.
3. Формування у вихованців активної позиції у правовій сфері, що має виявлятися в нетерпимому ставленні до правопорушень, прагненні боротися з цим явищем.
4. Подолання в правовій свідомості вихованців помилкових поглядів і переконань, які сформувалися раніше в негативному

середовищі. Це вже сфера діяльності, пов'язана з перевихованням» [45, с. 7].

Фундамент правової культури дитини формується у родинному колі ще з раннього віку за рахунок обізнаності із Конституцією, правовими нормами держави. Кожна родина залежно від усталених соціально-економічних умов, сформованих традицій дотримується певних норм і правил спільного життя усіх членів свого колективу. Прикладом такого порядку регламентації поведінки можуть бути такі обмеження:

- прибирання власної постелі;
- обов'язкове вранішнє привітання з усіма членами родини;
- спільний обід;
- дотримання правил етикету за столом (не сьорбати, не кришити хліб, не вести довгих балачок тощо);
- вдячність мамі за приготований сніданок чи обід;
- прибирання посуду за собою;
- догляд за собакою прогулянки з нею;
- ретельний догляд власним взуттям [9].

У кожного із дорослих членів родини – тата чи мами, бабусі чи дідуся, є свої обов'язки права. Спільними зусиллями вся домашня влада має керувати злагодженими діями усієї родини. Задля досягнення цієї мети заздалегідь потрібно домовитися поміж собою про необхідність і прийнятність відповідних правил і норм. Далі варто довести до відома усіх членів родини та розтлумачити сутність цих правил, важливість їх дотримання задля загального блага. Батьки, як ніхто інший, сприяють опануванню дитиною методів і засобів дотримання загальноприйнятих норм і правил. Зрозуміло, що без терпеливості й цілеспрямованості їм не обійтися. Малеча на перших порах засвоєння та дотримання усталених правил веде тривалу боротьбу із численними труднощами, що має цілком просте пояснення – відсутність сформованих умінь. Нарікання та закиди синові чи доньці за помилки чи недолугість є абсолютно недоречними і мають зворотній ефект – гальмування дій дитини, поява розпачу та розчарувань у власних діях. Однак різноманітні успіхи чи

досягнення дитини щодо старанного виконання певних правил заслуговують на схвалення і заохочення.

Наступним етапом формування правової культури дитини є установлення вимог щодо виконання певних правових норм. Задля цього треба ознайомити дитину із ustalеними правилами поведінки, сформувавши про них власні переконання, що неодмінно у поєднанні з розумними вимогами забезпечить отримання бажаних результатів. Величезного значення набуває у родині взаємоузгодженість і спільність у розумінні всіма її членами озвучених вимог. Різnobій між діями батька та матері, котра, як правило, схильна до послаблення вимог, породжує дитячі маніпуляції чи спекуляції щодо виконання правил. Будь-які, навіть наймінімальніші потурання дитині, вседозволеність обов'язково спровокують нехтування правилами й нормами «родинного кодексу», адже недарма з цього приводу існує народна мудрість: «Потурай малому: то виросте, буде тебе на старість бити», «Дитині дай волю, то сам підеш у неволю», «Гарна мазана паляниця, а не дитина», «Ой не пести, мамо, сина, бо бідна у світі пещена дитина» [39, с. 55].

Задля зайвого підтвердження сказаного вище наведемо таку цитату: «Діти в особі батьків мають бачити ідеал, взірець прояву правової культури взагалі й дотримання елементарних правил та норм поведінки в сім'ї зокрема. Водночас батьки повинні з повагою ставитися до Конституції та законів України і норм життєдіяльності людини в суспільстві й ознайомлювати з ними своїх дітей, формувати в них відповідальність за дотримання загальнодержавних правових норм поведінки людини. Коли цього немає, страждають і батьки, і діти. Відбувається моральна, правова деградація особистості. Чільне місце в системі формування правової культури дітей посідає такий важливий чинник, як повага до особистості. Батьки мають усвідомлювати, що мірою всіх наших дій є людина. Дитина – це повноцінна людина. Лише повага до особистості дитини, піднесення її вагомості й значимості в суспільстві дає підстави для вимог до неї».

4. Інтелектуальне виховання дошкільника

Інтелектуальне виховання дитини дошкільного віку в родинному колі передбачає розв'язання таких завдань:

- опанування системи знань щодо наукових основ розвитку природи й суспільства;
- розвиток наявних потенційних інтелектуальних сил особистості дошкільника;
- попереднє формування культури інтелектуальної діяльності.

Важливим критерієм гармонійного розвитку особистості є інтелектуальне виховання. «Основним багатством окремої людини й людської спільноти є інтелектуальне багатство. Якраз цим критерієм визначається престижність тої чи тої держави у світовому співтоваристві. Тому провідним завданням інтелектуального виховання є створення оптимальних умов для інтелектуального розвитку особистості, максимальне використання можливостей людини для зростання її інтелектуальних сил.

Інтелект (з лат. мови – пізнання, розуміння, розум) – це суб'єктивна здатність істот здійснювати доцільно орієнтовану діяльність, що виражається у пристосуванні до середовища, його творчій зміні.

У системі розумового розвитку людини важливе місце посідає мислення. Мислення – це процес опосередкованого відображення об'єктивної дійсності, тобто такої ідеальної діяльності, коли інформація про дійсність одержується через зіставлення, перетворення та взаємозв'язок пізнавальних образів» [43, с. 208].

Інтелектуальне виховання передбачає опанування особистістю цілої низки важливих розумових операцій (аналіз і синтез, порівняння й систематизація тощо), а розв'язання цих завдань – обов'язок різноманітних соціальних інституцій:– сім'ї, закладів дошкільної освіти, різних виховних закладів, школи, дитячих позашкільних виховних закладів, засобів масової інформації, церкви тощо. Стосовно родини вимагається насамперед створення оптимальних умов задля повноцінного інтелектуального розвитку дошкільника, необхідної соціально-психологічної підготовки його до подальшого навчання у школі.

Усі, без винятку, батьки, родичі, хрещені батьки завжди, за будь-яких обставин, хочуть бачити своїх дітей найрозумнішими. Загальновідомо, що розумниками діти не народжуються, а лише мають змогу отримати від батьків завдяки генній інформації лише певні задатки, що є потенційним підґрунтям, базою, фундаментом для подальшого повноцінного та успішного розвитку інтелекту.

Ранній вік дає змогу дитині всілякими способами активно пізнавати навколишній світ, довкілля, різноманітні предмети й явища. Їй цікаво пізнати все, що її оточує, з чим вона безпосередньо контактує. Цікавість спонукає до постановки безлічі запитань з величезною надією отримати вичерпну відповідь. Із дитячих «Чому?», «Де?», «Коли?», «Як?» розпочинається утвердження свого Я, котре розпочинається вже з трьох років і є важливим проявом внутрішнього стимулу інтелектуального розвитку дитини. Водночас у подібний спосіб реалізується намагання дошкільника спілкуватися з батьками, старшими членами родини тощо.

Якщо родина дбає про інтелектуальний розвиток дитини, то ніхто не може легковажити інтереси найменшого родича, позаяк, не задовольнивши пізнавальні інтереси дитини, дорослі цілеспрямовано гальмують її інтелектуальний розвиток. Задля задоволення дитячих інтересів необхідно постійно вишукувати час і можливості. До того ж відповіді мають бути вичерпними та, найважливіше, доступними для дитячого розуміння. Кількість дитячих запитань демонструє рівень інтелектуального розвитку дитини, її обдарованості [15].

Якщо ж дитина не задає подібних запитань, вона сигналізує про наявність певних негараздів у розвитку. Зрештою, відсутність запитань може свідчити про невдалий пошук належних відповідей і веде до задоволення його неправдивою, неадекватною, вульгарною інформацією.

5. Трудове виховання дитини

Трудове виховання є не менш важливим аспектом родинного виховання. Його необхідність пояснюється загальнолюдськими потребами життєпобутування людини в суспільстві та природному середовищі загалом.

Завдання трудового виховання дітей дошкільного віку:

- усвідомлення праці як виду активної життєдіяльності;
- організація належних соціально-психологічних умов задля існування психофізичного напруження особистості з метою забезпечення в суспільстві достатнього рівня працездатності;
- здійснення стабільної мотивації до праці;
- створення у вихованців уміння та навичок в окремих видах продуктивної праці;
- прищеплення поваги до людей праці та бережливого ставлення до її результатів.

Принципи трудового виховання, за В.О. Сухомлинським, котрий пропагував «раннє залучення дітей до праці:

1. Єдність трудового виховання і загального розвитку – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного.
2. Розкриття, виявлення, розвиток індивідуальності в праці.
3. Висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість.
4. Раннє залучення до продуктивної праці.
5. Різноманітність видів праці.
6. Постійність, безперервність праці.
7. Наявність рис продуктивної праці дорослих у дитячій праці.
8. Творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук.
9. Наступність змісту трудової діяльності, умінь і навичок.
10. Загальний характер продуктивної праці.
11. Посильність трудової діяльності.
12. Єдність праці і багатогранного духовного життя» [71, с. 43].

Перелічені принципи є визначальними положеннями організації трудового виховання як у родинному колі, так і в освітніх закладах його першоосною. Варіації застосування потребують лише творчого підходу щодо їх реалізації у відповідних умовах.

Так, у родинному колі батьки та найближчі родичі змушені бути досить працьовитими людьми, постійно демонструючи дітям гідний взірець для наслідування, невтомно переконувати вихованців у спра-

ведливості твердження про працю як найважливіший критерій добробуту й успіху в особистому житті, засуджуючи неробство, лінивість, паразитичний спосіб життя.

Основні напрями трудового виховання дітей в родині:

- створення сприятливих умов з метою залучення дошкільника до конкретної трудової діяльності задля відчуття радості і задоволення від виконання власної праці;
- сприяння пізнання світу через працю, створення краси, утвердження розуміння почуття краси праці, творчості тощо;
- виконання постійних обов'язків, котрі потребують певних трудових зусиль відповідно до вікових можливостей із тенденцією до ускладнення.

Подаємо приблизний перелік видів доступної дитячої праці у родинному колі:

- догляд за кімнатними квітами;
- прибирання пилу з підвіконь, стільців тощо;
- догляд і годування домашніх тварин;
- вигулювання домашніх улюбленців;
- миття посуду;
- дотримання порядку на книжкових полицях;
- отримання та збереження преси;
- догляд за власним взуттям;
- дотримання порядку у побутових приміщеннях;
- прання дрібних речей;
- прасування білизни;
- чищення килимів;
- догляд за квітником;
- збирання ягід;
- обробіток земельної ділянки;
- догляд за молодшими братиками й сестричками;
- заготівля корму для домашніх тварин;
- здійснення дрібних покупок;

- посильна допомога в приготуванні їжі;
- допомагає в дрібних господарських справах.

Перелічені вище доручення сприятимуть створенню сприятливих умов для виховання дітей-трудівників, насичення їхнього життя приємними відчуттями радості й задоволення, утвердження кожного дошкільника як особистості.

6. Фізичне виховання найменших

Тілесність є однією з важливих і взаємопов'язаних між собою сфер – фізичної та духовної. Постійне прагнення до фізичної досконалості становить необхідну передумову повноцінного життя людини. Найбільш значимими завданнями фізичного розвитку вважаємо:

- забезпечення оптимальних умов задля нормального фізичного розвитку дитини;
- збереження життя та зміцнення здоров'я дошкільника;
- опанування певних знань про фізичні особливості організму, перебіг анатомо-фізіологічних процесів у ньому;
- засвоєння елементарних санітарно-гігієнічних умінь та навичок догляду за власним тілом, всіляке підтримання й розвиток його потенційних можливостей.

Найважливішим завданням родини є, на нашу думку, забезпечення оптимальні умов для гармонійного фізичного розвитку дошкільника. Дитина повинна у колі родини нормально харчуватися, намагатися щоразу активізувати власний руховий режим, систематично брати участь у різноманітних загартовувальних процедурах, звикати дотримуватися режиму дня. Діти дошкільного віку повсякчас люблять бігати, стрибати, лазити та повзати тощо. Такими є природні потреби їхнього організму, котрий активно розвивається. Сільська місцевість передбачає сприятливі умови для задоволення цих потреб, адже вільно можна використовувати практично всі атрибути побуту: подвір'я, траву, дерева тощо. У міській квартирі можна з успіхом обладнати «спортивний зал» з перекладинками, гімнастичною стінкою, кільцями, перекладиною тощо. Дитина отримуватиме лише задоволення при заняттях на цьому облад-

нанні. А в поєднанні з прогулянками на природі, прийняттям повітряних, сонячних і водяних ван, ходьбою босоніж по траві чи піску, нетривалими туристичними прогулянками у вихідний день усією родиною можна розраховувати на максимальний оздоровчий ефект.

За умови відвідування дошкільником закладу дошкільної освіти, де він виконує цілу низку фізкультурно-оздоровчих заходів, запланованих відповідною навчальною програмою родина вихованця лише може сприяти позитивному впливові системи фізичного виховання поза межами ЗДО. З метою дієвої турботи про здоров'я дітей родичі в змозі займатися організацією збалансованого харчування, дотримання режиму дня, виконання самостійних завдань індивідуального фізичного розвитку.

7. Естетичне виховання дітей дошкільного віку

Гармонійний розвиток особистості дитини дошкільного віку неможливий без естетичної складової. До завдань естетичного виховання належать:

- прищеплення дитині почуття прекрасного;
- озброєння вміннями та навичками створення краси;
- опанування вміннями диференціювати прекрасне та потворне;
- засвоєння еталонів духовної краси.

У процесі родинного виховання ефективно закладається фундамент естетичного виховання, адже близькі родичі, особливо батьки, дбаючи про своїх дітей, дуже часто спонукають їх до навчання у художніх школах, будинках дитячої творчості, різноманітних гуртках за інтересами, де малюки опановують малювання, спів, гру на музичних інструментах, займаються у хорових чи танцювальних колективах. Однак далеко не всі дошкільники мають можливість залучитися до навчання творити прекрасне, тобто систематично відвідувати музичні школи, розмаїті студії, гуртки тощо. У такому випадку прищеплення естетичної культури може відбуватися через створення краси в притаманному дитині просторі, як от: охайно прибрано кімната, в котрій усі речі займають властиве їм місце, повсюди відчувається системність, дбайли-

вість, симетрія, гармонія; акуратно й продумано створене подвір'я, де викликає захоплення розташування фруктових і декоративних дерев, безліч усіляких квітів; впорядковані городні грядочки, що привертають увагу доглянутістю та розділеністю за призначенням. Акуратний і завжди чистий щоденний одяг батьків і дітей теж є свідченням високого рівня естетичної культури, що панує у родині.

Малюки змалку намагаються захоплено пізнавати навколишній світ. Вони спроможні помічати красу в навколишніх речах, диференціювати потворне, демонструвати прекрасне за допомогою слів і фарб. Через невеликий запас слів, дитини намагається послуговуватися такими зображувальними засобами, як крейда, олівець, пензель, фарби тощо. З цього приводу в народі кажуть: «Ще говорити не вміє, а вже малює».

Родичі в такій ситуації повинні забезпечити папером чи спеціально призначеною для цих потреб поверхнею, а також різнокольоровими олівцями, фарбами, маркерами тощо. Члени родини мають усілякими способами мотивувати й заохочувати дітей до зображувальної діяльності, ретельно розглядати готові твори, пропагувати їх серед знайомих, адже для дитини насправді важливо не просто гратись у мистецтво, а терпеливо виявляти різні способи естетичної діяльності. Це, власне, та ситуація, коли процес важливіший від результату, бо ж малюк не готується стати майбутнім художником, проте намагається зреалізувати різноманітні компоненти естетичного виховання (сприйняття, діяльність, переживання, смаки, набуті вміння).

Діти дошкільного віку обожають гру. Така їхня діяльність різними способами заохочується, адже у грі також здійснюється процес естетичного виховання. Яскравим прикладом можуть служити різнокольорові привабливі дитячі іграшки. Хоча сьогоднішня масова індустріалізація різноманітних іграшок не сприяє формуванню почуття прекрасного, але, як правило, упродовж нетривалого часу в дитячій кімнаті опиняється велика кількість мішків різноманітних іграшок (поламаних, несправних, знівечених також). Членам родини потрібно пам'ятати, вибираючи іграшку дитині дошкільного віку, що найваж-

лівішим мірилом її цінності є присутність естетичної довершеності. Кожна іграшка повинна бути для дитина своєрідним естетичним ідеалом краси, а також має повністю задовольняти її естетичні, моральні й інтелектуальні потреби. Подібне твердження стосується і дівчаток, і хлопчиків, незважаючи на поширену тенденцію щодо поділу іграшок за статтю дитини.

8. Патріотичне виховання дошкільників

Буремні події війни з російським агресором поділили життя кожного українця на до та після 24 лютого 2022 року. Суттєвих змін в умовах воєнного стану зазнала освітня сфера життя суспільства, зокрема дошкільна галузь освіти.

У нових реаліях існування опинилися чимало закладів дошкільної освіти, деякі з них приймають під своїм дахом тимчасово переміщених осіб, окремі дитячі садки тимчасово призупинили роботу, інші організують освітній процес дистанційно, надають психологічну підтримку родинам вихованців, на жаль, є повністю зруйновані або суттєво пошкоджені ЗДО.

Пріоритетними завданнями нині є консолідація зусиль для напрацювання й впровадження швидких та ефективних рішень щодо організації освітнього процесу в ЗДО у воєнний час; надання психологічної підтримки дітям, педагогам, батькам; організація дистанційної роботи у ЗДО; підтримка та забезпечення можливості для продовження освітнього процесу дітей дошкільного віку, котрі тимчасово перебувають за кордоном; інформаційна та методична підтримка педагогів.

Зважаючи на таку ситуацію, в нашій країні відбулися кардинальні зміни, що стосуються також патріотичного виховання дошкільників у родинному колі. Насамперед мова йде про моральні цінності (понад 300 дітей вбито загарбниками, більше 600 скалічено), про переосмислення подій нашої історії. Докорінно змінилося ставлення переважної більшості людей до Батьківщини. Труднощі воєнного періоду щоразу демонструють приклади патріотичного виховання, адже незважаючи на зміни поглядів суспільства, виховання у дітей любові до рідної країни,

свого міста, села була, є і залишається першочерговою умовою розвитку особистості. Саме тому дітям потрібно знати визначні події та місця, пам'ятні дати та героїв рідного краю.

Основна мета родинного кола – виховання у дітей почуття захоплення та любові до малої Батьківщини, гордості від приналежності до української нації, віри у перемогу над агресором. Необхідний матеріал важливо подавати дохідливо, емоційно, мовою зрозумілою для дітей дошкільного віку.

Найстарші родичі дошкільнят, ознайомлюючи дітей з історією рідного краю, намагаються дотримуватися певної послідовності, залучаючи велику кількість наочності:

- знайомство з історією виникнення міста;
- вивчення історії назв вулиць міста;
- видатні будівлі міста;
- знайомство з відомими людьми, котрі прославили рідне місто;
- ознайомлення з видатними культурними місцями міста (відвідування музеїв, пояснення поняття музей) [63].

Питання для самостійного опрацювання

1. Порівняйте сучасні тлумачення закономірностей процесу родинного виховання дошкільників.
2. Сформулюйте основні завдання родинного виховання дітей дошкільного віку.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте складові частини родинного виховання дітей дошкільного віку. Проаналізуйте кожну з них.
2. Обґрунтуйте найсуттєвіші особливості змісту родинного виховання дошкільників.
3. Розкрийте основні завдання родинного виховання дітей, зумовлені сучасним етапом воєнного стану.
4. Охарактеризуйте засоби морального виховання дошкільників.
5. Опишіть основні завдання екологічного виховання дітей дошкільного віку.

6. Розкрийте зміст правового виховання малюків.
7. Які засоби інтелектуального виховання дошкільників вам відомі?
8. Коли, на вашу думку, потрібно залучати дітей до праці?
9. Як відбувається фізичне виховання у родинному колі?
10. Якими є найдоступніші засоби естетичного виховання дошкільників?
11. Окресліть сучасні засоби патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Лекція 4–5. Труднощі у родинному вихованні

План

1. Соціально-педагогічні проблеми сучасної родини.
2. Вікові та індивідуальні особливості дітей дошкільного віку та їх врахування у родинному вихованні.
3. Педагогічна культура батьків – запорука успішного родинного виховання.
4. Особливості виховання дитини дошкільного віку в умовах неповної сім'ї.
5. Виховний потенціал родини.
6. Українська родинна педагогіка у творах класиків.

1. Соціально-педагогічні проблеми сучасної родини

Педагогічні проблеми сучасної родини викликані, як правило, різноманітними соціально-економічними, культурно-політичними та іншого роду перетворення, котрі так часто відбуваються у нашому суспільстві. Зрозуміло, що родина як складова частина соціуму, його відображення, автоматично віддзеркалює, посилює та поглиблює загальні процеси, що відбуваються у ньому.

Детальне вивчення сучасного стану виховання в родинному колі дає можливість виокремити нагальні педагогічні проблеми, розв'язання яких вимагає спеціальної підготовки батьків, фахової допомоги професіоналів та наукового забезпечення на усіх рівнях, котре передбачатиме створення концепції родинного виховання, запровадження на практиці інтегрованих програм, покликаних допомогти родині.

Однією з наймасштабніших педагогічних проблем є відсутність у батьків єдності щодо стратегії едукації дитини, переоцінка власних можливостей, недооцінка значення дошкільного етапу в розвитку особистості, недостатнє усвідомлення його унікальності, неготовність молодих батьків і членів родини до виконання виховної функції, що пояснюється недостатніми знаннями з дошкільної педагогіки, психології та фізіології, відсутністю навичок догляду та комунікації з дітьми, невмінні адекватно оцінити здійснювану особисто педагогічну діяль-

ність та відсутністю спроможності прогнозувати результати виховного процесу в родині та їх наслідки.

Локальними педагогічними проблемами вважаються:

- недостатні можливості батьків у застосуванні методів сімейного виховання дошкільників;
- неналежна особистісна поведінка батьків і членів родини, яка не завжди відповідає педагогічній доцільності та суттєво впливає на особистісну поведінку дітей;
- специфіка процесу соціалізації;
- дитяча субкультура;
- небажаний вплив засобів масової інформації та індустрії розваг на збільшення темпів розвитку особистості дитини.

Зазначені проблеми зумовлені рівнем педагогічної культури молоді сім'ї, а тому абсолютно закономірним є необхідність суттєвого його підвищення.

«Сучасні соціальні проблеми в родині:

- алкозалежність або наркозалежність одного або всіх членів родини;
- бездоглядність дітей;
- неналежне виконання батьківських обов'язків;
- бродяжництво одного з членів родини/дитини;
- антисанітарія або погані житлові умови;
- безробіття одного/всіх членів сім'ї;
- соціальне сирітство дитини;
- використання дітей у корисливих цілях;
- насильство в родині/когось із членів або дитини: моральне, фізичне, матеріальне, сексуальне.
- матеріальні проблеми (складні життєві обставини);
- інвалідність когось із членів сім'ї;
- втрата роботи/ тривале безробіття;
- втрата когось із членів родини/ батьків (сім'ї, що втратили годувальника, діти-сироти);

- позбавлення батьків батьківських прав (діти, позбавлені батьківського піклування);
- усиновлення, удочеріння, взяття під опіку;
- розлучення вже розлучені батьки (сім'я, що розпалася + родина,
- що розпалася і має спільних дітей, діти в умовах розлучення батьків);
- конфлікти між поколіннями (між зятем і тещею, невісткою і свекрухою, тощо.)
- багатодітність;
- малозабезпеченість;
- самотні матері/неповні сім'ї;
- родини, члени яких повернулись/перебувають у місцях позбавлення волі;
- родини, члени яких перебувають у місцях позбавлення волі;
- родини з тяжкохворими членами родини/ дітьми;
- сім'ї з ВІЛ/СНІД-інфікованими;
- переселенці, біженці, мігранти, нелегали» [3, с. 82].

2. Вікові та індивідуальні особливості дітей дошкільного віку та їх врахування в родинному вихованні

Дошкільний вік об'єднує дітей від 3 до 6–7 років. У цей час «спостерігається інтенсивний процес дозрівання дитячого організму. Темпи росту в 3–5 років дещо уповільнюються порівняно з попереднім періодом, а в 6–7 років знову спостерігається їх підвищення. Річний приріст становить у середньому 6 см. Збільшення ваги відбувається дещо повільніше за ріст. У результаті цього тіло дошкільника дещо видовжується і стає більш струнким, ніж у дітей раннього віку. Разом із загальним ростом та збільшенням маси тіла відбуваються процеси анатомічного формування й функціонального розвитку всіх тканин і органів дитини. Упродовж дошкільного віку значно збільшується маса мозок (в середньому від 1100 до 1350 г), удосконалюється його тонка мікроскопічна структура, розвивається вища нервова діяльність. Зростає швидкість утворення умовних рефлексів, починається вплив кори

на підкоркові центри, створюються необхідні анатомо-фізіологічні основи для розвитку другої сигнальної системи» [28, с. 101].

Унаслідок росту й дозрівання дитячого організму підвищується його енергетична потужність, зокрема й працездатність. Отже, створюються необхідні морфо-функціональні передумови для здійснення нових видів діяльності, для опанування новими знаннями й уміннями, тобто створюється міцна основа для переходу дитини на вищий рівень психофізичної діяльності. Зазначена обставина уможлиблює участь дитини в складніших видах діяльності, дає змогу ставити вищі вимоги малюкам. Спільна діяльність з дорослими поступово трансформується у спроможність здійснювати роботу лише за вказівкою вихователів. Малюк виконує різноманітні трудові доручення, успішно засвоює прийоми самообслуговування, дотримується правил поведінки, ustalених у колективі. Такий стан справ потребує від родичів давати дитині систематичні доручення у різноманітних видах діяльності, засвоєння раціональних методів та прийомів виконання різних доручень за умови постійного заохочення дітей, що допомагає стимулювати самостійні кроки дитини.

У цей період життя не варто стримувати прояви ініціативності та самостійності дитини. Формування пізнавальних інтересів викликає зростання для дитини ролі слова. Завдяки словесним поясненням, описам, словесній інструкції дошкільник здатен виконувати певні дії, спроможний засвоювати нові знання. Пам'ять має яскравий наочно-образний характер, а тому пояснення певного предмету чи явища варто посилювати застосуванням наочних уявлень, що сформовані в дитини внаслідок попереднього життєвого досвіду.

Окремої уваги в психічному та соціальному розвитку дитини потребують ігри, що у такому як правило, сюжетно-рольові. Вони відображають навколишнє середовище, заняття дорослих («Сім'я», «Лікарня», «Швидка медична допомога», «Наш сад», «Приготування їжі», «Мама годує дитину», «Дитячі ясла», «Крамниця» та ін.) [36, с. 99].

Відтворюючи в іграх повсякденне життя реальних людей, особливості їх трудової діяльності, процес комунікації, дошкільники успішніше усвідомлюють довкілля. Процеси психічного та соціального розвитку

відбуваються значно активніше за умови використання оптимальних умов ігрових ситуацій.

Повсякчас пам'ятаючи, що праця є універсальним засобом формування гармонійно розвиненої особистості, у розвитку дітей дошкільного віку займає помітне місце посилена праця з використанням наявних фізичних можливостей, поміркована участь у трудовій діяльності усієї родини. Гіперактивні діти, яких нині величезна кількість, завжди схильні до активної діяльності, постійно демонструють бажання виконувати якісь дії. Взаємодія з іншими членами родини стимулює проникнення дитини в навколишній світ, провокує встановлення причиново-наслідкових взаємозв'язків у природі. Завдяки безпосередній участі у трудових процесах, спогляданню результатів своєї праці дошкільник відчуває радість і задоволення від самого процесу діяльності. Тому постійні трудові доручення (догляд за кімнатними квітами, домашніми тваринами тощо) є яскравим атрибутом трудової мотивації дітей дошкільного віку.

Родинне коло поступово сприяє формуванню певної системи елементарних уявлень про найпростіші явища природи й суспільного життя, фундаменту майбутнього світогляду, опануванню основ початкових форм логічного мислення. Суттєво підвищується «рівень пізнавальних інтересів, виникає величезна кількість запитань, котрі демонструють прагнення пізнавати навколишні явища й процеси («Куди дивиться сонце?», «Місяць – це друге сонце?», «Звідки береться дощ?», «А хто робить веселку?», «Чому вранці на траві з'являються краплини води?», «Де беруться сніжинки?», «Де беруться діти?» і т. ін.). Не випадково дітей цього віку називають «чомучками». І справді, у них виникає великий інтерес до пізнання, розуміння всього, що їх оточує. Батьки мають серйозно й з розумінням ставитися до таких проявів і жодною мірою не приглушувати цього інтересу. Необхідно за будь-яких умов задовольняти запити «чомучок». Таким чином створюються оптимальні умови для інтелектуального розвитку дитини, сприяють її соціальному становленню, формують маленьких «філософів». З іншого боку, це сприяє інтелектуальному розвитку самих батьків (треба дума-

ти, шукати відповіді), становленню їхнього батьківського авторитету» [57, с. 30].

У дошкільному віці відбувається інтенсивне опанування дитиною моральними нормами та ідеалами. Саме в цей період зводиться міцний фундамент моральності:

- засвоєння норм і правил моральної поведінки;
- формування етичних почуттів і переконань;
- становлення умінь і навичок моральної поведінки в суспільстві.

Якщо родина не сформує у дитини міцних морально-духовних якостей, вона відчуватиме труднощі у спілкуванні з вихователями закладів дошкільної освіти, вчителями загальноосвітніх закладів та іншими людьми. У дітей цієї вікової категорії відбувається помітне розширення пізнавального поля, поліпшуються фізичні, психічні й соціальні можливості та внутрішня готовність до переходу від гри до систематичного навчання у школі.

3. Педагогічна культура батьків – запорука успішного родинного виховання

На формування особистості дошкільника впливають як об'єктивні умови (склад родини, стиль міжособистісних взаємин, авторитет і особистий приклад батьків), так і суб'єктивні (спеціально організований процес виховання з боку дорослих родичів тощо). Трансформація виховального середовища, створення цілого комплексу доцільних умов з метою едукації дитини безпосередньо залежить від виховної спроможності батьків, рівня усвідомлення значення та відповідальності за вихованість нащадків. Яскравим мірилом розуміння ролі батьківства є моральне обличчя та щоденна поведінка тата і мами. Отже, задля забезпечення оптимального процесу виховання дитини конче потрібним є поєднання свідомого і стихійного виховного впливу на неї. Нині не секрет, що виховний процес у значній кількості українських родин відбувається досить інерційно, подекуди фрагментарно, що абсолютно не сприяє формуванню особистості дитини. Першопричиною такого стану вважаємо неналежний рівень педагогічної культури батьків. Саме тут криється величезний потенціал незадіяного впливу цілої родини,

всіх її членів задля здійснення повноцінної едукції дитини дошкільного віку.

Педагогічна культура передбачає взаємозв'язок педагогічної підготовленості та педагогічної діяльності. Перший компонент забезпечує теоретичну основу, себто необхідні знання основних закономірностей едукції дитини (морфо-функціональні, психолого-педагогічні та юридичні знання) і усвідомлення ролі батьківського виховання. Другий – демонструє безпосередню участь батька у вихованні дитини, вирішення цілої низки педагогічних завдань, які поділяють на стратегічні (наділені значимою метою та вимагають конкретних зусиль) й оперативні (спровоковані відповідними реальними обставинами). Загалом, на думку В.І. Гребеннікова, «педагогічна діяльність складається з конструктивної, організаційної та комунікативної. Конструктивна діяльність полягає у проектуванні особистості дитини та визначення цілей виховання. Організаційна діяльність передбачає організацію життя і занять дитини, своєї власної діяльності та дозвілля. І останній вид діяльності батьків, комунікативний, полягає у встановленні взаємовідносин між батьком і матір'ю, між батьком і дитиною, між сім'єю та оточуючими» [17, с. 25].

Педагогічна культура батьків є частиною загальної культури (моральної, естетичної, економічної, юридичної, фахової, фізичної, статевої тощо), котра уособлює складну, інтегровану, динамічну єдність цілої сукупності особистісних якостей, що визначають тип, стиль та способи поведінки батьків у освітньому процесі.

Функція демонстрації рівня педагогічної культури, духовних цінностей родини належить батькові як носієві культури і незмінному суб'єктові міжособистісних відносин з унікальною особистістю дитини, котра має властивість до постійних змін і збагачення. Творча виховна діяльність, як втілення педагогічної культури батьків дає змогу здійснити перехід на якісно новий щабель розвитку. Тривалий досвід догляду та виховання дитини, набутий багаж психолого-педагогічних та фізіолого-гігієнічних знань, вмінь і навичок є уособленням педагогічної культури батьків.

Одними із важливих сегментів педагогічної культури батьків – педагогічна майстерність, що формується під час оволодіння педаго-

гічними знаннями та їх практичного застосування. Важливим показником педагогічної майстерності батьків є педагогічний такт, уміння бути одночасно справедливим і помірковано вимогливим до дитини, володіти педагогічною технікою, високою спроможністю спостерігати і здатністю передбачати результат розвитку дитини.

Задля ліквідації недоліків у педагогічній культурі батьків потрібно озброїти їх знаннями психолого-фізіологічних особливостей розвитку малюків, допомогти засвоїти масив історичного досвіду українського народу з виховання дітей, сприяти усвідомленню значущості особистого прикладу й авторитету в щоденному житті дитини, а також відчутти себе першими педагогами своєї дитини загалом. Український вчений В.І. Костів цілком справедливо вважав, що такий напрям роботи з батьком допомагає сформувати науково-теоретичну готовність до батьківського виховання. Однак науковець підкреслює проблему практичної готовності батьків до виховної діяльності, котра «охоплює значно ширше коло завдань, а саме:

1) наявність гностичних вмій: а) адекватно оцінювати й аналізувати сучасне становище дитини, її соціальний статус, рівень самооцінки і домагань, прогнозувати її всебічний розвиток у конкретних реальних умовах; б) визначати індивідуальні особливості дитини, її інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, міру соціальної активності; в) правильно визначати наявність соціальних установок, певних комплексів у дитини, сферу її мотиваційно-сміслової діяльності;

2) оволодіння вміннями проектувати: а) визначати мету і завдання педагогічної взаємодії з дитиною; б) проектувати систему взаємодії з урахуванням подальших перспектив і можливих результатів; в) планувати здійснення спільних справ, розвиваючи взаємний інтерес; г) передбачати можливі труднощі й непередбачені ситуації в організації взаємодії з дитиною;

3) наявність конструктивних умінь: а) прогнозувати з певною мірою ймовірності власні дії в процесі взаємодії; б) будувати конструктивні моделі (алгоритми) діалогічного спілкування, дискусії, брати ініціативу у свої руки; в) спрямовувати види діяльності, справи дитини, зберігаючи вільну творчу атмосферу та ініціаторство дітей;

4) наявність організаторських умінь: а) розвивати ініціативу й самодіяльність дітей; б) творчо використовувати форми і методи роботи з дітьми; в) створювати передумови ініціаторства у співпраці з дитиною; г) організовувати власну діяльність й систематизувати досвід взаємодії;

5) наявність комунікативних умінь: а) відстоювати свою думку, не нав'язуючи її дітям у процесі взаємодії; б) управляти власними емоціями, настроєм, делікатно ставитись до дітей у випадку розв'язання суперечностей, можливих конфліктів; в) усвідомлювати внутрішній психологічний стан дитини і створювати комфортний емоційний клімат; г) користуватися тактичними принципами і прийомами методики контактної взаємодії» [48, с. 177].

Поліпшення педагогічної культури батьків – це результат цілеспрямованої самоосвіти, ґрунтовного аналізу тематичної періодики, спеціальної літератури з проблем виховання дітей, лекторіїв і педагогічних всеобучів, організованих закладами дошкільної освіти тощо.

Через родинні традиції здійснюється зв'язок поколінь, засвоєння і збереження багатовікових скарбів українського народу. Вони відчутно впливають на загальний розвиток та соціальну спрямованість дошкільника в родинному колі та соціальному середовищі. У такий спосіб актуалізується єдність родинного та дошкільного виховання на основі відродження традицій української етнопедагогіки і новітніх здобутків української та світової педагогіки, створення базової педагогічної культури батьків як перших вихователів.

У зв'язку з цим Костянтин Ушинський писав: «Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім вона здається справою знайомою й зрозумілою, а декому навіть справою легкою – і тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним обізнана-теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння, дехто вважає, що для цього потрібні вроджена здібність і вміння, тобто навичка, але дуже мало хто прийшов до переконання, що, окрім терпіння, вродженої здібності та навички, потрібні ще й спеціальні знання» [69, с. 125].

На думку Василя Сухомлинського: «Без турбот про педагогічну культуру батьків неможливо розв'язати жодного завдання, що стосується»

ся навчання та виховання. Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері та батька про те, як істота, що народилася від людини, стає людиною – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії та практики. Учть батьків мистецтва виховання як найблагородніші, найлюдянішої, найвищої творчості, як виконання високого громадського обов'язку» [64, с. 47].

Втрата зв'язку зі своєю родиною породжує людську безпорадність. Родина завжди стояла біля джерел людського життя і щастя, примножувала силу і відвагу, охороняла від клопотів, напастей, зайвих турбот, невирішених проблем, хвороб душі і тіла, навчала шанувати людей, їхню працю, їхню мудрість.

4. Виховний потенціал родини

Соціально-економічні, культурно-політичні трансформації в українському суспільстві відчутно вплинули на виховну функцію української родини та її міцність, справили значущий вплив на сімейні взаємини, де батьки були завжди найголовнішим резервом виховного потенціалу української сім'ї. Проте нині виховний потенціал сім'ї тлумачать дещо ширше і, на думку корифеїв у царині сімейної педагогіки (А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, Т. Алексєєнко, І. Гребеннікова, Т. Жаровцевої, І. Комановського, А. Конончука, В. Титаренка, В. Постоного, В. Костіва), передбачає такий компонентний склад:

- структура сім'ї;
- наявний рівень психолого-педагогічної культури батьків й інших вихователів з числа родичів;
- стиль родинних стосунків;
- суспільно-педагогічна спрямованість сім'ї;
- змістовність спілкування батьків і дітей у системі суб'єкт-суб'єктних взаємин [32–37].

Аналіз сучасної сім'ї дає підстави стверджувати про наявність духовної, емоційної та фізичної близькості матері до дитини, а також меншої участі батька у житті та вихованні дошкільника. Традиційний розподіл сімейних обов'язків у сучасній українській родині окреслює

«жіночий обов'язок – виховання дітей та ведення домашнього господарства, а чоловічий – матеріальне забезпечення сім'ї. Утім відмітимо, що іноді представниці прекрасної половини людства переймають на себе і це єдине зобов'язання чоловіків. Як правило, за таких умов жінка страждає від фізичного, психологічного та психічного перенавантаження, виникає феномен «відсутнього батька», виховний процес стає зафемінізованим та неповноцінним, в результаті чого зароджується «приховане без батьківство», а чоловік є позбавленим можливості набути статус батька та відчутти радість батьківства у повному обсязі» [52, с. 77].

Рівність прав чоловіків та жінок змушує чоловіків брати відпустку доглядати дитину аж до настання трирічного віку. Подібні міркування молодого покоління рішуче нівелюють усталені гендерні стереотипи та демонструють позитивні зрушення у суспільній свідомості. Однак на практиці розподіл сімейних обов'язків є нерівномірним, а чоловіки все ще дотримуються пасивної ролі у вихованні та догляді дітей, веденні домашнього господарства, що дає підставу констатувати в українському суспільстві відсутність сформованої консолідованої за гендерною ознакою думки про рівноправність та рівноцінність чоловіків у виховному процесі і повноцінному сімейно-побутовому житті.

Перетворення гендерних стереотипів українців не викликає помітних змін у внутрішньосімейних взаєминах подружжя, котрі були б побудовані на партнерській взаємодії чоловіка та дружини, гармонійному поєднанні традиційних елементів фемінності та маскулінності кожного з них. Підставою близьких, дружніх та гармонійних стосунків батьків і дітей дошкільного віку є демократичні й рівноправні відносини на фоні спільних нахилів, мети та засобів її досягнення з боку всіх членів родини, співробітництва, взаєморозуміння, взаємодопомоги тощо. Традиційна ієрархічна модель стосунків батьків і дитини мала будову, на вершині якої був «монопольний і деспотичний батько, який керував і організовував реалізацію усіх сімейних функцій. Такий характер відносин батька і дитини мала авторитарна система взаємин і схематично виглядала вона так:

М Д

Натомість пропонується нова якісно відмінна модель демократичних та рівноправних батьківсько-дитячих взаємин, згідно з якою усі члени родини повинні користуватися однаковою повагою і довірою:

М _____ Д _____ Б

Тут ми маємо на увазі демократичну систему взаємин, що передбачає колегіальну демократію, співробітництво, взаємодопомогу, розвинену культуру почуттів. Розподіл сімейних ролей здійснюється на основі рівномірної участі кожного члена сім'ї у керівництві, побудові внутрішньосімейного життя і діяльності, спільного прийняття рішень стосовно розв'язання сімейних проблем. Така модель виключає офіційного голову і пропагує авторитетність обох батьків, фундамент для якої складають їхні особистісні якості, здорові взаємини між батьком і матір'ю, батьками і дитиною».

Характерними рисами «демократичної взаємодії батьків і дитини, за Т. Кравченко, є:

- встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин у процесі взаємодії «вихователя» і «вихованця», діалог;
- відмова від примусу;
- врахування індивідуальних якостей особистості «вихованця»;
- спрямованість на самовиховання і самореалізацію;
- повага до особистості людини, пріоритет її прав, потреб та інтересів» [40, с. 25].

5. Українська родинна педагогіка у творах класиків

В оповіданні «В кузні» Іван Франка так змальовує виховний вплив родини і батьківської кузні: «І певно, в ту пору ніхто з них не думав, то та кузня, і та компанія в ній, і той її дружній радісний настрій лишаться живими і незатертими в душі маленького рудоволосого хлопчини, що босий, в одній сорочці сидів в куті коло огнища, і якого дбайливий батько час від часу просив відступити від скакаючих іскор. На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний вогонь. Це вогонь у

кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І досі він не погас» [66, с. 111].

Леся Українка надзвичайно прихильно ставилася до родинного виховання. Добре відомий її вислів, що гімназичне виховання «загнічує дитину з малих літ лише сім'я, за належного психологічного клімату в ній і високого авторитету батьків може створити потрібний емоційний фон для навчання, а особливо виховання. Однак як розуміти належний психологічний клімат в родині, за яких умов можливо його забезпечити?... лагідність, доброзичливість, вміння поступатися, визнання членами сім'ї прав дитини, взаємна щирість батьків і дітей – такі основні принципи родинного виховання» [61, с. 10].

Про необхідність спеціальної педагогічної підготовки батьків у родинному вихованні зазначав К. Ушинський: «Але батьки завжди є хоч почасти вихователями своїх дітей і кладуть перші зерна майбутніх успіхів чи неуспіхів виховання – зрозуміло, без пояснень, як важливо для них у цьому випадку набути педагогічних знань... Найпершим обов'язком громадянина і батька сім'ї є виховання громадян корисних для суспільства... Тільки поєднуючи розумове, моральне, трудове та естетичне виховання, можна виховати справжню людину» [75, с. 237].

Софія Русова стверджувала, що виховання дитини потрібно розпочинати з народження за допомогою колискових пісень, забавок, народних казок, ігор, пісень, лічилок, загадок відбувається прищеплення дітям національної культури та етнізація особистості. Вона наголошувала: «Нація народжується коло дитячої колиски. лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні, здатна вирости національно свідома дитина. Найдієвіший засіб виховання в родині – рідне слово. Саме через слово дитина сприймає духовні цінності народу, його світобачення, засвоюється нею мораль, історичний досвід народу» [67, с. 102].

Відомий педагог Мирослав Стельмахович підкреслював колосальний потенціал родинного виховання. У монографії «Українська родинна педагогіка та низці інших публікацій він зазначав: «Традиційна українське родинне виховання – це історично сформована, відшліфована через безперервне застосування впродовж багатьох віків у середовищі українців педагогічна система поглядів, ідеалів та засобів батьківсько-

материнського й родичівсько-свояцького впливів на дітей та молодь, спрямованих на формування життєдіяльних особистостей, забезпечення розвитку духовної єдності, наступності, спадкоємності поколінь і безсмертя нації. Особлива його виховна цінність полягає в тому, що воно базується на ґрунті рідної мови й звичаєвої родинно-побутової культури, своїм змістом і духом підпорядковується самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, духовно-морального й інтелектуального розвитку, певністю відповідає прагненням й корінним інтересам батьків та народу в цілому, а також ідеалам української педагогіки у формуванні довершеної особистості українця» [68, с. 17].

Василь Сухомлинський, звертаючись до батьків, підкреслював: «Якщо ви хочете стати неповторною, особистістю, якщо мрієте залишити після себе глибокий слід на землі – не обов'язково бути видатним письменником чи вченим, творцем космічного корабля або відкривачем нового елемента періодичної системи. Ви можете утвердити себе в суспільстві, засяяти красивою зіркою неповторної індивідуальності, виховавши хороших дітей, хороших громадян, хороших трудівників, хорошого сина, хорошу дочку, хороших батьків для їхніх дітей. Творення людини – найвище напруження всіх ваших сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво. Діти – не тільки і нестільки джерело радості. Діти – це щастя, створене вашою працею» [69, с. 126].

Українознавство допомагає усвідомити, що українська родина у виховній роботі використовувала саме той ідеал, у котрому «таїться дух нації, сила національної ідеї – віковичної боротьби за своє існування, право бути вільними на своїй землі» [65, с. 49].

Українській родині завжди притаманні такі «чесноти: товарицькість, побратимство, лицарство, спільна праця, піклування про цивілізоване буття кожної особистості, взаємодопомога, спільний обробіток землі, піклування про довкілля. Кожна родина вважала за честь виховати патріота рідної землі, який усвідомлено захищав би Вітчизну від ворога».

Споконвіку митців славлять за створені шедеври мистецтва, а батьків за добре виховання дітей. Недарма вважається, що безсмертя

народу – в дітях. Не випадково існує вислів: «Три нещастя є в людини: старість, смерть і погані діти. Старість неминуча, смерть невблаганна, а від поганих дітей, як і від пожежі в будинку, можна вберегтися, не допустивши помилки у їх вихованні» [54, с. 108].

Як старанний хлібороб дбайливо готує ниву до нового врожаю, так і батьки зобов'язані сіяти зерна добра і любові в душах і серцях власних дітей.

Розмаїтість перепетій людського життя зумовлює багатоукладність завдань підготовки до нього. Саме тому українці вважали першочерговими такі «завдання родинного виховання:

- турботу про фізичне і психічне здоров'я дітей, виховання фізично й морально здорової дитини;
- виховання патріотичних почуттів, створення сприятливих умов для опанування рідної мови, знань про рідний край, природу, Батьківщину;
- плекання в дітей любові до добра, правди, справедливості, моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні, гідності, честі, людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабших і людей похилого віку;
- організація з найбільш раннього віку посиленої праці, різних видів трудової діяльності дітей на благо сім'ї, родичів, інших людей і по самообслуговуванню, виховання їх цивілізованими господарями землі та підготовка їх до дорослого життя;
- цілеспрямоване і систематичне нормування в дітей української національної психології, характеру, світогляду, ідеалів, наукових поглядів та переконань;
- формування естетичних смаків та почуттів, уміння розрізняти красиве й потворне в житті, і в мистецтві, і в побуті, поважати прекрасне у вчинках людей, забезпечити умови для їхньої творчої практичної діяльності;
- забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, прилучення дітей до цих традицій, звичаїв, обрядів;

- сприяння родини освітнім закладам у вихованні дитини, її становленні як особистості» [42, с. 143].

На думку академіка Мирослава Стельмаховича, «провідні завдання родинного виховання передбачають забезпечення реалізації: натуралізму; раціоналізму; гуманізму; евідемонізму; соціалізації та етнізації; духовності» [68, с. 19].

Сутність родинного виховання продиктована його змістом, що передбачає такі «напрями:

1. *Тілесне виховання* – діяльність батьків, спрямована на зміцнення здоров'я, сили та досягнення правильного фізичного розвитку дітей. Мета тілесного виховання диктується реальними потребами кожної людини бути здоровою, сильною, загартованою, спритною та витривалою для повноцінного власного життя, праці, переборення різних труднощів, оборони рідної землі. Реалізації тілесного виховання сприяє організація батьками здорових умов життя дитини в родині – забезпечення раціонального режиму дня, організація посильної праці, активного дозвілля і відпочинку, рухливих дитячих ігор, виховання навичок особистої гігієни. Родинна педагогіка виділяє дві групи засобів тілесного виховання дитини в родині: 1) природні – сонце, повітря, вода, харчування, рух і відпочинок, одяг, чистота й охайність; 2) штучні (спеціальні) – гімнастика, фізкультура та спорт, гартування тіла. Система тілесного виховання передбачає також знання і неухильне дотримання основ домашньої санітарії та особистої гігієни, застосування народної медицини, зокрема народної педіатрії.

2. *Розумове виховання* – цілеспрямований вплив батьків на розвиток розумових сил та мислення дітей, на вироблення культури розумової праці. Розумове виховання – процес тривалий та складний. Успіх його забезпечується багатьма чинниками. Провідне місце серед них займає живе спілкування з людьми. Саме такий обмін думками дуже потрібний у спілкуванні з малими дітьми, коли вони формуються у дітей у формі уявлень про навколишнє життя. По-справжньому піклуються про розумове виховання своїх дітей ті батьки, які з ними багато говорять, чітко й у доступній формі відповідають на численні запитання малят, всіляко підтримують їхню природну допитливість, пробуджують

увагу. Ніколи не треба забувати й щедро використовувати такі чудові, перевірені багаторічним досвідом поколінь засоби розумового виховання, як пісні, загадки, перекази, казки, легенди, оповідання, байки тощо. Головне призначення розумового виховання родинна педагогіка вбачає в тому, щоб розвивати в дітей цікавість, допитливість розуму й формувати на їх основі пізнавальні інтереси. Розумове виховання в родині передбачає також підготовку дітей до школи, допомогу їм в організації домашньої навчальної діяльності, залучення їх до позашкільної навчальної роботи. Чи не головним в розумовому вихованні є пробудження в дитини інтересу до знань.

3. *Духовно-моральне* передбачає формування в дитини високої духовності та чистої моралі і включає в себе формування внутрішнього психічного розвитку дитини – свідомості, почуттів, волі, поведінки. В основі традиційної системи духовно-морального виховання дітей в сім'ї лежить антитеза: добро – зло, правда – брехня, милосердя – жорстокість, честь – ганьба, щедрість – скупість, любов – ненависть, мужність – боягузтво, радість – горе тощо. Правильно формують моральну свідомість ті батьки які дбають, щоб їхні діти знали народну етику, тобто узвичаєні серед нашого народу норми поведінки, моральні заповіді, релігійні заповіді, мовленнєвий етикет. Морально-духовне виховання в родині здійснюється через формування загальнолюдських та національних вартостей: виховання в дитини гуманізму, милосердя, доброзичливості, правдивості, чесності, високої культури поведінки; через засвоєння народної моралі, в основі якої лежать народно-педагогічні традиції народно-родинного виховання: вшанування новонародженої дитини, її батьків, бабусів, хрещених батьків, святкування в сім'ї, родинних свят, вшанування пам'яті загиблих чи померлих родичів, відзначення календарних та обрядових свят тощо. Традиційна українська родинна педагогіка об'єднує у системі духовно-морального розвитку особистості також релігійне виховання, побудоване на основі віри в Бога і сповідування християнської моралі.

4. *Трудове виховання* передбачає використання в родині трудових традицій українського народу через залучення дітей до посильної праці, визначення обов'язків дитини в сім'ї: самообслуговування, догляд за

молодшими дітьми, приготування простих страв, виховання уміння накрити на стіл, допомога батькам до свят, спільна праця дітей і батьків, робота в домі, на городі тощо.

5. *Естетичне виховання* передбачає формування в дітей естетичних смаків та почуттів через екскурсію в природу, саджання дерев, догляд за квітами, спільний перегляд телепередач, відвідування родинною музеїв, розвиток дитячої фантазії та творчості, залучення до народно-обрядового мистецтва, художньої самодіяльності, організація і проведення з дітьми всіх традиційних родинних свят;

6. *Моральна підготовка* дітей та молоді до подружнього життя в поєднанні із статевим вихованням. Народна мудрість вчить, що моральна підготовка, молоді до родинного життя найкраща така, що протікає в контексті повсякденного життя самої сім'ї шляхом безпосереднього прикладу батьків, їх взаємин. Готовити до сімейного життя – значить допомагати підростаючій особистості усвідомити, що люди створені одне для одного. Це має принципове значення, особливо для підліткового десяти-дванадцятирічного віку, коли в хлопців і дівчат починає проявлятися усвідомлений інтерес до протилежної статі. Дошлюбна підготовка в українському родинознавстві зводиться до створення міцної, здорової, щасливої сім'ї, що не знає чвар і розбрату, а тим більше розлучень» [34, с. 91].

Загалом родину відносять до перших і найвпливовіших вихователів особистості дитини дошкільного віку, особливо за умови коли вона повна, тобто з дітьми, котрих виховують батько і мати, живучи разом.

6. Особливості виховання дитини дошкільного віку в умовах неповної сім'ї

На процес повноцінного та гармонійного розвитку дошкільника у родині має незаперечний вплив не лише гуманний і дружний характер взаємовідносин між родичами, але й структура родинного колективу, котра безпосередньо формує ці взаємини. За твердженням М. Максимович та В. Постового, «структура відносин в повній сім'ї налічує сім співвідношень (сім «Я»):

- 1) Я (чоловік) і сім'я;
- 2) Я (жінка) і сім'я;
- 3) Ми (чоловік і жінка);
- 4) Я (батько) і дитина;
- 5) Я (мама) і дитина;
- 6) Я (дитина) і сім'я;
- 7) Ми (батьки і дитина)» [49, с. 55].

Неповна сім'я «таких співвідношень передбачає лише три (три «Я»):

- 1) Я (матір чи батько) і дитина;
- 2) (дитина) і сім'я;
- 3) Ми (один із батьків і дитина)» [49, с. 61].

Надзвичайно розповсюдженим є сьогодні явище розлучення. Зрозуміло, що після розірвання шлюбу дитина залишається з матір'ю, звідси велика кількість материнських неповних сімей. Характер взаємин між батьком і дитиною в умовах подібної сім'ї прямо залежить від стосунків батька та метері.

Існують такі типові стилі поведінки щодо виховання дошкільника мамою «після розлучення:

- 1) Ніколи не згадує про батька і робить вигляд перед дітьми, що його просто немає, незважаючи на те, що діти його пам'ятають, добре знають, що він живий, платить аліменти, а іноді бачать його на вулиці;
- 2) Мати намагається викреслити з пам'яті дитини навіть найменшу позитивну згадку, представити його так, щоб діти оцінювали батька негативно;
- 3) Створює у дитини уявлення про батька як про нормальну людину зі своїми позитивними і негативними якостями» [76, с. 14].

Статистика переконливо свідчить про схильність матері до перших двох стилів поведінки, що з педагогічних позицій є не зовсім ефективним і гуманним, адже об'єктивно утруднює моральний розвиток малюка та зайвий раз доводить нікчемність чоловіка у виховному процесі та родинному житті загалом, намагаючись сформувати абсолютно негативний стереотип про роль чоловіка у суспільстві. За таких умов діти

надзвичайно рідко бачаться з батьком або ж зовсім позбавлені жодних контактів з ним після розлучення батьків. Мама, котра суворо регламентує періодичність і тривалість спілкування дитини з батьком, таким чином вдало маніпулюючи дитиною, намагається з її допомогою з'ясувати стосунки зі своїм колишнім чоловіком на фоні особистої неприязні, власних образ, взаємних претензій, повної зневаги, абсолютного презирства, лобіювання власних інтересів та утвердження самолюбства. Зрештою, матір повинна врахувати необхідність задоволення дитини батьківською турботою, забезпечення збереження емоційної рівноваги дошкільника, створення максимальних умов задля гармонійного розвитку особистості дівчинки чи хлопчика. Батькові ж варто активніше здійснювати пошук компромісу з колишньою дружиною стосовно можливості бачитися з дитиною.

Якщо міжособистісний рівень не спрацьовує, то позитивний результат можливий на законодавчому рівні після звернення до суду, адже згідно зі змістом статті 157 Сімейного кодексу України «той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини» [40, с. 25].

Дитини повинна зустрічатися з батьком систематично, при цьому він має проводити цей час не заради формальності чи кількості, а виходячи з міркувань ефективності, не лише на вихідних, але й упродовж декількох днів. Такі умови дозволять дитині повноцінно пожити у чоловічому середовищі, побачити й зрозуміти життя батька, відчутти його правдиве ставлення до себе, батьківську любов і щирість. Таким чином дошкільник зможе збагнути обидва стилі виховання: материнський і батьківський, а виховний процес набуде ознак гармонійності, поєднавши жіноче й чоловіче начала. Безперечно, що розірвання шлюбу вимагає максимум тактовності: мама вважає батька абсолютно нормальною людиною з певним набором як позитивних, так і негативних якостей, а тато – відчувати повагу до колишньої дружини, не примен-

шуючи її виховного впливу. Тобто, за умови єдиних поглядів щодо інструментарію виховання дитини після розлучення, спілкування тата і дитини є гармонійним і повноцінним елементом виховання. Проте абсолютна відсутність батька має більший педагогічний ефект, ніж присутність негативного прикладу (алкоголік, тиран чи злочинець).

Дошкільники надзвичайно болісно реагують на розлуку з батьком. Задля повноцінного розвитку їм бракує стабільних взаємостосунків після розлучення. Якщо відносини між колишнім подружжям закінчуються взагалі, то зв'язок із сином чи донькою має всіма можливими способами зміцнюватися. При цьому молодший дошкільник потребує виховного впливу гри, упродовж якої набуває доброти, емоційності, співчуття, чуйності тощо. Також бажаними є прогулянки на лоні природи, знайомство з якою створює перші уявлення про навколишній світ, важливість існування будь-якої істоти, сприяє гуманному ставленню до інших. Фундамент моральних цінностей дитини дошкільного віку закладається завдяки трансформації вчинків та дій власних батьків. До того ж авторитет батька формують взаємини з дитиною та її мамою, здатність до взаєморозуміння між колишнім подружжям, їхнього ставлення щодо процесу виховання дошкільника, а надто – єдності вимог, уміння злагоджено взаємодіяти.

Основні причини недоліків у вихованні в умовах неповної сім'ї пояснюють такими чинниками:

- спосіб життя, особливості поведінки, загальний рівень розвитку й освіти батька;
- характер взаємин між батьками;
- ставлення обох батьків до власної дитини;
- рівень засвоєння цілей, завдань виховання, засобів і методів їх досягнення.

Виокремлюють такі найсуттєвіші критерії ефективних педагогічних взаємин в умовах неповної сім'ї:

- наявність довірливих стосунків, засвоєння досвіду дітьми в нових умовах, нормальний перебіг процесу соціалізації тощо;
- позитивний особистий приклад колишнього подружжя, створення ідеального іміджу дорослого;

- помірковане та розважливе поєднання любові й вимогливості, відсутність конфліктів щодо поглядів на стратегію виховання дітей, наявність планів на майбутнє;
- створення адекватних уявлень про батька, забезпечення можливості спілкування з його родиною;
- єдність спільної виховної дії, розуміння важливості такту та терпіння обох батьків;
- удосконалення рівня психолого-педагогічних знань в загалом та педагогічної культури батьків зокрема, засвоєння навичок виховання дітей.

Подібні особливості батьківського виховання спостерігаються у неповній сім'ї, котра є наслідком розірвання шлюбу, позашлюбній сім'ї, де є лише мама і дитина, а також сім'ї, що розпалась, і батько постійно відсутній, проте шлюб офіційно не розірваний (трудова міграція, тривалі відрядження, перебування у в'язниці тощо). Найменше педагогічних недоліків у вихованні дитини з неповної сім'ї, котра осиротіла, незалежно від постійно присутніх різноманітних моральних, фізичних і психологічних труднощів.

Надзвичайно важливим елементом виховання дитини є постійне застосування ефекту присутності позитивного авторитету покійного батька, що здатен надзвичайно сильно мотивувати сина чи доньку, бути беззаперечним зразком для наслідування. Подібний стимул чинить неперевершений виховний вплив на дитину дошкільного віку і, водночас перетворюється на ефективний виховний засіб.

Питання для самостійного опрацювання

1. Виокремте найпоширеніші проблеми сучасної родини в науковій літературі.
2. Визначте основні складові педагогічної культури батьків.
3. Опишіть вікові й індивідуальні особливості дитини-дошкільника.
4. Охарактеризуйте особливості виховання дошкільника в умовах неповної сім'ї.
5. Розкрийте основні елементи виховного потенціалу родини.

6. Підготуйте цитати класиків про родинне виховання дошкільників.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте основні наукові підходи до тлумачення поняття «педагогічна культура батьків».

2. Який зміст ви вкладаєте в поняття «педагогізація батьків»? Визначте складові частини категорії.

3. Обґрунтуйте умови результативного виховного середовища в неповній сім'ї.

4. Розкрийте особливості процесу «педагогізації батьків».

5. Чи залежить результат родинного виховання від рівня освіти батьків?

Лекція 6. Режим дня дошкільника

План

1. Фізіологічні основи режиму дня дошкільника.
2. Педагогічні передумови дотримання режиму дня дошкільником.
3. Пропаганда педагогічних знань серед родинного кола.

1. Фізіологічні основи режиму дня дошкільника

Основи здоров'я дитини закладаються ще в ранньому дитинстві, саме тому виховання здорової людини потребує належних умов життя, особливо це стосується етапу дошкільного віку.

Раціональний режим дня займає важливе місце з-поміж численних умов, котрі забезпечують необхідний рівень психофізичного розвитку дошкільника. Першочерговим принципом ідеальної структури режиму дня дитини дошкільного віку є узгодженість із загальноприйнятими віковими психофізіологічними особливостями дітей цього віку. Ця умова впливає із необхідності задоволення потреби організму в сні, відпочинку, харчуванні, руховій активності.

Оптимальний режим дня характеризується наявністю належного співвідношення періодів відпочинку і сну в межах доби, усталене чергування різноманітних видів діяльності та відпочинку:

- стала тривалість занять, праці та ретельно обчислене співвідношення із періодом відпочинку;
- вчасне та раціональне харчування;
- повноцінний за тривалістю сон;
- обов'язкове перебування на свіжому повітрі [31].

Завдяки дотриманню режиму дня досягається нормальне функціонування внутрішніх органів та фізіологічних систем організму, забезпечується працездатний і бадьорий стан дитини, здійснюється пропедевтика перевтоми нервової системи, встановлюються сприятливі умови розвитку, формується здатність до адаптації організму, опірність до негативного впливу зовнішніх факторів.

Дошкільники, котрі дотримуються встановленого режиму дня, помітно вирізняються зразковою дисципліною, вмінням результативно

працювати, наявністю комунікативних здібностей, врівноваженістю поведінки, тривалою активністю, добрим апетитом. Усе це можна назвати яскравим свідченням міцного здоров'я і належного розвитку дитини.

Режим дня, що відображає біологічні потреби дитини, допомагає правильно організувати навчальну та трудову діяльність, адже дає змогу чергувати інтервали навантаження з інтервалами відпочинку, забезпечує стабільний рівень працездатності та високу результативність занять, формує усвідомлену потребу працювати, терплячість, пізнавальний інтерес. Регулярний прийом їжі стимулює апетит, забезпечує повноцінне засвоєння продуктів харчування. Міцний сон в усталений час виробляє звичку швидко засинати, допомагає відновити сили й активність дитини.

Режим дня дитини дошкільника дає змогу забезпечити: належний період відпочинку, встановити межу фізіологічної працездатності нервової системи, тривалість сну задля повноцінного відпочинку, оптимальний час прийому їжі, сну та відпочинку, що враховує можливості організму дитини. Тривалість відпочинку дітей дошкільного віку (3–7 років) становить 5,5–6 год., тривалість сну – 12,5–12 год., з них 2–2,5 год. – денний сон, чотириразове харчування відбувається з інтервалом 3,5–4,5 год.

2. Педагогічні передумови дотримання режиму дня дошкільником

Дотримання раціонального режиму дня, вчасне й послідовне виконання всіх його складових можливе за умови заздалегідь вихованої самостійності, вчасно сформованих у дошкільників навичок самообслуговування, що регламентують різноманітні причини: актуальний стан здоров'я, особливості вищої нервової діяльності, рівень загального розвитку. Проте найважливіший фактор – спеціально організований процес виховання, застосування єдиного педагогічного інструментарію всіма членами родини. Змалку дошкільника привчають самостійно одягатися, роздягатися, їсти. Інакше виробляється стійка безпорадність щодо виконання елементарних дій. Стабільне виконання однакових вимог формує навички самостійної діяльності, що є надзвичайно корис-

ними в подальшому житті. Процесу закріплення автоматизму навичок сприятимуть заздалегідь продумані та спеціально організовані сюжетно-рольові ігри, різноманітні ігрові ситуації, котрі стимулюватимуть виконання дій з самообслуговування.

Заклад дошкільної освіти ставить перед дошкільником нові вимоги: він має включитися у систематичну освітню діяльність із численними обов'язками та клопотами на фоні кардинальних змін рухової активності. Родинне коло покликане допомогти малюку швидше адаптуватися до актуальних життєвих змін, адже дотримання правильно організованого режиму дня є важливою умовою не лише збереження і зміцнення здоров'я, але й успішного навчання у майбутньому.

Недостатня тривалість сну накладає негативний відбиток на нервову систему дитини: відчутно знижується діяльність кори головного мозку, реагуючи на зовнішні подразники. Задля повноцінного відпочинку нервової системи й організму загалом бажано забезпечити не лише необхідну тривалість, але й властиву глибину сну, яка досягається «завдяки таким маніпуляціям:

- привчіть дитину лягати і вставати в один і той же час, адже, коли дитина постійно лягає спати у певний час, її нервова система і весь організм заздалегідь готуються до сну;
- перед сном запропонуйте дитині заняття, що заспокоюють нервову систему (спокійні ігри, читання тощо);
- перед сном обов'язково провітріть кімнату, в момент засинання дитини, а також під час її сну створіть спокійну обстановку (вимкніть яскраве світло, телевізор, припиніть голосні розмови тощо)» [29, с. 177].

З метою отримання достатньої кількості енергії і забезпечення відновлення зруйнованих упродовж процесу життєдіяльності речовин і клітин, а також формування нових клітин і тканин дитині дошкільного віку потрібна повноцінна їжа. Загальновідомо, що дитячий організм продукує інтенсивні процеси росту, котрі відбуваються надзвичайно швидко. Для забезпечення правильного співвідношення усіх складників продуктів харчування (білків, жирів, вуглеводів, мінеральних солей та вітамінів) батькам необхідно пам'ятати «таке:

- білки містяться у молоці, м'ясі, рибі, яйцях – це основне джерело для побудови тканин;
- жири слугують, перш за все, для покриття енергетичних витрат, з них створюється жирова тканина в організмі. Але надмірна кількість жирів у харчуванні веде до порушення обміну речовин. У їжі дітей мають міститися жири тваринного і рослинного походження;
- вуглеводи, які знаходяться у цукрі, крупах, картоплі і борошняних виробах, забезпечують організм енергією;
- мінеральні речовини і вітаміни сприяють нормальному росту, розвитку і життєдіяльності організму, обміну речовин. Повноцінне харчування передбачає співвідношення білків, жирів і вуглеводів 1:1:3 (або 1:1:4). Якщо це співвідношення порушено, то навіть високоякісна їжа погано засвоюється» [26, с. 11].

3. Пропаганда педагогічних знань серед батьків дошкільників

Задля дотримання єдності вимог з боку родини вихованців і закладів дошкільної освіти існує нагальна потреба у здійсненні планомірного співробітництва. Клопоти, як правило, виникають з організацією таких режимних процесів, як денний та нічний сон, щоденні прогулянки, самостійна рухова активність, розвивальна ігрова діяльність, залучення дітей до посильної праці.

Цілеспрямована підготовка усіх членів родини має на меті опанування елементарними мінімальними знаннями у сфері здоров'язбереження, психології особистості дитини, дошкільної педагогіки, а також подальше застосування одержаних знань у процесі едукації дошкільника. Гігієнічне та педагогічне просвітництво батьків, відчутне поліпшення їхньої грамотності щодо проблем виховання та зміцнення здоров'я малюка можна реалізувати в різних формах. Для окремих родичів найбільш інформативними стануть спеціальні батьківські конференції, що передбачають обмін набутим досвідом виховання дитини в колі родини. Найважливішу роль у педагогізації батьків відіграють наочні засоби пропаганди відповідних знань, тобто спеціально обладнані у

кожній групі куточки здоров'я, де пропонуються у вигляді стендів із переліком рекомендованої літератури та друкованої продукції відомості з питань едукації та здоров'язбереження дитини. Традиційно цікавою стане газета зі спеціальною рубрикою «Питання і відповіді» або так званий моніторинг здоров'я, що демонструє різноманітну інформацію про перебіг фізичного розвитку дитини, актуальний стан здоров'я кожного дошкільника завдяки проведеним дослідженням. Інформативно корисним засобом педагогічної та санітарно-гігієнічної просвіти завжди залишаються найбільш цікаві публікації з журналів, газет («Дошкільне виховання», «Палітра педагога» тощо), методичні розробки самостійних занять, а також систематичні виставки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Опишіть основні функціональні процеси впливу дотримання режиму дня.
2. Створіть презентацію для батьків на тему «Що я знаю про свою дитину».

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте тлумачення поняття «режим дня».
2. Який зміст ви вкладаєте в термін «раціональне харчування»?
Перелічіть основні складові окресленого поняття.
3. Обґрунтуйте умови ефективної організації правильного режиму дня з боку батьків.

Лекція 7. Формування основ культури поведінки і взаємин дошкільника у родинному середовищі

План

1. Виховання основ культури поведінки дитини.
2. Загальні правила виховання культури поведінки дітей дошкільного віку.
3. Виховання взаємин у родинному колі.
4. Ставлення до ровесників.
5. Виховання культури спілкування.
6. Культура в побуті.

1. Виховання основ культури поведінки дитини

З метою формування культури поведінки дошкільників усім членам родини необхідно замислитися над пошуком шляхів розв'язання таких завдань:

- опанування уявлень про духовний ідеал людини-християнина, накопичення емоційного досвіду і навичок самооцінки;
- засвоєння відомостей про загальнолюдські і національні закони, норми та правила поведінки, підтвержені особистим емоційним ставленням самої дитини задля потужної мотивації подальшої дитячої діяльності і поведінки;
- напрацювання негативного стереотипу щодо оцінки недобрих вчинків людей (брехня, жорстокість, байдужість, зло, гордощі, хвалькуватість);
- вільне володіння методами самооцінки власних негативних вчинків за допомогою відомої народної норми «гріх»;
- удосконалення культуру поведінки в побуті, за столом, моральних норм у спілкуванні з дорослими, старшими родичами, у громадських місцях, транспорті тощо;
- самостійне застосування отриманих знань і навичок у повсякденних життєвих ситуаціях без зайвого стороннього нагадування.

2. Загальні правила виховання культури поведінки дітей дошкільного віку

Найбільш загальними правилами виховання культури поведінки дітей раннього віку можна вважати «такі:

1. Дітям другого року життя можна дати значно більший об'єм знань у ігровій формі, ніж на попередньому віковому етапі. Знання, які опанують вихованці мають, переважно, практичний характер. У цьому віці діти емоційно відгукуються на музику, художнє слово, ритм, інтонацію тощо. Цю особливість слід враховувати під час організації спілкування з малюком для формування у нього необхідних знань, умінь та навичок.

2. Саме на другому році життя дитина засвоює деякі правила поведінки: вчиться слухати вимоги дорослого та виконувати їх, виконувати доручення, за власною ініціативою звертатися до дорослого. У дитини з'являються найпростіші взаємини з іншими дітьми. Для того, щоб процес виховання дитини був ефективним, необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, не порівнювати з іншою дитиною, а організовувати виховання за індивідуальною програмою розвитку вихованців.

3. Пам'ятайте, що виховний процес хоч і має цілеспрямований характер, але власне виховання здійснюється кожного дня, кожної хвилини Вашого спілкування з дітьми. Звичайно, можна взяти ляльку і показати дітям послідовність одягання, спеціально організувавши цю роботу як показ. Але така робота буде даремною, якщо повсякденно Ви не закріплюватиме набуті знання у практичній діяльності дитини, робитимете усі дії, показані з допомогою ляльки, за дитину.

4. У дітей цього віку важливо сформувати уміння повідомляти дорослого про необхідність відвідування туалету, формуючи звичку до чистоти та охайності. Знайомте вихованців з найдоступнішими предметами догляду за собою. Вчіть їх користуватися цими предметами, формуйте звичку слідкувати за своїм зовнішнім виглядом.

5. Ви усе більше часу проводите з дитиною на вулиці, у транспорті. Плануючи переїзд, не забувайте продумати, чим буде займатися Ваша дитина у тролейбусі чи іншому транспорті. Вивчіть декілька вір-

шиків і пограйте з пальчиками, пригадайте, як правильно умиватися, що ви робили з лялькою сьогодні вранці. Перед поїздкою доречно буде пояснити окремі правила поведінки у транспорті, домовитися з дитиною про їх виконання.

6. Поважайте дитячу особистість. Спілкування з дитиною повинно мати доброзичливий партнерський характер. Покажіть, що Ви довіряєте дитині, любите її, знаєте, як гарно вона вміє щось робити.

7. Головним завданням формування культури поведінки на четвертому році життя є формування у дітей навичок і виконання правил ввічливого спілкування, організованої поведінки вдома, у дитячому садку, на вулиці. У дитини необхідно сформувати такі якості особистості, як чуйність, уважність, передбачливість, тактовність.

8. Використовуйте для довірливого спілкування з дитиною вечірні години, коли можна спокійно поговорити, прочитати улюблену книжку, пограти, розглянути ілюстрації, обговорити певні ситуації поведінки дитини, інсценувати улюблені літературні твори у ляльковому театрі.

9. Якщо є така можливість, вводьте у роботу з дітьми ігри з елементами змагання: «Хто швидше поскладає іграшки?», «Хто красивіше розкладе серветки на столі» тощо.

10. Використовуйте у будь-якій діяльності досвід дітей, впливайте на дитячі емоції, надавайте можливість багаторазового повторення дій, щоб міцніше закріпити ту чи іншу позитивну навичку поведінки. Надавайте дітям більшої самостійності. Забороняйте тільки те, що реально загрожує життю або здоров'ю.

11. Будьте терплячими. Не забувайте хвалити дитину за старанність, охайність, прояви культури поведінки.

12. Налагодьте довірливі партнерські стосунки з дитиною. Будьте доброзичливим радником та людиною, яка підтримує дитину, може пояснити, розповісти.

13. Використовуйте для закріплення наявних навичок поведінки та формування нових ситуації з повсякденного життя. Знайдіть разом з дитиною час на роздуми над ситуаціями, які виникають щоденно. Окрім того, не забувайте багато читати, спостерігати, обмінюватися думками. Включаючи у життя дітей нові правила, пильно слідкуйте за їх вико-

нанням, виявляючи і усуваючи причини негативних проявів та вчинків дітей, корегуючи дитячу поведінку.

14. Вживайте самі та навчайте дитину користуватися словами ввічливого звертання. Станьте для дитини зразком поведінки. Вчіть дитину спостерігати, діяти та аналізувати події, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

15. У спілкуванні з дитиною використовуйте народну мудрість: прислів'я, приказки; пропонуйте дітям посильні доручення.

16. Підтримуйте Вашу дитину, узгоджуйте вимоги з конкретними правилами поведінки дитини. Особливо ретельно продумуйте, чим буде займатися Ваша дитина під час чекання прийому у лікаря, поїздки у транспорті тощо. Всебічно підтримуйте прагнення дитини до спілкування з однолітками. Допоможіть дитині подолати сором'язливість, чи, навпаки, стримувати активність заради дружніх стосунків з партнером по діяльності» [61, с. 15].

3. Виховання взаємин у родинному колі

Задля виховання гуманних взаємин у родині вкрай необхідно:

- активно заохочувати дитину до участі в прибиранні житла, давати їй постійні доручення, які можна виконувати з братом чи сестрою, або самотужки, періодично організовувати спільні родинні свята, запрошувати на них усіх членів родини. Разом з дитиною впорядковувати родинний фотоальбом.
- привчити дитину пам'ятати дні народження усіх членів родини, незалежно від віку;
- старанно передавати родинні та народні традиції;
- переконати необхідності уникнення обману батьків, глумлення над старістю чи глузування з калік, знуцання над тваринами, лицемірства, образах інших, зведенню клевету, підлабузництва, байдужості до чужого горя, активно пропагувати милосердя, шляхетність;
- засвоїти з дитиною значення терміна «гріх», яким називають непорядний вчинок, недолік, помилку тощо.

4. Ставлення до ровесників

Виховання гуманного ставлення дошкільника до однолітків потребує злагоджених дій членів усієї родини з метою здійснення таких кроків:

- виховання поваги до сусідських дітей, вміння помічати їх настрій і відповідно до нього чинити, виявляти співчуття, співпереживання, спів страждання, емпатію, рефлексію тощо;
- помірковано ставитися до дівчаток – майбутніх матерів, усвідомлювати значення категорій «поважне» чи «шляхетне» ставлення (здатність пожертвувати власними інтересами задля користі інших, діяти чесно, відверто, сміливо);
- прищеплювати дітям елементарні поняття про толерантність (здатність терпеливо споглядати чужі звички, погляди), цілеспрямованість (неухильне прагнення до окресленої мети), делікатність (найвища ступінь вихованості, ввічливості, м'якості у вчинках та поведінці, обережність і такт);
- створити уявлення про дітей різного віку, продемонструвати гендерні та статеві розбіжності щодо одягу, особливостей поведінки, характеру діяльності тощо;
- привчати звертатися до дівчаток та хлопчиків зменшувально-ласкавими іменами, постійно випромінювати у повсякденній поведінці позитивне ставлення до дітей, прагнення робити добрі справи, сміливо висловлювати власні думки щодо негативних дій дітей;
- навчати малюків слів ввічливого звертання, як от «будь ласка», «вибачте», «спасибі» тощо, будувати на цьому фундаменті партнерські ігрові взаємини, способи самостійного вирішення конфліктних ситуацій;
- формувати вміння спостерігати за різноманітними проявами поведінки однолітків;
- формувати інтерес до своїх ровесників, доброзичливо до них ставитися, бути готовим прийти на допомогу;

- вправляйте вихованців у культурі поведінки, обговорюючи позитивні й негативні ситуації, слова, дії, вчинки, поведінку загалом.

5. Виховання культури спілкування

Засобами формування культури спілкування у родинному колі вважаємо:

- розширення уявлень дітей дошкільного віку про мовний етикет і його основну вимогу – ввічливість, статечність, пристойність, уважність і чемність усіх співрозмовників. Слова ввічливості ще називають чарівними («будьте здорові», «будьте ласкаві», «пані», «пане», «добродію», «добродійко», «спасибі», «дякую», «перепрошую», «прошу», «даруйте», «на все добре», «до зустрічі», «доброго здоров'я», «всього найкращого» та ін.);
- поглиблення знань дітей про культуру спілкування по телефону, розмова повинна бути конкретною, чіткою, ввічливою;
- формування спроможності диференціювати людей різних професій;
- прищеплювати вміння правильно визначати емоційні стани, знаходити їх причину, відповідно до цього коректувати свою поведінку.
- звертатися до незнайомих дорослих, вихователів на «Ви», використовувати ввічливі звороти;
- вміти спілкуватися з дорослими у доброзичливому тоні;
- знати всіх членів своєї родини та найближчих родичів, знати і розуміти родинні взаємини.

6. Культура в побуті

Вміння поводити себе вдома та в гостях відрізняються, зокрема наявністю таких правил поведінки:

- створити уявлення у дітей про культуру мовлення, поведінку за столом, здатність підтримувати в зразковому стані житло;
- дотримуватися етикету;

- самостійно мити руки, користуватися своїм рушником;
- відчувати негативні емоції з приводу власних або чужих брудних рук;
- доглядати за зовнішнім виглядом;
- без зайвих клопотів уміло користуватися ложкою чи виделкою, самостійно їсти;
- своєчасно користуватися серветкою, ложкою, ножем і виделкою;
- не заважати, перебуваючи за столом, іншим дітям;
- вміти допомагати накривати на стіл чи прибрати зі столу;
- дотримуватися черговості при посадці за стіл;
- завжди пам'ятати, що паперову серветку після використання кладуть на тарілку, а полотняну, не складаючи, прилаштовують збоку тарілки.
- після прийому їжі дякують, а хлопчики допомагають дівчаткам підвестись, відсунувши при цьому стілець;
- при подачі невідомої страви можна поспостерігати за іншими;
- перебуваючи за столом, вести себе стримано;
- вміти самостійно одягатися у правильній послідовності та без допомоги дорослого;
- вміти ввічливо просити про допомогу;
- знати місце для зберігання речей (власну шафку, поличку тощо);
- безпомилково впізнавати власні речі, не плутаючись;
- вміти дарувати подарунки друзям, родичам, вихователям;
- дбайливо й охайно ставитися до іграшок, предметів, коробок, навчальних посібників;
- вміти випрати, висушити, зашити лялькову білизну;
- брати участь у приготуванні їжі;
- привчати тішитися чистоті та порядку у кімнаті, радіти чистому, охайному одягу, акуратно поводитися з речами.

Питання для самостійного опрацювання

1. Опрацюйте публікації про систему виховання культури поведінки дітей дошкільного віку.

2. Законспекуйте основні правила культури поведінки дошкільників.
3. Визначте переваги та недоліки виховання взаємин в українській родині.
4. Рівень педагогічної майстерності вихователя з питань родинного виховання.
5. Підготуйте матеріали для проведення методичного семінару на тему «Культура поведінки дошкільника».

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Визначте мету виховання культури поведінки.
2. Розкрийте завдання родини у формуванні ставлення дошкільника до однолітків.
3. Здійсніть аналіз основних складових етикету.
4. Сформулюйте орієнтовну тематику методичного семінару «Взаємовідносини дошкільника з родичами».

Лекція 8. Хрещені батьки. Дідусі, бабусі, брати і сестри як вихователі

План

1. Роль хрещених батьків у вихованні дошкільника.
2. Дідусі, бабусі, брати і сестри – вихователі найменших членів родини.

1. Роль хрещених батьків у вихованні дошкільника

За умов порушення природної структури сім'ї необхідність організації компенсаторної діяльності членів родини щодо наданні дошкільникам необхідної допомоги, котра передбачає вибір хрещених батьків із числа близьких, рідних, які змогли б вміло доповнити дитині недостатній виховний вплив.

Загальновідомим є позитивне педагогічне значення в українській традиції кумівства, адже, завдячуючи існуванню цього інституту дитина додатково отримує уповноважених суспільством опікунів, котрі добровільно здійснюють педагогічне нагляд за нею від народження до настання повноліття. Зазначені сімейно-побутові стосунки, побудовані за допомогою кумівства, відчутно поліпшують потенційні можливості щодо виховання дошкільників. Хрещені батьки одночасно виконують роль помічників і громадських контролерів. Народне прислів'я «Що кум, то розум» яскраво демонструє надзвичайну активну педагогічну діяльність і незаперечний авторитет кумів.

Позитивно оцінюючи значення кумівства та зокрема роль хрещених батьків, Мирослав Стельмахович зазначає: «Після запрошення у куми між рідними й почесними батьками встановлюються дружні взаємини. За активної участі кумів відбувається наречення дитини, посвята в повноліття і навіть весілля вихованців, які називають вибраного батька нанашком, а вибрану маму – нанашкою (очевидно, від слова наш, тобто свій, такий, як свій рідний). Народна педагогіка вимагає, щоб діти з повагою ставилися до почесних батьків, слухалися їхніх порад, з вдячністю сприймали зауваження, так само ретельно виконували їхні вказівки, як і рідних батька й матері. Звичайно, що батьки із задо-

воленням сприймають таку громадську допомогу у вихованні, нерідко, особливо в святкові дні, відвідують своїх кумів, приносять дарунки. Кум і кума з свого боку, обдаровують гостинцями своїх підопічних, які у відповідь на це прагнуть радувати їх гарною поведінкою, приходять до них додому, розповідають про свої справи» [22, с. 190].

Авторитетним кумам під час першого дня весілля належить найпочесніше місце – навпроти молодих, а перші скибки весільного короваю урочисто надають саме їм, а також перші подарунки отримує хрещена мати й хрещений батько молодого.

У нинішніх громадянських обрядах реєстрації новонароджених хрещених батьків просять стати дійсним помічником батьків у плеканні дитини, не економлячи ані сил, ані енергії виконати почесну місію хрещених батьків, а вони переконують усіх, що виправдають довіру, піклуватимуться, щоб дитина виросла доброю, розумною чесною, працьовитою.

Вплив на дитину хрещених батьків, котрі володіють інформацією про її особистості та життєві обставин, дає хороші результати. Існує чимало випадків не лише надання батькам допомоги у вихованні, але й успішних результатів перевихованням «важковиховуваних» дітей.

Виховний вплив у цьому випадку здійснюється завдяки власному дієвому прикладу поведінки, завдяки частому спілкуванню з дошкільником.

Наставництво хрещених батьків компенсує недоліки морального та психічного розвитку дітей з позашлюбної чи осиротілої сім'ї. Воно є надважливим для хлопчиків, зразком поведінки для котрих виступає приклад батька. Хрещений батько, доповнюючи маму у вихованні дошкільника, заповнює недостатність чоловічих рис його характері.

Подібні емоційні взаємини дають змогу задовольнити конче необхідні потреби дитини, встановити добрі стосунки між дитиною і батьком, іншими членами родини, сформувати необхідні навички стосунків із навколишніми, тобто прискорити соціалізацію особистості.

Хрещені батьки всіляко сприяють зміцненню здоров'я та добробуту дитини, результативному вихованню її у сім'ї, а тому виховний

потенціал вказаного інституту виховання заслуговує підтримки й урізноманітнення.

2. Дідусі, бабусі, брати і сестри – вихователі найменших членів родини

Важливе місце у соціалізації дошкільника займають представники найстаршого покоління – бабусі й дідусі, позитивний вплив котрих важко переоцінити. Яскравим підтвердженням цьому є свідчення народної педагогіки: «Процент дорожчий від капіталу, внук дорожчий від сина», «Перший внук миліший від рідних дітей», «Шануй старих – молоді тебе пошанують» та ін. Їхня усвідомлена любов, підтверджена багатющим досвідом, природним розумом, непідкупною добротою, щирою людяністю, чесністю, працьовитістю, допомагає передавати від покоління до покоління весь виховний потенціал родинної педагогіки, народної виховної мудрості.

Жодна людина не уявляє собі дитинства без бабусиної їди чи дідусевих повчань. Такими словами описував свою бабуся Олесь Гончар: «У її лагідній людинолюбній натурі, в її образі ніби втілювалося для мене все найкраще: працьовитість, чесність, безмежна доброта, обдарованість. Ця вічна тружениця, ця темна, неписьменна, але винятково чуйна до чужого горя жінка своєю щирою людяністю стоїть для мене поряд з тими, чиї творіння нас захоплюють і кого ми називаємо за їхню діяльність справжніми гуманістами. Була вона віруючою і я пригадую, як захоплювали дитячу уяву її пристрасні розповіді – поетичні видіння набожної жінки. Вона була весела, любила жартувати, погуляти на чиємусь весіллі – на таких святах вона була бажаною гостей, її вплив на мій розвиток був величезний» [19, с. 21].

Бабусі часто розповідають онукам про власне дитинство чи про дитинство їхніх батьків, що допомагає прищепити дітям почуття родинної ідентичності й самобутності, а також сприяти збереженню родинних традицій.

Загалом бабусі й дідусі виконують чимало функцій у родині, наприклад:

- підтримка матері під час вагітності;

- допомога порадою у родинних конфліктах;
- проведення часу, як правило ігор, з онуками;
- підготовка дитини до навчання у школі;
- доступна допомога у навчанні.

Зрідка найстарші члени родини стають особисто відповідальними за опіку, навчання та дорослішання онуків (розпад сім'ї, народженні позашлюбної дитини, трудова міграція тощо).

Дуже часто роль наставників виконують брати і сестри. З точки зору Мирослава Стельмаховича, «унікальність цього явища полягає в таких його потенційних можливостях: воно відбувається в дитячому середовищі зі властивими лише йому нюансами; будується між особами, поєднаними між собою кровними чи свояцькими (у випадку зведених братів і сестер) зв'язками, які живуть під одним дахом, на основі піклування одне про одного, переважно старших над молодшими, сильніших над слабшими; дитина значно активніше реагує на вчинки старшої дитини в сім'ї, ніж на наказ батьків, оскільки діти завжди ближчі між собою в становищі й взаєморозумінні, ніж із батьками; педагогічний мікроклімат у середовищі братів і сестер особливий, суто дитячий, комфортний, його виховний вплив на дитину надзвичайно сильний, особливо коли старші діти добре виховані й батьки в цьому подають їм гарний приклад» [67, с. 217].

Виховна роль братів і сестер залежить від батьків: в одних випадках – агресивність дитини (поява молодшого братика чи сестрички), в інших – бажання захистити малюка.

Старша дитина не має конкурувати з молодшою, а надто виявляти ревність, що несприятливо впливає на психічний стан. Ця проблема особливо актуальна у дітей до 5 років, котрі надзвичайно болісно переносять подібні ситуації.

Старші діти зазвичай співають немовлятам колискові пісні, обнімають, цілують, їх носять на руках, допомагають годувати. Усе це супроводжується різноманітними рухами, віршованими текстами, пісеньками тощо. Впродовж цих ігор у них формується педагогічний хист, бажання самотійного сімейного життя в дорослому віці в ролі когось із батьків.

Добросердечні стосунки братів і сестер володіють величезним педагогічним потенціалом, що сприяє розвитку емпатії, формуванню культури людських взаємостосунків. Українська родинна педагогіка, за словами Мирослава Стельмаховича, «ревниво плекає гуманні стосунки між братами та сестрами, привертаючи до цього дітей змалку через низку народних казок («Про сімох братів-гайворонів і їхню сестру», «Котигорошко», «Дідова дочка й бабина дочка» та ін.). У цих казках осуджується розбрат, прославляється братська злагода. Природну потребу – мати братів і сестер – відчуває кожна людина не тільки в дитячому, але й дорослому віці – для поради і розради, взаємопідтримки та допомоги, розділення щастя і горя. У цьому полягає неоціненне значення братів і сестер як взаємовихователів» [65, с. 110].

Питання для самостійного опрацювання

1. Опрацюйте праці М.Г. Стельмаховича. Випишіть 10 цитат про значення хрещених батьків у житті дитини.
2. Визначте переваги та недоліки виховання дітей дошкільного віку дідусями та бабусями.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Визначте мету виховання для хресних батьків.
2. Здійсніть аналіз основних форм виховного впливу на дітей дошкільного віку з боку братів і сестер дошкільника.
3. Підготуйте матеріал для проведення методичного семінару «Мої найстарші родичі».

ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Аза Л.О., Лавриненко Л.В. Батьків авторитет : монографія. Київ : Рад. школа, 1986. 96 с.
2. Алексеєнко Т.Ф. Готовність батька до виховання дитини. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 4. С. 37–41.
3. Алексеєнко Т.Ф. Педагогічні проблеми молодого сім'ї : монографія. Київ : ІЗМН, 1997. 116 с.
4. Аносова А.В. Культура родинних взаємин: кроки сходження: просвітницька програма для батьків. Організаційно-методичні аспекти роботи працівників психологічної служби з батьками / автори-укладачі: Аносова А.В., Максимова Н.А., Петушкова Л.А. *Вісник психологічної служби Київщини*. Випуск 4. Біла Церква : КОШОПК, 2011. С. 67–79.
5. Аносова А.В. Формування комунікативної культури старшокласників засобами телекомунікаційних проектів у позашкільних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2014. 425 с.
6. Ащурко Ю. Педагогічна культура – матері запорука успішного виховання дітей. *Рідна школа*. 1998. № 6. С. 65–68.
7. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. та заг. ред. Кононко О.Л. 3-тє вид., випр. Київ : Світич, 2009, 430 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С. 6–19.
9. Балакірева О.М., Бондар Т.В., Артюх О.Р. Стан та чинники здоров'я українських підлітків : монографія. Київ : ЮНІСЕФ, Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка. Київ : К.І.С., 2011. 172 с.
10. Бовть О. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків. *Рідна школа*, 1999. № 2. С. 17–20.
11. Будник О., Скульський Р. Як виховувати господарську культуру у дітей : монографія. Івано-Франківськ, 1996. 112 с.

12. Буніна Л.М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганськ, 2011. 23 с.

13. Васютинський В. Про деякі закономірності формування статево-рольових особливостей хлопчиків і дівчаток у сім'ї. *Психологія*. 1990. Вип. 34. С. 73–80.

14. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Ковальова Т.В. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.

15. Вишневський О.І. Сучасне українське виховання : монографія. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. 238 с.

16. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич : Коло, 2006. 608 с.

17. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.

18. Головач Л. Статева культура особи як інтегральна системна властивість: концептуальний підхід. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2000. № 4. С. 22–28.

19. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 268.

20. Дернович Н. За авторською програмою (Організація роботи: нетрадиційний підхід). *Дошкільне виховання*. 1990. № 10. С. 14–16. № 11. С. 20–21.

21. Дзерович Ю. Педагогіка : монографія. Львів : Накл. Греко-католическої Богословської Академії, 1937. 240 с.

22. Дитина в дошкільні роки : Програма розвитку, навчання та виховання дітей. 2-ге вид. Запоріжжя : ТОВ «Ліпе» ЛТД, 2004. 268 с.

23. Євтух М.Б. Культура взаємин: підручник. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2012. 340 с.

24. Єфремова С. Як допомогти дитині звільнитися від негативних емоцій. *Дошкільне виховання*. 2008. № 11. С. 20–21.

25. Жаровцева Т.Г. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з неблагополучними сім'ями : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Одеса, 2007. 20 с.
26. Зайченко І. Педагогіка : навчальний посібник. Чернігів, 2003. С. 365–376.
27. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>.
28. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник Любар О.О. ; за ред. Кременя В.Г. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2003. 766 с.
29. Каюков В. Духовні ідеали сім'ї – першооснова життя дитини. *Початкова школа*. 1997. № 4. С. 12–15.
30. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : навч. посіб. : у 3 т. Івано-Франківськ, 2006. Т. 2 : Основи родинного виховання. 288 с.
31. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : науково-методичний посібник / наук. ред. Кононко О.Л. Київ : Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
32. Кононенко Н. Сім'я як осередок формування культури поведінки. *Рідна школа*. 2005. № 6. С. 32–34.
33. Корчак Я. Як любити дітей : монографія / пер. з польської Лисиця В ; упоряд. Вовк П. Київ : Радянська школа, 1976. 160 с.
34. Косарева Л. Теоретичні підходи до вивчення процесу соціалізації. *Гуманізм та освіта: Міжнародна науково-практична конференція*, 2008. Електронне наукове видання матеріалів конференції. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/kosareva.php>.
35. Костів В.І. Виховний потенціал родини : монографія. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 3. С. 54–59.
36. Костів В.І. Консультативна робота з проблем родинного виховання у неповній сім'ї : монографія. Івано-Франківськ, 1998. 116 с.
37. Костів В.І. Моральне виховання дітей із неповних сімей : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2001. 304 с.
38. Костів В.І. Народньо-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина : книга для вчителя. Івано-Франківськ, 1996. 196 с.

39. Костів В.І. Характеристика морального процесу у системі ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ, 1996. Ч. 2. С. 96–105.

40. Костів В.І., Максимович О.І. Проблеми життєдіяльності неповної сім'ї у творах В. Стефаника. *Стефаниківські читання*. Вип. 2. Івано-Франківськ, 1993. С. 177–182.

41. Кошонько Г. Сімейна соціалізація як актуальна соціально-психологічна проблема. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ*. 2011. Том. XIII. Ч. 3. С. 184–189.

42. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства : монографія. Київ, 2001. 241 с.

43. Кравець О. Сімейний побут і звичаї українського народу (Історико-етнографічний нарис) : монографія. Київ : Наукова думка, 1966. 200 с.

44. Кравченко Т. Взаємодія сім'ї – проблема сучасності. *Рідна школа*, 2005. № 9–10. С. 24–26.

45. Крутий К. Концепція та методичні засади програми «Дитина в дошкільні роки». 3-є вид., стер. Запоріжжя, 2004. 392 с.

46. Кузь В., Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка і духовність : монографія. Умань, 1995. 258 с.

47. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка родинного виховання : навчальний посібник Київ : Знання, 2006. 324 с.

48. Лисенко Н. Вплив сім'ї на формування морально-релігійних уявлень особистості в сенситивному періоді її становлення. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2001. Вип. 6. С. 170–175.

49. Литвиненко І. Відповідальність за власне здоров'я формуємо разом з батьками. *Дошкільне виховання*. 2005. № 1. С. 6–7.

50. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності :

автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ, 2005. 38 с.

51. Луцик Д.В. Все починається з сім'ї : монографія. Дрогобич : Коло, 2004. 140 с.

52. Луцик Д. Ідеали сім'ї у творчості класиків педагогічної думки в Україні і сучасна українська сім'я : монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 134 с.

53. Макаренко А.С. Книга для батьків : монографія / Переклад з російської. Київ : Радянська школа, 1980. 327 с.

54. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / за заг. ред. Г.М. Лактіонової. Київ : Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.

55. Народна педагогіка: світовий досвід / укладач: Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Київ : Знання-Прес, 2003. 134 с.

56. Настасьєв Г.К. Батьківський авторитет. *Початкова школа*. 1987. № 7. С. 67–69.

57. Невмержицький О.А. Співпраця з батьками : посібник. Київ : Гнозис, 2005. 265с.

58. Нікітін Б.П. Ми та наші діти : монографія / переклад з російської. Київ : Молодь, 1989. 240 с.

59. Осипець Р. Українська родина – творець і оберіг народної пісні, невичерпного джерела української національної культури. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2001. Вип. 6. С. 106–110.

60. Петрова І. Культура сімейного дозвілля як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*. 2007. № 7–8. С. 19–22.

61. Родинна педагогіка : навчально-методичний посібник / Марушкевич А.А., Постовий В.Г., Алексеєнко Т.Ф. та ін. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 216 с.

62. Родинні взаємини і проблеми виховання дітей / за редакцією Костіва В.І. Івано-Франківськ, 1995. 48 с.

63. Родинно-сімейна енциклопедія / за заг. ред. Арвата Ф.С. та ін. Київ : Богдана, 1996. 438 с.

64. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Мистецтво взаєморозуміння. *Психологія та педагогіка сімейного спілкування*. Київ : «Веселка», 1998. 214 с.

65. Сіданіч І.Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2004. 14 с.

66. Сім'я і діти: Програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / колектив авторів ; за заг. ред. Постового В.Г. Київ : ІЗМН, 1997. 56 с.

67. Скар О.І. Педагогічна культура сім'ї : монографія. Київ : Знання, 1984. 48 с.

68. Стельмахович М.Г. Виховні цінності традиційної української родини. *Цінності освіти і виховання* : науково-методичний збірник / за заг. ред. Сухомлинської О.В. Київ, 1997. С. 129–132.

69. Стельмахович М.Г. Народна дидактика : монографія. Київ : Т-во «Знання», 1985. 48 с. (Серія VII «Педагогічна»).

70. Стельмахович М.Г. Народне дитинознавство : монографія. Київ : Т-во «Знання» України, 1991. 48 с. (Серія. VII «Педагогічна»).

71. Стельмахович М.Г. Педагогіка життя : монографія. Київ : Т-во «Знання», 1980. 48 с. (Серія VII «Педагогічна»).

72. Стельмахович М.Г. Педагогічні умови ефективного використання українознавства в системі родинного виховання. *Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів*. Івано-Франківськ, 1995. С. 44–48.

73. Стельмахович М.Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до ХІХ ст. *Рідна школа*. 1992. № 3–4. С. 14–19.

74. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання : посібник для вчителів. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 1996. 180 с.

75. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка : монографія. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.

76. Стельмахович М.Г. Українська родина : монографія. Київ, 1995. 32 с. (Спецвипуск журналу «Корисні поради»).

77. Стельмахович М.Г. Українська родина. Сім'я і родинне виховання в Україні з початку ХХ ст. і донині. *Рідна школа*. 1993. № 3. С. 14–17.

78. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : навчальний посібник Київ : ІСДО, 1996. 286 с.

79. Стельмахович М.Г. Українське родинознавство : монографія. Івано-Франківськ, 1994. 56 с.

80. Струманський В. Концептуально-структурний зміст виховання і виховної роботи в прогностичних проєкціях української наукової педагогіки. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 2. С. 124–127.

81. Струманський В. Педагогіка народно-побутового життя української людності. *Рідна школа*. 1996. № 9. С. 31–50.

82. Сухарева Л.С. Піклуємось разом. Робота з батьками дошкільників. Харків : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2008. 128 с.

83. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка : монографія. Київ : Радянська школа, 1978. 263 с.

84. Сьомкіна І. Особливості впливу неблагополучної сім'ї на соціалізацію дитини. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. Луганськ, 2011. № 4 (215). Ч. 2. С. 74–85.

85. Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядник Орел Л. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. 424 с.

86. Філософський словник соціальних термінів. Вид. 3-є, доп. Харків : Р.И.Ф., 2005. 672 с.

87. Цимбалістий Б. Родина і душа народу : монографія. Київ : Фенікс, 1992. С. 66–96.

88. Черкашина Т.В. Особистісно-професійне самовдосконалення викладача вищої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. Київ, 2015. 518 с.

89. Шевченко Н.Ю. Соціально-педагогічні засади формування усвідомленого ставлення батьків до прав дитини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганськ. 2006. 23 с.

90. Шкуркіна В.М. Формування соціального здоров'я дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітніх школах-інтернатах : дис. ... канд.

пед. наук : 13.00.05. Харківська державна академія культури. Харків, 2006. 225 с. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/245608.html> 14.06.2010.

91. Щербак Н.Д. Аналіз результатів дослідження соціально-педагогічної профілактики жорстокого ставлення до дітей у сім'ї. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2006. № 3. С. 118–122. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua>.

92. Юрас І. Родинне виховання як фактор формування особистості в педагогічній спадщині П. Юркевича. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Педагогіка*. 2001. Вип. 6. С. 82–88.

Додаткова література:

93. Апанович О. Школи в Запорізькій Січі. *Українське слово*. 1996. 14 листопада. С. 12.

94. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі (IX – перша пол. XIII ст.) : монографія. Київ : Вища школа, 1973. 88 с.

95. Бондарик М.В. Використання надбань народної педагогіки в процесі вирішення проблем трудового виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету*. Глухів, 2003. Вип. 2. С. 93–97.

96. Боряк О. Бабка-повитуха в контексті «полювання на відьом» українсько-західноєвропейські паралелі. *Соціум*. 2003. № 3. С. 249–262.

97. Ващенко Г. Виховний ідеал: записки виховника. Полтава : Ред. газети «Полтавський вісник», 1994. 191 с.

98. Веркалець М.М. Педагогічні ідеї Б.Д. Грінченка : монографія. Київ : Товариство «Знання», 1990. 48 с.

99. Грінченко Б. Якої нам треба школи : монографія. Київ : Криниця, 1917. 45 с.

100. Грушевський М.С. Про українську мову та українську школу : монографія. Київ : Веселка, 1991. 45 с.

101. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу : монографія. Київ : Либідь, 2006. 256 с.

102. Давня українська література : хрестоматія. Київ : Освіта, 1992. 576 с.

103. Духнович О.В. Твори : в 4-х т. Пряшев : Відділ укр. літ., 1989. Т. 3. 605 с.
104. Заглада Н. Побут селянської дитини : монографія. Київ, 1929. 186 с.
105. Кириченко О.В. Козацька педагогіка: розробки занять, сценарії виховних заходів, методичні рекомендації. Харків : Вид. група «Основа» : «Триада +», 2008. 192 с.
106. Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу : історико-етнографічний нарис. Київ : Наукова думка, 1968. 198 с.
107. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навчальний посібник / за ред. О.О. Любара. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2003. 450 с.
108. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди : збірник статей / ред. колегія: О.Г. Дзеверін. Київ : Вища школа, 1972. 246 с.
109. Погрібний А.Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості : монографія. Київ : Дніпро, 1988. 268 с.
110. Русова С.Ф. Мої спомини : монографія. Львів, 1937. 280 с.
111. Русова С.Ф. Нова школа : монографія. Київ, 1914. 24 с.
112. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. ; Т. 2. 576 с.
113. Скуратівський В. Посвіт : Художні оповіді, новели. Київ : Молодь, 1988. 176 с.
114. Скуратівський В. Берегиня : Художні оповіді, новели. Київ : Рад. письменник, 1988. 278 с.
115. Скуратівський В. Покуть : монографія. Київ : Фірма «Довіра», 1992. 235 с.
116. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка : монографія. Київ, 1978. 263 с.
117. Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку : монографія. Київ : Наукова думка, 1974. 151 с.
118. Сявавко Є.І. Школа, яка завжди з нами: (Народна педагогіка про виховання дітей). *Наука і суспільство*. 1980. № 1. С. 24–25.
119. Ткач М. Дерево роду : монографія. Київ : МПП «Анфас», 1995. 107 с.

120. Уроки з народознавства: посібник / упоряд. Дмитренко М., Дмитренко К. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 1995. 224 с.
121. Ушинський К.Д. Про народність в громадському вихованні / Ушинський К.Д. *Вибрані пед. твори* : в 2-х т. Т. 1. Київ : Радянська школа, 1983. С. 43–104.
122. Черепанова С.О. Філософія родознавства : навч. посіб. / передмова проф. Скотного В.Г. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2008. 460 с.
123. Юда Л.А. Етнопедагогічні основи гендерної рівності в історії українських родинних виховних традицій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки* : збірник. Чернігів : ЧДПУ, 2010. Вип. 80. С. 202–205.
124. Юда Л.А. Засоби етнопедагогіки в педагогічній спадщині С.Ф. Русової. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки* : збірник. Чернігів : ЧНПУ, 2011. № 93. С. 350–353.
125. Юда Л.А. Гендерна соціалізація дівчини в родинному і громадському побуті українців. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки* : збірник. Чернігів : ЧНПУ, 2017. Вип. 142. С. 231–235.
126. Юда Л.А. Методологічні аспекти дослідження гендерних відносин в українській родині. *Проблем соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія* : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2017. № 2 (10). С. 117–123.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «РОДИННА ПЕДАГОГІКА»

1. Народна педагогіка про виховання дитини в сім'ї.
2. Сучасні тенденції родинного виховання дітей.
3. Основні етапи формування української виховної традиції.
4. Основні причини кризового становища сучасної сім'ї.
5. Вплив сімейних традицій для становлення особистості дитини.
6. Нетрадиційні форми співпраці ЗДО з батьками.
7. Класики родинної педагогіки про необхідність виховання дитини в родині.
8. Особливості виховання в українській родині.
9. Розвиток української виховної традиції в сучасних умовах.
10. Традиції виховання хлопчиків і дівчаток в українській родині.
11. Формування гармонійних взаємин між батьками і дітьми.
12. Педагогізація батьків дошкільників – передумова успішного виховання дитини.
13. Шляхи залучення дитини до домашньої праці.
14. Розвиток пізнавальних інтересів дитини дошкільного віку в сім'ї.
15. Всебічний розвиток особистості дитини – головна мета родинного виховання.
16. Формування педагогічної культури батьків в умовах ЗДО.
17. Шляхи попередження та подолання педагогічних прогалин у родинному вихованні.
18. Негативний вплив на дитину вживання алкоголю батьками.
19. Виховання єдиної дитини в сім'ї.
20. Виховання дитини в родині, яка складається з кількох поколінь.
21. Взаємозв'язок домашнього режиму дня з режимом ЗДО.
22. Особистий приклад батьків – важлива умова виховання культури поведінки дитини.
23. Виховання культури поведінки дитини у громадських місцях.

24. Фамілістика – комплексна системна наука про сім'ю.
25. Розробка теоретичних проблем родинної педагогіки.
26. Вивчення досвіду родинного виховання.
27. Упровадження наукових досягнень у практику сімейного виховання.
28. Дослідження шляхів підвищення педагогічної культури батьків.
29. Співвідношення сімейного і суспільного виховання та технології взаємодії батьків і професійних педагогів.
30. Види несправжнього авторитету.
31. Об'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї.
32. Суб'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї.
33. Місце дитини в сімейному колективі.
34. Сімейні традиції – основний засіб трансляції соціально-культурних цінностей.
35. Структура педагогічної культури батьків.
36. Основні поняття «теорії виховання батьків».
37. Програми педагогічної освіти батьків.
38. Правила педагогічного спілкування з батьками.
39. Форми роботи з батьками.
40. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання і розвиток дитини.
41. Виховання в сім'ї – першооснова розвитку особистості дитини.
42. Здійсніть порівняльний аналіз виховного процесу в сім'ї та родині.
43. Здійсніть порівняльний аналіз процесу виховання з боку різних поколінь родичів.
44. Виокремте різні підходи до тлумачення поняття «виховний потенціал родини» в науковій літературі.
45. Визначте причини неефективності виховання дітей дошкільного віку з боку окремих батьків.
46. Визначте переваги та недоліки психолого-педагогічного супроводу дитини-дошкільника з боку родичів.
47. Ознайомтесь з особливостями побутування опікунської та прийомної сім'ї.

48. Охарактеризуйте передовий досвід боротьби із низькою народжуваністю за кордоном (країна на вибір).

49. Опрацюйте публікації М.Г. Стельмаховича. Визначте відмінності у них. Проаналізуйте подібність тверджень із іншими авторами.

50. Проаналізуйте врахування принципів демократизації та гуманізації у виховному процесі сучасної родини.

51. Визначте переваги та недоліки використання традиційних форм методичної роботи для формування компетентності вихователів з урахуванням традицій родинного виховання в українській родині.

52. Визначте переваги та недоліки використання інноваційних форм методичної роботи для формування компетентності вихователів.

53. Рівень педагогічної майстерності вихователя з питань родинного виховання.

54. Сформулюйте вимоги до родичів, які враховували б особливості поведінки дітей із розлучених сімей.

55. Обґрунтуйте вимоги до членів родини щодо необхідної допомоги у вихованні дітей в осиротілій сім'ї.

56. Визначте умови ефективного родинного виховання дітей у позашлюбній сім'ї.

57. Обґрунтуйте роль родини батька щодо родинного виховання дітей у сім'ї, що розпалась.

58. Окресліть шляхи вдосконалення виховного потенціалу неповної сім'ї.

59. Укладіть перелік сучасних публікацій щодо родинного виховання дітей дошкільного віку.

60. Укладіть перелік основних праць щодо родинного виховання дітей М.Г. Стельмаховича.

**ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РОДИННА ПЕДАГОГІКА»**

1. Історичні аспекти розвитку української родини та виховання в ній.
2. Виховні функції родини.
3. Принципи та засоби родинно-виховного впливу.
4. Різниця між категоріями «родина» та «сім'я».
5. Виховний потенціал родини.
6. Господарська функція родини.
7. Співпраця родини та закладу дошкільної освіти.
8. Зарубіжні моделі реалізації програми виховання батьків.
9. Методи родинної педагогіки.
10. Наочно-інформаційні форми роботи з батьками.
11. Народна педагогіка про родину.
12. Патріотичне виховання у родині.
13. Педагогічна і психологічна компетентність родини.
14. Принципи родинного виховання.
15. Програми педагогічної освіти батьків.
16. Родинні традиції.
17. Фамілістика та її значення для родинного виховання.
18. Форми роботи з батьками.
19. Сутність українського родинного виховання.
20. Історичні аспекти розвитку української родини та виховання в ній.
21. Виховні функції родини.
22. Принципи та засоби родинно-виховного впливу.
23. Закономірності процесу родинного виховання.
24. Зміст і завдання родинного виховання дітей.
25. Виховний потенціал родини.
26. Загальна характеристика виховного потенціалу родини.
27. Мати і батько – найперші вихователі дитини.
28. Значущість зв'язку поколінь у родині.
29. Основні складові компоненти родинного життя.

30. Можливості батьків у психолого-педагогічному супроводі дитини, формуванні якостей майбутнього сім'янина.
31. Дідусі, бабусі, брати і сестри як вихователі.
32. Зміст і провідні напрями родинного виховання.
33. Соціально-демографічні і психолого-педагогічні проблеми відтворення народонаселення.
34. Морально-патріотичне виховання дітей у родині.
35. Громадянське виховання дітей у родині.
36. Господарсько-трудове та економічне виховання дітей у родині.
37. Вплив хрещених батьків на дошкільників.
38. Роль хрещених батьків у житті української родини.
39. Обов'язки та функції хрещених батьків.
40. Врахування в родинному вихованні особливостей розвитку й поведінки дітей із різних типів неповних сімей.
41. Удосконалення родинного виховання.
42. Корифеї родинної педагогіки.
43. Педагогічна співпраця вчителів і батьків у збагаченні родинного виховання.
44. Родинне виховання у історії української педагогічної думки.
45. Педагогічні проблеми сучасної родини.
46. Зовнішні фактори впливу на родинне виховання.
47. Особливості виконання виховних функцій у різних родинах.
48. Педагогічні умови ефективності спілкування між родичами.
49. Проблема розлучень та їхній вплив на формування особистості дитини.
50. Родинні звичаї, традиції, обряди та їхня роль у вихованні особистості.
51. Педагогічна культура батьків.
52. Повага до найстарших членів родини.
53. Українська фамілістика.
54. Українське родинознавство.
55. Деонтологія в українській традиції.
56. Переваги та недоліки психолого-педагогічного супроводу дитини-дошкільника з боку родичів.

57. Вимоги до родичів стосовно особливостей поведінки дітей із розлучених сімей.

58. Вимоги до членів родини щодо необхідної допомоги у вихованні дітей в осиротілій сім'ї.

59. Умови ефективного родинного виховання дітей у позашлюбній сім'ї.

60. Роль родини батька щодо родинного виховання дітей у сім'ї, що розпалася.

ДОДАТОК В

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ДИСЦИПЛІНИ «РОДИННА ПЕДАГОГІКА»

1. Проаналізуйте основні етапи розвитку українського родинного виховання.
2. Розкрийте зміст народно-виховного досвіду, застосовуваного у сучасному родинному вихованні.
3. Висвітліть основні аспекти виховання в українській родині за публікаціями сучасних авторів.
4. Обґрунтуйте роль церкви у забезпеченні родинного виховання.
5. Укладіть добірку афоризмів про українське родинне виховання.
6. Підготуйте добірку цитат відомих вітчизняних учених щодо родинного виховання.
7. Визначіть пріоритети родинного виховання в українській традиції.
8. Підготуйте консультацію для батьків про організацію раціонального харчування дитини.
9. Підготуйте добірку різних видів народних ігор (6–8) для дітей різного віку.
10. Сформулюйте педагогічні правила заохочення та покарання в родині.
11. Створіть образні моделі різних типів сучасної родини.
12. Представте схему основних функцій батьків і дітей в різні періоди формування родинних стосунків.
13. Ознайомтесь із законодавчими матеріалами про шлюб, сім'ю, права та обов'язки батьків щодо виховання дітей в Україні.
14. Створіть картотеку публікацій з періодичної преси, в яких би розкривалися основні труднощі родинного виховання.
15. Створіть образну модель джерел родинної педагогіки та розробіть схему взаємозв'язку родинної педагогіки й інших наук.
16. Складіть тлумачний словничок родинних відносин та стосунків в українській традиції.
17. Оберіть фольклорний матеріал, в якому розкриваються роль та значення родинного виховання в житті дошкільняти.

18. Створіть картотеку публікацій про особливості соціалізації у родинно-сімейному колі.
19. Створіть картотеку публікацій про відповідальність батьків за виховання дітей.
20. Створіть картотеку публікацій про кумівство: причини виникнення, значення, роль у процесі соціалізації особистості.
21. На основі рекомендованої науково-методичної літератури обґрунтуйте різні наукові підходи до тлумачення понять «родина», «сім'я», «родинно-виховний вплив».
22. Здійсніть порівняльний аналіз виховного процесу в сім'ї та родині.
23. Здійсніть порівняльний аналіз процесу виховання з боку різних поколінь родичів.
24. Укладіть перелік сучасних трактувань закономірностей процесу родинного виховання дітей дошкільного віку.
25. Укладіть перелік основних завдань родинного виховання дітей.
26. Виокремте різні підходи до тлумачення поняття «виховний потенціал родини» в науковій літературі.
27. Визначте причини неефективності виховання дітей дошкільного віку з боку окремих батьків.
28. Визначте переваги та недоліки психолого-педагогічного супроводу дитини-дошкільника з боку родичів.
29. Ознайомтесь з особливостями побутування опікунської та прийомної сім'ї.
30. Охарактеризуйте передовий досвід боротьби із низькою народжуваністю за кордоном (країна на вибір).
31. Розкрийте особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій в морально-патріотичному вихованні дітей.
32. Розкрийте змістові аспекти громадянського виховання.
33. Підготуйте глосарій до реалізації процесу економічного виховання дошкільників.
34. Опрацюйте публікації М.Г. Стельмаховича. Визначте відмінності у них. Проаналізуйте подібність тверджень із іншими авторами.

35. Проаналізуйте врахування принципів демократизації та гуманізації у виховному процесі сучасної родини.

36. Визначте переваги та недоліки використання традиційних форм методичної роботи для формування компетентності вихователів з урахуванням традицій родинного виховання в українській родині.

37. Визначте переваги та недоліки використання інноваційних форм методичної роботи для формування компетентності вихователів.

38. Охарактеризуйте рівень педагогічної майстерності вихователя з питань родинного виховання.

39. Ознайомтесь з різновидами неповних сімей.

40. Сформулюйте вимоги щодо родичів, які враховували б особливості поведінки дітей із розлучених сімей.

41. Обґрунтуйте вимоги до членів родини щодо необхідної допомоги у вихованні дітей в осиротілій сім'ї.

42. Визначте умови ефективного родинного виховання дітей у позашлюбній сім'ї.

43. Обґрунтуйте роль родини батька щодо родинного виховання дітей у сім'ї, що розпалась.

44. Окресліть шляхи вдосконалення виховного потенціалу неповної сім'ї.

45. Обґрунтуйте доцільність врахування спадщини відомих українських педагогів у родинному вихованні.

46. Як ви розумієте роль педагогів і батьків у збагаченні родинного виховання?

47. Визначте виховні функції родини у сучасному суспільстві.

48. Визначте особливості принципів родинно-виховного впливу.

49. Визначте основні засоби родинно-виховного впливу української родини.

50. Обґрунтуйте умови раціоналізації родинного виховання в організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

51. Перелічіть обов'язки хрещених батьків.

52. Охарактеризуйте соціально-демографічні і психолого-педагогічні проблеми відтворення народонаселення.

53. Розкрийте питання врахування у родинному вихованні особливостей розвитку й поведінки дітей із різних типів неповних сімей.

54. Розкрийте питання врахування у родинному вихованні особливостей поведінки дітей із розлучених сімей.

55. Проаналізуйте зарубіжні моделі реалізації програми виховання батьків.

56. Опишіть положення народної педагогіки про родину.

57. Перелічіть і охарактеризуйте програми педагогічної освіти батьків.

58. Назвіть родинні традиції.

59. Окресліть роль фамілістики та її значення для родинного виховання.

60. Висвітліть відповідальність батьків за виховання дітей.

ЗРАЗКИ ПУБЛІКАЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РОДИННА ПЕДАГОГІКА»

1. Калічак Ю.Л. Василь Сухомлинський про родинне виховання дошкільників. *Педагогіка Василя Сухомлинського: від традицій до інновацій* : збірник наукових праць / за ред. М. Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. С. 118–124.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Дошкільний вік – неповторний період у житті людини. У дитячому віці великі очікування покладаються батьками на вихователя закладу дошкільної освіти. Рівень розвитку майбутнього покоління визначається, насамперед, педагогічним професіоналізмом, творчою компетентністю, професійним педагогічним мисленням педагога, його креативністю, психологічною готовністю до педагогічної творчості.

У ранньому дошкільному віці є необхідність розвитку творчих здібностей дитини. У зв'язку з цим важливого значення щодо розвитку творчості в дитячому віці набувають педагогічні погляди відомого українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського.

Звертаючись до педагогів, учений наголошує: «Не забувайте, ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність – в самій дитині, в її ставленні до знань і до Вас. Це бажання учитись, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи» [2, с. 178].

Актуалізуючи роль педагога в розвитку особистості дитини дошкільного віку, В. Сухомлинський зауважував: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» [5, с. 11].

Особливістю педагогічної творчості вихователя закладу дошкільної освіти, на думку В. Сухомлинського, є те, що в об'єктиві його уваги є дитина, яка постійно змінюється, завжди нова, сьогодні не така, як вчора [4, с. 421].

Лише творчий педагог може розвинути творчі можливості дітей, розкрити їхній творчий потенціал. У педагогічній роботі дослідник вбачав безмежні можливості для творчої діяльності, «тому що творчість у нашій праці... це насамперед, пізнання людини, подив перед багатогранністю й невичерпністю людського» [4, с. 422]. Успіх роботи педагога залежить від систематичної і ретельної праці над собою – підвищенням педагогічного рівня, особистій готовності до творчості.

В.О. Сухомлинський одним із перших розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків, стверджуючи, що батьки мають вчитися стільки ж років (у батьківській школі), скільки й діти. Загалом у його педагогічній системі утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якої батьки мали стати активними помічниками вчителів. Цьому сприяло не лише навчання батьків, а й спільне проведення свят, різноманітних суспільно корисних справ.

У «Батьківській педагогіці» вчений по-новому осмислив взаємозв'язки родини і школи. В основі цих зв'язків – глибоке народне підґрунтя. Спираючись на усну народну творчість, вчений розглянув кращі здобутки етнічних засад виховання [2, с. 71].

За В. Сухомлинським, кожен народ створює власну систему етнічних цінностей, яка найповніше відображає його ментальність, особливості національної свідомості. Ці цінності народ відтворює і розвиває через мову, літературу, мистецтво, фольклор, виробничі відносини, побут, а також звичаї та традиції. Також автор доступно, яскраво й образно продемонстрував зразки родинного виховання дітей та молоді з урахуванням етнічних засад українського народу.

У праці «Як виховати справжню людину» він дав пораду майбутнім матерям і батькам вивчати історію свого народу, виховувати шанобливе ставлення до близьких, оскільки святими, за його переконанням, є поняття: народ, мати, батько, син. У «Листах до сина» й «Листах до

дочки» вчений підтвердив свої переконання і дав конкретні поради щодо підготовки до родинного життя.

Педагог був упевнений, що саме батько й мати – перші вчителі і вихователі. Без батьківського слова, вдумливого погляду на розумовий світ дитини, без атмосфери багатого, цікавого, повноцінного духовного життя сім'ї – цього першого вогнища думки, почуття, рідного слова – немислимий повноцінний розумовий розвиток дитини, необхідний для успішного навчання в школі [1].

Моделюючи педагогічний процес, В. Сухомлинський заохочував і залучав батьків до шкільного виховання своїх дітей. Видатний педагог звертається до духовних джерел сімейної педагогіки, надаючи їй ключову роль у формуванні та розвитку виховної позиції. «Сім'я в нашому суспільстві, – пише він, – це первинний осередок багатогранних людських відносин господарських, моральних, духовних, культурних, естетичних. І, звичайно, виховних. Однак могутньою та облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [6].

В. Сухомлинський вважав, що гармонійний розвиток дитини дошкільного віку можливий лише за умови, коли навчальний заклад і сім'я будуть одностайними у спільній роботі і діятимуть одностаїно, адже розвиток особистості залежить від культури батька й матері, пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків.

Позитивні результати родинної народної педагогіки є тоді, коли батько і мати виступають у єдності, коли материнська і батьківська любов є мудрою, коли є рівновага і гармонія доброти, і суворості, ласки і вимогливості. Видатний педагог рішуче відкидав у родинному вихованні «вольові засоби».

Зміст педагогічної роботи з батьками, за В.О. Сухомлинським, передбачає врахування таких педагогічних принципів: інтерес батьків до педагогічних знань, рівень педагогічної освіти і культури батьків, чітка організація системи педагогічної освіти, диференціація змісту освіти, використання різноманітних індивідуальних і групових форм роботи, практична спрямованість занять. Педагог показав залежність

рівня розвитку особистості від культури батька й матері, як на прикладі батьків діти пізнають суспільне оточення, людські відносини [4].

В.О. Сухомлинський наголошував, що для кожної родини характерний свій тип стосунків, стиль спілкування, а, отже, і свій мікроклімат. Він може бути сприятливим для самореалізації особистості або несприятливим – із протилежним ефектом. Тому, кожна родина вимагає властивих підходів, орієнтованих на власні особливості. А саме родинне виховання необхідно сприймати і вивчати як комплексну проблему, що стосується особистості, її життя і тих умов, за яких вона розвивається – соціальних, економічних, педагогічних, психологічних, культурологічних тощо.

На виховання дошкільника, його соціалізацію впливає практично оточення, незалежно від того, цей вплив відбувається безпосередньо, чи опосередковано. Найбільша ступінь впливу у своїх почуттях, поведінці та рисах характеру належить родині, її благополуччю та добробуту, рівню сформованості загальної та педагогічної культури, рівню готовності до виховання дитини, їхнім особистісним якостям та ціннісним орієнтаціям тощо [2, с. 203].

Учений обґрунтував провідні принципи згідно з якими має здійснюватися педагогічна пропаганда серед батьків:

виховання дітей – почесний суспільний обов'язок батьків, батько й мати повинні бути не менш мудрими творцями людини, ніж педагоги;
за змістом педагогічна пропаганда має охоплювати всі складові виховання;

у розв'язанні складних проблем сімейного виховання необхідно забезпечувати індивідуальний підхід і додержання педагогічного такту;
потрібні систематичність педагогічної пропаганди і всебічне охоплення батьків [7, с. 77].

У ЗДО, у батьків та вихователів є спільне завдання: зробити все, щоб діти росли щасливими, здоровими, активними, життєрадісними, комунікативними, щоб вони стали гармонійно розвиненими особистостями. «Кожен учитель, кожен батько мріє про те, щоб його діти вирости допитливими людьми, щоб у кожному серці запалав вогник жадоби пізнання. Але як запалити цей вогник? Треба розкрити перед дітьми

книгу життя, живі, яскраві сторінки навколишнього світу. Нехай дитина сама перегортає сторінки цієї книги, нехай відчуває себе шукачем і землепрохідцем. Від нас, дорослих, залежить те, щоб дитина відчула романтику, красу пізнання» [5, с. 22].

Питання виникають, а от часу, можливостей для «навчання» у батьків часто не вистачає. Провідна роль в організації спілкування з батьками вихованців належить вихователям. Щоб вибудувати його, вихователю необхідно мати комунікативні навички, вміти орієнтуватися у проблемах виховання та потребах сім'ї, мати інформацію про останні досягнення у науці. Він повинен дати батькам відчуття своєї компетентності і зацікавленості в успішному розвитку дитини, показати їм, що він бачить у них своїх партнерів та однодумців. В.О. Сухомлинський зазначав, що «без батьківської мудрості нема виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадянському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків, у них – її коріння й джерело» [5, с. 21].

Щоб батьки почали виявляти більшу цікавість до виховання своїх дітей в ДНЗ, потрібно, щоб вони бачили результати творчості дітей, чули про свою дитину позитивно, залучалися до справ дитячого садку, зустрічали гарне відношення вихователів. Атмосфера творчості, добра, згуртованості в ЗДО позитивно впливає на батьків.

В.О. Сухомлинський довів, що дошкільна підготовка допомагає виявити та вивчити кожну дитину, її характер, задатки, нахили. В роботі з батьками майбутніх першокласників він ставив мету – надати необхідну педагогічну спрямованість виховному впливу батьків на дітей передшкільного віку, сформувати в умовах родинного виховання такий емоційний настрій майбутнього першокласника, щоб він спокійно сприймав вплив вчителя та шкільного колективу [3, с. 88].

Моніторинг роботи сучасної системи дошкільної освіти дає підстави стверджувати, що створення сучасних моделей і підходів до підготовки вихователя найменших неможлива без врахування здійснених

психолого-педагогічних досліджень, історико-педагогічного досвіду, виявлення прогресивних ідей та можливостей їх творчого використання.

Аналіз передового педагогічного досвіду В.О. Сухомлинського, а також досвіду роботи працівників ЗДО, які використовують ідеї видатного педагога в навчально-виховному процесі з дітьми дошкільного віку у практиці своєї діяльності, дає підставу стверджувати, що при їх умілому використанні суттєво зростає ефективність виховного процесу, ефективніше забезпечується готовність дітей до майбутнього життя.

Література

1. Родчанин Е.Г., И.А. Зязюн. Гуманист. Мыслитель. Педагог: об идеалах В.А. Сухомлинского. Москва : Педагогика, 1991. 112 с.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1976. 263 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 415 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. 630 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. 590 с.
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 269 с.

2. Kalichak Y.L., Ivanyuk Y.M. Family upbringing in preschool system. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)* : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27–28 вересня 2019 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 35–38.

FAMILY UPBRINGING IN PRESCHOOL SYSTEM

Family upbringing provides for a certain purpose, presence of specific tasks. Since in our society the interests of the government and parents regarding the upbringing of the younger generation coincide, the goals and tasks of social and family education are basically identical [2, 3, 5].

The main goal of the upbringing of children in the family is the comprehensive development of the personality, provides spiritual wealth, moral purity and physical perfection. The achievement of the aim includes the realization of such tasks as physical, mental, moral, labor, aesthetic education [4, p. 11].

Care for the health of the child, his physical training, hardening, development of strength, dexterity, quickness, endurance are an important point in family education. A healthy, physically developed person is able to deal more effectively with mental and physical work, she, as a rule, benevolent to others, perceives beauty [3, p. 57].

In the family, children from early childhood are taught to perform morning gymnastics, play various mobile games, exercises of a sports nature, together to engage in accessible tourism, sometimes teach the child to tempering procedures, teach to take care of their health, do not allow harmful habits. And this is the most important thing – a personal example. The upbringing of children in the family involves mental development. Teaching the native language, stories of fairy tales, reading books, encouraging children's curiosity, answering the questions of the child – all this serves the interests of developing thinking, memory, attention, imagination, serves as a means of preparing for school studies.. Moral education of children is almost the most important problem, because it is connected with the formation of a model of behavior, relations between people. It is in the family that children com-

prehend the ABC of morality, learn the difference between good and evil, learn to show goodwill, provide help as much as possible [9, p. 40].

Moral upbringing in the family is the formation of love for the native land, their motherland, humanity, a feeling of partnership, honesty, justice, responsibility. The most important thing is to organize the whole life of the child in accordance with the principles of universal morality, the daily practice of proper behavior [7, p. 45].

Extremely responsible in the system of family upbringing is the labor education of children – participation in household chores, assistance to adults, imitation of various types of work in their games. The important task of parents is systematic encouragement and all kinds of assistance. Accessible forms of self-service, participation in domestic work, armament the child with a variety of skills and habits, explaining the role of labor in the life of man and society, familiarizing with professions, encouraging participation in socially useful work – a significant basis for the future worker, able to provide himself and his family with everything necessary and to bring benefits to society.

Aesthetic education is closely connected with other aspects of education, it helps to attract children to the beautiful, teaches to perceive and appreciate beauty in life, nature, art, teaches them to create according to the laws of beauty. To this end, relatives should use drawing, modeling, joint listening to music, songs, teaching the child to play musical instruments, visiting theaters, museums, exhibitions, local history tours and the like. The task of the family is to educate not only consumers, viewers of beautiful, but also active participants in its creation in all possible spheres. Constant and deep study of the child, special identification of his interests, demands, hobbies, inclinations and deposits, advantages and disadvantages, positive qualities and negative features will allow to effectively influence the formation of the personality of a child of preschool age, to emphasize its positive aspects and develop them, persistently overcoming negative features [6, p. 130].

Trust is the most important line of all relatives behaviour of the preschool. It is very important that the child also trust them. The family is the main educational center, because it is the family that introduces the child into the world of social relations, forms the attitude towards others, certain moral values. For a full-fledged life, it is very important that the spiritual needs bet-

ween family members are close. Loss of spirituality is tantamount to loss of humanity [7, p. 45].

It is a great art to raise a child, since the process of upbringing itself is a constant and continuous work in the family circle.

In everyday communication among the family, the child knows the world, derives examples, acquires life experience, assimilates the rules of behavior. In the family, the child acquires the first experience, develops the first feelings of citizenship. If relatives own a wide range of interests, practical attitude to the environment, then the child, sharing with them the mood, joining to their affairs and concerns, assimilates the corresponding moral and rules [8, p. 177].

Family – is a school of feelings of the child. Looking on the relationship of adults, the child acquires moral and emotional experience. In a calm environment and she is calm. The child by its nature is active, inquisitive, it easily assimilates everything that sees and hears, the mood of adults is transmitted to her. Therefore, it is important what emotional impressions she receives: positive or negative; what are the adult manifestations of it: sincerity, caring, tenderness, friendly faces, calm tone, humor or haste, rumbliness, pettiness and grim faces. All this is the first brick in the future personality edifying [10, p. 330].

The family is a collective whose members have their respective responsibilities. As a member of the family circle, the child also enters into the system of existing relations. If the family is dominated by benevolence, attention to each other, the ability to listen to the other, respect for the older, it is only for the benefit of the of child's best features. The family professes the unity of meaningful communication with children, as well as unity of compliance with its requirements. In family practice, prohibitions and coercion, physical punishments are unacceptable, because this is not consistent with the important principle of pedagogy – respect for the personality of a child of preschool age [4, p. 28].

An important role in the upbringing of a disciplined responsible person is the observance of the regime, health protection, the formation of a culture's behavior, humane manifestations and patriotic undertakings.

Upbringing is a creative search that does not tolerate thoughtlessness and hasty decisions. The ability to understand the child, its condition and the motives of behavior make it possible to determine the most appropriate approach to it. In any complex pedagogical situations, parents should be considered with feelings of a small person, to see in it the person, to strive for mutual understanding, which is based on respect and trust of justice in estimation of actions of children, in their demands to remain always friendly [3, p. 118].

Young parents must realize that their relations need to be coordinated in such a way as to demonstrate patience and tact, to raise respect for each of the parents in the child, and not to criticize each other in the presence of relatives, friends, children. Criticism of one of the parents bears on the child's soul, causes resentment, tension in relations, leads to emotional breaks, conflicts. So there is alienation, which leads to the disintegration of the family. The authority of parents is kept on respect, the exaltation of everyone's personality. In the eyes of children, parental authority increases when they have exemplary behavior [6, p. 131].

Parental authority is increased if the parents lead one line of education. Parents should never condemn, and especially cancel decisions of each other, if they do not even agree with it. All misunderstandings parents decide without children.

The child is brought up by everything, even the appearance of the room in which she lives. It is not right for parents to think that these are trifles. The child grows neat, hard-working, when he is brought up in an environment of work, accuracy, if she is trained to purity, diligence. Children who are brought up in conditions of constant disorder, neglect, acquire feature of disorganization and uncleanness, transferring everything to the institution of pre-school education [8, p. 44].

Parental control is essential in the upbringing of children. Children may not always make themselves hold back their word, turn their beliefs into action, although they know how to act. This happens because the action is always active, it is connected with the ability to overcome the difficulties that meet in the way of the task, and not all children are able to cope with them [3, p. 19].

The centuries-old experience of family parenting has set out certain rules that will help to optimize the educational process:

1. Love your child.
2. Constantly praise the child for her right actions, encouraging her to take active action.
3. Protect your child from negative physical and moral influences.
4. Create moral comfort in your family. The family hearth is a source of peace, joy, respect, justice and security [8, p. 198].

Therefore, parents need to remember that not only is it necessary to keep their children financially, but also to nurture them spiritually. Then you can only wait for a quiet senility

References

1. Kovbas B., Kostiv V. (2006). Rodynna pedahohika [family pedagogy]. (Vols. 1–3). T. 2 Osnovy rodynnoho vykhovania. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
2. Kostiv V. (1998). Konsultatyvna robota z problem rodynnoho vykhovania u nepovnii simyi [Counseling on problem of single parenting] Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Marushkevych A.A., Postovyi V.H., Aliey ekseienko T.F. et al. (2002). Rodynna pedahohika [Family pedagogy]. Kyiv: PARAPAN vyd-vo [in Ukrainian].
4. Kostiv V. (Eds.). (1995). Rodynni vzaiemyny i problemy vykhovannia ditei [Family relationship and child-rearing problems]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
5. Arvata F. et al. (Eds.). (1996). Rodynno-simeina entsyklopediia [Family encyclopedia]. Kyiv: Bohdana [in Ukrainian].
6. Stelmakhovych M. Vykhovni tsinnosti tradytsiinoi ukrainskoi rodyny [The educational values of the traditional Ukrainian family]. *Tsinosti osvity i vykhovannia – Values of education and upbringing*. Kyiv. 129–132 [in Ukrainian].
7. Stelmakhovych M. (1995). Pedahohichni umovy efektyvnoho vykorystannia ukrainoznavstva v systemi rodynnoho vykhovannia [Pedagogical conditions for effective use of Ukrainian Studies in the system of family

upbringing]. *Ukrainske narodoznavstvo i problemy natsionalnoho vykhovannia shkoliariv – Ukrainian science and problems of national upbringing of pupils*. Ivano-Frankivsk. 44–48 [in Ukrainian].

8. Stelmakhovych M. (1996). *Ukrainska rodynna pedahohika* [Ukrainian family pedagogy]. Kyiv: ISDO [in Ukrainian].

9. Strumanskyi V. (1996). *Pedahohika narodno-pobutovoho zhyttia ukrainskoi liudnosti. Posibnyk dlia uchyteliv ukrainoznavstva* [Pedagogy of national life of ukrainian. A guide for teachers of Ukrainian studies]. *Ridna Shkola*, 3, 31–50 [in Ukrainian].

10. Orel L. (Compiler). (2000). *Ukrainska rodyna: Rodynnyi i hromadskyi pobut* [Ukrainian family. Family and public life]. Kyiv: Olena Teliha vyd-vo [in Ukrainian].

3. Калічак Ю.Л., Чомко І.В. Роль батьків у реалізації потенційних можливостей дитини раннього віку. *The XVIII International Scientific and Practical Conference «Advancing in research, practice and education»*, May 10–13, 2022, Florence, Italy. P. 425–430.

РОЛЬ БАТЬКІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ РАННЬОГО ВІКУ

Реалізація потенційних можливостей дитини раннього віку входить в обов'язки насамперед батьків. Проте, за відсутності спеціально організованої батьківської педагогіки (навчання батьківству та материнству) молоді мами і татусі доволі часто вдаються до крайнощів у вихованні рідного малюка. Окремі з них дбають лише про належний фізичний розвиток і здоров'я своєї дитини, інші – намагаються навчати однорічного нащадка англійської мови, математики тощо. Нез'ясованим залишається питання реалізації всіх потенційних можливостей раннього віку.

Ранній вік неможливо переоцінити. В один рік малюк ледве-ледве починає ходити і знає невелику кількість слів (близько десяти), з яких досить чітко та зрозуміло вимовляє менше половини. Дитина трирічного віку є повноцінною людиною, котра вмє ходити, бігати, стрибати, вмиватися, одягатися, висловлювати власну думку цілими реченнями, засвоїла основи рефлексії, здатна діяти цілеспрямовано задля досягнення бажаного результату. Із трирічною дитиною можна домовлятися й цікаво спілкуватися, оскільки вона має власну думку, поступово формує власні уявлення про все розмаїття свого оточення. Всі ці зміни відбулися з дитиною впродовж двох останніх років. Навіть підлітковий вік не зрівняється із цим періодом за швидкістю, складністю і значущістю різноманітних надзвичайно швидкоплинних змін. Звідси, можна сформулювати певні висновки, а саме:

- зміни відбуваються незалежно від бажання батьків, основним завданням котрих є забезпечення відповідних комфортних умов;
- чим швидкоплинніші та значимі зміни, тим складніше дитина звикає та до них й адаптується до нових життєвих ситуацій.

Намагання форсувати події (велика кількість нових, тобто свіжо опанованих вмінь і навичок) неодмінно призводить до появи кризових проявів поведінки дитини. Тому ранній вік – однаково важливий і для дорослих, і для малюка.

Задля забезпечення максимального розкриття й реалізації всіх потенційних можливостей дитини раннього віку потрібно чітко усвідомлювати, що гаджети є зайвим навантаженням для дитини у непростий період її життя. Плідному спілкуванню з дитиною сприятиме відвідання дитячого майданчику, адже на ньому чимала кількість цікавих співрозмовників – ровесників і батьків інших дітей. Не завадить також існування окремого блогу про виховання дитини, де можна набути нової інформації або ж поділитися власною, почути думки інших тощо.

Відкриття у банку спеціального депозитного дитячого рахунку дозволить всім близьким та знайомим зробити посильний внесок у розвиток малюка, а саме матеріалізувати подарунок, поклавши на рахунок певну суму грошей. Коли дитині виповниться три, п'ять чи сім років, кошти можна зняти та витратити на необхідні для її розвитку речі.

Серед новомодних сучасних захоплень багато батьків помітно виокремлюється бажання виростити дитину-білінгва, тобто особистість, що розуміє та говорить одразу двома, або ж трьома-чотирма мовами. Тому ледь не від народження дитини батьки вмикають їй іншомовні пісеньки та мультики, читають іншомовні книжки. Втім, жодні пісеньки й мультики іноземними мовами не допоможуть виховати дитину-білінгва, а надто, полегшать вивчення іноземної мови у старшому віці.

Білінгвізм потребує постійного спілкування двома, а якщо є така змога, то і більшою кількістю мов, або ж перебування в іншомовному середовищі. Тому існує лише два способи виховання дитини-білінгва:

- спілкування різними мовами з батьками: мама розмовляє з дитиною однією мовою, а тато – іншою;
- комунікація батьків з дитиною відбувається однією мовою, а няні – іншою за умови, що няня проводить з дитиною 8–12 годин

щодня упродовж 2–3 років, а згодом дитина відвідує дитячий садок із відповідною мовою спілкування.

Поглиблене навчання іноземної мови більш доцільним вважаємо здійснювати у школі, хоча, на думку Масару Ібуки найбільш вдалим чи сенситивним періодом є ранній вік.

Загалом, у залежності від можливостей батьків і задатків дитини, можна починати відвідувати заняття з іноземної мови у будь-якій віковій групі за умови дотримання принципів методичності, системності та постійності.

Марними, вважаємо надії на швидке засвоєння іноземної мови за два роки й відмову відвідування подальших занять. Адже заняття з іноземної мови потребують, насамперед, максимальної уваги, безмежного терпіння, довготривалого часу, безпосередньої участі та немалих коштів. При цьому багато залежить від філологічних здібностей самої дитини, схильності до вивчення іноземних мов. Будь-яка здорова дитина здатна вивчити іноземну мову в практично в будь-якому віці. Однак комусь це вдасться легко та в ігровій формі, а хтось лише завдяки неймовірним зусиллям досягне бажаного результату.

Ранній вік вважається найбільш важливим для формування усвідомленої потреби в руховій активності. Загальновідомо, що діти цього віці увесь час перебувають в русі, усе намагаються перемацати і переставити з місця на місце, постійно крутяться і вертяться, тобто активно демонструють домінування процесів збудження над процесами гальмування. Організм дитини інстинктивно прагне розвивати велику моторику та досягає неабияких результатів у цьому процесі.

Дитина раннього віку, котра помітно вирізняється неабиякою слухняністю та завидною посидючістю, монотонно викладаючи, наприклад, кубики за розміром – це або майбутній унікальний флегматик, або ж це тривожний сигнал, що наполегливо сигналізує про наявність якогось порушення розвитку.

Задля задоволення потреби дитини в здійсненні рухових дій, необхідними є систематичні заняття різноманітними фізичними вправами. Цьому сприятимуть спільні відвідання з дитиною дитячих майданчиків, заняття на вуличних тренажерах, котрі відповідають її віку та зросту,

катання на велотренажері, самокаті, роликах, ковзанах, лижах, гра з рівновеликими м'ячами тощо. Усі перелічені форми рухової активності малюків раннього віку передбачають довготривалі прогулянки та проведення часу на свіжому повітрі. Тож жодні домашні спортивні комплекси, хоч би якими гарними та яскравими вони не були б, не забезпечать дитині досягнення необхідного фізичного розвитку.

Плавання в ранньому віці відіграє надзвичайно важливе значення. Відвідувати басейн і займатися в групах для малюків можна і в шести-місячному віці, і в рік, і в два роки. Однак пам'ятайте: вміння пірнати і плавати залишається назавжди лише в тому випадку, якщо дитину регулярно відвідувала басейн до 3–4 років і далі або почала плавати у тричотирирічному віці.

Значення розвитку великої моторики дітей раннього віку:

- вдосконалення функціонування центральної нервової системи дитини, поліпшення взаємодії між півкулями головного мозку;
- запобігання короткозорості, формування здоров'язбережувальної компетентності (активізація рухової активності, проведення занять на свіжому повітрі);
- прищеплення корисних звичок позитивного ставлення дитини до занять фізичними вправами;
- сприяння швидшій соціалізації та розвиток комунікабельності, адже зі спритною, жвавою і активною дитиною охочіше грають і знайомляться однолітки, а також здійснення ігрової діяльності потребує комунікації;
- паралельне вдосконалення дрібної моторики у трирічному віці. Оскільки організм – єдине ціле, то за умови розвиненості м'язів спини м'язи кистей руки функціонують ефективніше;
- формування просторового мислення. Задля потрапляння м'ячем у ціль необхідно правильно оцінити відстань до неї, вибрати властивий напрямок і траєкторію, адекватно розподілити силу кидка тощо.

У ранньому віці в малюків активно розвивається мовлення. З метою його вдосконалення необхідно постійно розмовляйте з дитиною і коментуйте кожну її дію. В цей період малюк самостійно вивчає рідну мову. Проте від батьків залежить багатство та різноманітність його

словникового запасу, легкість користування синонімами й метафорами, різноманітність демонстрації його емоції та бажань. Успішному розвитку мовлення дитини сприятиме озвучення усього побаченого та здійснюваного. При цьому важливо здійснювати звуковимову чітко, без зайвих сюсюкань.

Основне правило для батьків дітей віком від року до трьох – категорично заборонено проводити час з дитиною мовчки. З цією ж метою необхідно багато читайте та розповідати. Читати потрібно вірші та казки або ж розповідати їх, якщо дитина наполягає. Разом з дитиною треба розглядати ілюстрації у книгах, озвучувати враження про побачене і неодноразово повторювати інформацію про кожну картинку. Навіть розповідаючи казку в черговий сотий раз, ви сприятиме її розвитку. На сьогодні існує величезний асортимент дитячої літератури, тож підібрати цікавий матеріал, що припаде до душі і дитині, і дорослому цілком просто.

Задля опанування дитиною раннього віку зовнішніх ознак світу необхідно спонукати дитину до вивчення та засвоєння назв кольорів, геометричних фігур, величин. У такий спосіб відбувається залучення свого малюка до загальнолюдських цінностей, до культури зокрема.

Досконалому запам'ятовуванню назв кольорів, геометричних фігур помітно сприяє постійне їх озвучення та проговорення, наприклад: «Принеси мені зелений кубик. Це жовтий м'ячик. Це дерев'яна дощечка. Подай мені он той червоний кубик» або «Покажи найбільшу ляльку. Розташуй ляльок за зростом. Знайди найменшу з них. Так, це найменша лялька. А зараз знайдемо трішки вищу», «Давай зберемо в коробку всі м'ячики». Не варта забувати про вагомі підстави похвалити дитину, відзначити її дії та старання.

У трирічному віці, а можливо, трохи пізніше, дитина відвідує дитячий садок і там вдосталь взаємодіє з різними дрібними предметами та сипучими речовинами, власноручно робить творчі вироби із найрізноманітніших природних матеріалів. Однак до цього часу вона повинна мати такі іграшки:

- ігровий будиночок, щоб мати можливість туди залазити;

- конструктор із великими кубиками, котрі легко з'єднувати між собою, наприклад Lego;
- дзига, розбірна пірамідка, кубики звичайні та фігурні, щоб будувати і руйнувати різноманітні вежі та замки;
- машинки великі, бажано із кількома рухомими деталями, як от дверцята кабіни, кузов, ківш тощо;
- гірка, по котрій можна спускати машинки або скочувати великі пластикові чи гумові кульки;
- приладдя для ігор з водою, піском-лопатки, лійки, пасочки тощо;
- ляльки та іграшкові звірята, іграшковий посуд, одяг, меблі та атрибути для рольових ігор у сім'ю, магазин, школу, лікарню тощо. Уже у ранньому віці діти поступово починають грати в рольові ігри, хоча їхній пік здебільшого припадає на чотири-п'ять років;
- мильні бульбашки;
- великі музичні іграшки: барабан, бубон, сопілка тощо.

Фарби, пластилін, пісок діти починають позитивно сприймати у різному віці. Є спокійні малюки флегматичного типу темпераменту, котрі охоче взаємодіють із цими матеріалами вже у 12–18 місяців, а є активніші діти сангвініки і холерики, які починають радіти таким матеріалам лише у дворічному віці. Зрештою, обидва випадки вважаються нормальними варіантами розвитку організму малюка.

Таким чином, батьки дитини раннього віку повинні завжди пам'ятати, що у них чудовий малюк, котрий саме зараз переживає один із найпрекрасніших і водночас найскладніших періодів у своєму житті. Допоможіть власній дитині пройти цей період разом, подаруйте малюку своє тепло та увагу й за жодних обставин не відкупуйтеся від неї розвивальними іграшками, котрі ніяк не зможуть замінити батьківського спілкування, турботи, уваги.

Література

1. Kalichak Y.L., Sidorik N.I. Organizational and methodical providing of work with the early aged children. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)* : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів,

27–28 вересня 2019 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 28–31.

2. Арсентьєва В.П. Формування інтелектуальної культури дошкільника. *Управління дошкільним освітнім закладом*. 2013. № 5. С. 80–85.

3. Баранова М.Л. Довідник керівника дошкільного навчального закладу. Організація психолого-педагогічної допомоги дітям раннього віку. Ростов на Дону : Фенікс, 2005. 148 с.

4. Барташнікова І.А. Вчися граючи : монографія. Харків : Фоліо, 1999. 144 с.

5. Діти раннього віку розвиваються інтерактивно. Режим доступу: <http://www.lysem-do-dytyny.com/dity-rannjoho-viku>.

6. Значення раціонального харчування для дітей раннього віку. Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-209915.html>.

7. Конспект інтегрованого заняття в групі раннього віку ДНЗ. Режим доступу: http://liyalno1.blogspot.com/2014/01/blog-post_134.html

8. Конспекти занять психологічного супроводу дитини раннього віку в період адаптації. Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-235648.html>.

9. Лелюх С.В. Розвиток творчого мислення, уяви та мовлення дошкільнят : монографія. Київ : Фоліо, 2013. 65 с.

10. Мовленнєвий розвиток дітей раннього віку. Перспективне планування занять з мовленнєвого спілкування. Р. Семенюк (з досвіду роботи Квасилівського ДНЗ Рівнеського району, Рівненської області). *Палітра педагога*. 2009. № 5; 2010. № 1.

11. Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя : методичний посібник / за ред. Т.І. Поніманської. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013.

12. Стребелева К.А. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього і дошкільного віку : монографія. Київ : Просвіта, 2007. 276 с.

13. Урунтаєва Г.А. Практикум з дитячої психології : монографія. Львів : Просвіта, 1995. 291 с.

14. Як спілкуватися з дитиною раннього віку. Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-31259>

4. Семкович Х.І., Калічак Ю.Л. Психологічний супровід дошкільників з неповної сім'ї. *The XIX International Scientific and Practical Conference «Modern problems in science»*, May 17–20, 2022, Vancouver, Canada. P. 721–725.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДОШКІЛЬНИКІВ З НЕПОВНОЇ СІМ'Ї

Сім'я є однією з найважливіших для людини цінностей. Для маленької дитини сім'я – це цілий світ, у якому вона живе, робить відкриття, вчиться любити, радіти, співчувати. Будучи її членом, дитина вступає у певні відносини з батьками, які можуть на нього як позитивний, так і негативний вплив. Внаслідок цього дитина росте або доброзичливою, відкритою, товариською, або тривожною, грубою. Роль сім'ї у суспільстві найпотужніша за своєю силою і навіть не конкурує з жодними іншими соціальними інститутами, адже у сім'ї здійснюється опанування дитиною соціальних ролей, необхідних задля безболісної адаптації у суспільстві [2, с. 9].

Серед причин сімейного неблагополуччя можна назвати зміни в соціально-економічній і суспільно-політиці держави. Все це негативно впливає на взаємини між членами сім'ї та, насамперед, між батьками та дітьми. На жаль, дедалі більше стають поширеними неповні сім'ї. Відсутність повноцінного зразка для внутрішньої сімейної соціалізації майже завжди веде до певних порушень у психічному та особистісному розвитку дитини. Дані тенденції вимагають уваги з боку фахівців (психологів, дефектологів, педагогів) і щодо теоретичного дослідження проблеми, й у прикладному аспекті, у створенні програм психологічного супроводу неповних сімей [8, с. 110].

У сім'ї закладаються основи моральності людини, формуються норми поведінки, розкривається внутрішній світ, зароджуються індивідуальні якості особистості дитини дошкільного віку. Сім'я сприяє як формуванню особистості й самоствердження людини, стимулює соціальну, творчу активність, розкриває неповторну ідентичність індивідуальної самобутності. Нині чимала кількість дошкільників виховуються в неповних сім'ях, невпинно зростає кількість розлучень, спостері-

гається велика кількість позашлюбних дітей і досить високий рівень смертності серед дорослих людей, що перебувають ще в досить молодому віці внаслідок різноманітних причин (нещасні випадки на виробництві, алкоголізм, наркоманія, захворювання тощо). І як наслідок – неповні сім'ї, в яких виховуються одна або кілька дітей [12, с. 463].

Фахівці, котрі займаються науковими дослідженнями вказаної проблеми, стверджують, що діти, які виховуються у неповних сім'ях, відчують численні психологічні труднощі [1; 3; 7–10].

Мета нашого дослідження: розглянути соціально-психологічні проблеми дітей із неповних сімей та психологічну роботу з цією категорією сімей, показати вплив неповної сім'ї на розвиток особистості дитини. Задля її досягнення необхідно, на нашу думку, з'ясувати основні категорії сім'ї та особливості розвитку дитини в умовах неповної сім'ї; розглянути типи сімей та їхню специфіку; проаналізувати проблему психологічного супроводу дитини, що виховується у неповній сім'ї; окреслити форми психологічної взаємодії із неповною сім'єю; виокремити психологічні особливості дітей із неповних сімей; сформулювати методичні рекомендації для батьків щодо подолання тривожності та страхів у дітей дошкільного віку.

Здійснений ґрунтовний і детальний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє запропонувати такі рекомендації для вихователів та батьків щодо подолання тривожності та страхів. Рекомендації для роботи з тривожними дітьми:

1. Намагайтеся створити для дитини атмосферу безпеки, теплих емоційних відносин, довірливого контакту з дорослим.
2. Постійно працюйте над підвищенням самооцінки дитини.
3. Вихователю варто відмовитися від намагань диктувати свої умови, а частіше прислухатися до порад дитини.
4. Якомога частіше залучайте дітей до сюжетно-рольових ігор, котрі надають можливість спробувати різні ролі [6].

Поради педагогічним працівникам у ситуаціях, коли дитина виявляє страх або ж панічно боїться.

1. Знайдіть можливість обговорити з вихованцем його страхи та причини їх появи.

2. Складіть разом з дитиною казку чи розповідь про її страхи.
3. Спробуйте намалювати страх.
4. Використайте з цією ж метою гру або інсценізацію.
5. Організувати спілкування дитини з однолітками, котрі також відчувають страхи.
6. Всі зазначені вище види корекції необхідно застосовувати комплексно [11].

Подібні рекомендації можуть бути запропоновані педагогам у вигляді консультацій, на педагогічних радах, семінарах, у вигляді індивідуальних пам'яток тощо.

Основні поради батькам у боротьбі зі страхами дитини можна сформулювати таким чином:

1. Не варто займатися загартовуванням, котре матиме небажані наслідки.
2. Систематично нагадуйте дитині, що вона перебуває у безпеці.
3. Постійно обговорюйте з малюками їхні страхи.
4. Намагайтеся завжди відволікати дитину.
5. Всілякими способами підтримуйте дитину, проте ніколи не йдіть у неї на поводу [5, с. 13].

Рекомендації батькам доводять до відома на батьківських зборах, у батьківському куточку, на сайті закладу дошкільної освіти, у вигляді індивідуальних пам'яток, у вигляді індивідуальної бесіди тощо. Прекрасне виховання може дати і один з батьків, але для того, щоб це виховання було правильним і не шкодило дітям, потрібна подальша розробка проблеми психологічного супроводу неповних сімей.

Упродовж усього дитинства сім'я для дошкільника відіграє важливу роль у розвитку особистості. Поведінка дитини, в основному залежить від того, у якому емоційному стані перебуває вона зараз, чи подобається їй те, що їй пропонують робити.

Особливо підкреслимо той факт, що емоції, стрес, котрі перенесені в дитинстві, надзвичайно глибоко запам'ятовуються та відчутно впливають на все життя. Якщо можна дитині передати знання, розвинути мову, сформувати цілу низку вмій і навичок тощо, то не можливо зміцнити все це без емоційного підкріплення.

Сучасна психологія розглядає сім'ю як систему, у якій кожна структурна одиниця (член сім'ї) перебуває у чисельних і розмаїтих взаємозв'язках каузального характеру зі всіма іншими структурними одиницями. Тому будь-які форми психологічного супроводу сім'ї мають так чи інакше охоплювати усіх її членів [2, с. 36].

Регресивні трансформації української родини на сьогодні призвели до поступового зниження традиційних для неї цінностей любові, як інваріантного базису побудови гармонійних подружніх та батьківських взаємин, взаємоповаги і взаємодопомоги, пошани до старших, культу матері. Натомість повсюдно спостерігається знецінення сім'ї та шлюбу як соціальних інституцій, духовне збіднення сімейних стосунків. Все це виразно виявляється у функціонально неповних сім'ях [8, с. 110].

В Україні, особливо в західних областях, зростає кількість функціонально неповних сімей, у яких хтось із подружжя змушений тривалий час перебувати в трудовій еміграції. Функціонально неповна сім'я – це сім'я, у якій є і чоловік, і дружина, але професійна зайнятість, трудова еміграція, хвороба, ув'язнення когось з них зумовлюють його тривалу розлуку з сім'єю [2, с. 36].

Дітям, які виховуються у неповних сім'ях, порівняно з дітьми цього ж віку з повних сімей притаманні такі стани:

- підвищений рівень тривожності;
- емоційне відчуження від того з батьків, котрий перебуває за межами сім'ї;
- низький рівень емоційного благополуччя у сім'ї;
- занижена особистісна самооцінка [4, с. 15].

Основними психологічними проблемами неповних сімей вважаємо:

а) недостатнє розуміння важливості впливу на дитину розлуки з батьком чи матір'ю та відсутність знань про те, як полегшити переживання дитини, зберегти її прихильність до того, хто перебуває за межами сім'ї;

б) недостатність позитивних, гнучких, довірливих взаємин у сім'ї, що призводить до емоційного відчуження між батьками і дітьми;

в) відсутність єдиних поглядів батьків на виховання дітей, що ускладнює ефективність процесу виховання;

г) поступове зростання рівня емоційної відчуженості, конфліктності між її членами;

д) створення перешкод щодо можливостей задоволення членами функціонально неповних сімей тих своїх потреб, котрі реалізуються в сім'ях [11, с. 20].

Отримані результати передбачають нові перспективи наукових досліджень феномену неповної сім'ї та її впливу на психологічний розвиток дитини. Однією з невирішених проблем є дослідження впливу особливостей виховання у неповній сім'ї на її подальше життя, на формування її батьківської ідентичності, системи цінностей, налаштувань щодо побудови своєї сім'ї. Недослідженими залишаються і питання відновлення взаємин у сім'ї після можливого повернення до неї когось із батьків, хто тривалий час перебував за межами сім'ї.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : монографія. Київ : ІЗМП, 1998. 204 с.
2. Бурбо Л. Відносини «батьки – діти» : монографія. Київ : Академвидав. 2012. 128 с.;
3. Карпенко З.С. Діагностика психічного розвитку дітей 6–7 років : монографія. Івано-Франківськ, 1993. 64 с.
4. Кононко О.Л. Шкільна адаптація та психологічний вік. *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 14–16
5. Кузьменко В.І. Індивідуалізація виховання і навчання в дошкільних закладах : метод. реком. Київ : КМПУВ ім.Б. Грінченка. 2002. 39 с.
6. Особенности психического развития детей 6–7 летнего возраста / под ред. Д.Б. Эльконина, А.А. Венгера. Москва : ВЛАДОС, 1988. 132 с.
7. Черепаня Н.І. Проблеми готовності дитини до школи. *Педагогіка і психологія: Формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць. Київ, 2004. Вип. 33. С. 421–426.
8. Юрченко І.В. Психологічний супровід неповних сімей (утворених внаслідок еміграційних процесів) в умовах роботи школи-садка. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ, 2007. Вип. 14 (38). С. 108–111.

9. Юрченко І.В. Психологічні особливості внутрішньо-сімейних відносин у неповних сім'ях (на матеріалі аналізу методики «Малюнок сім'ї»). *Збірник наукових праць «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми»*. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2008. Т. X. Ч. 2. С. 506–512.

10. Юрченко І.В. Функціонально неповна сім'я: характерні риси та проблеми. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВЦВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 2. С. 207–216.

11. Юрченко І.В., Психологічна характеристика неповної сім'ї. *Альманах студентського наукового товариства «Актуальні питання психологічної науки»*. Рівне : РДГУ, 2008. Вип. 1. С. 19–24.

12. Юрченко І.В., Шевчук Г.С. Дослідження особливостей внутрішньо-сімейної ситуації у функціонально неповних сім'ях за допомогою проективної методики «Малюнок сім'ї». *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми практичної психології»*. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2008. Ч. 1. С. 460–465.

5. Калічак Ю.Л. Виховний потенціал навчальної дисципліни «Родина педагогіка» в системі професійної підготовки педагогів закладів дошкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 53. Том 1. С. 332–336.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РОДИННА ПЕДАГОГІКА» В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті детально розглянуто особливості використання виховного потенціалу навчальної дисципліни «Родина педагогіка», котра висвітлює сутність, теоретичні здобутки та практичний досвід родинного виховання у професійній підготовці фахівців дошкільного профілю. Матеріал статті уможливить підвищення професійної компетентності майбутніх вихователів та формування потреби влаштування студентами власного родинного кола та необхідності усвідомленого батьківства.

Охарактеризовано особливості викладання навчальної дисципліни «Родина педагогіка». Виявлено найважливіші принципи сучасної освіти. Підкреслено найбільш дієвий інструментарій взаємодії викладача і студента в опануванні науково-методичного доробку минулими та сучасності.

З'ясовано позитивний вплив на опанування основних теоретичних знань та практичних вмінь щодо виховання особистості в родині та їх значення в майбутній педагогічній діяльності.

Виокремлено психолого-педагогічні основи родинного виховання, тенденції виховання дитини в родині, місце родини в організації виховної діяльності з дитиною на основі особистісно-орієнтованої моделі взаємодії з нею.

Сформульовано специфічні особливості виховання в українській родині, роль і місце виховання в родині у сучасній українській системі

дошкільної освіти, непересічне значення застосування діагностичних методик для оцінки виховного потенціалу родини.

Доведено важливість застосування на практиці принципів родинного виховання, необхідність використання досвіду етнопедагогіки в індивідуальному вихованні дитини, обов'язкового врахування психолого-педагогічних особливостей дітей дошкільного віку, значення їх діагностики задля ефективного вирішення завдань едукативної дошкільників у сучасних умовах функціонування національної системи підготовки педагогічних кадрів тощо.

Ключові слова: дошкільна освіта, фахівець дошкільного профілю, родинна педагогіка, родинне виховання, професійна підготовка вихователя закладу дошкільної освіти.

EDUCATIONAL POTENTIAL OF THE DISCIPLINE «FAMILY PEDAGOGY» IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. *The article examines in detail the features of using the potential of the educational discipline «Family Pedagogy», which highlights the essence, theoretical achievements and practical experience of upbringing within family for the professional training of preschool teachers. The material of the article will make it possible to increase the professional competence of future teachers and form the need for students to arrange their own family circle and sufficiently aware parenting.*

The peculiarities of teaching the educational discipline «Family Pedagogy» have been characterized. The most important principles of modern education have been revealed. The most effective toolkit of teacher-student interaction in mastering the scientific and methodical development of the past and present is emphasized.

The positive influence on the acquisition of basic theoretical knowledge and practical skills regarding personality education in the family and their importance in future pedagogical activity has been clarified.

The psychological and pedagogical foundations of family education, the trends of child education in the family, the place of the family in the orga-

nization of educational activities with the child based on a personality-oriented model of interaction with the child are highlighted.

The specific features of upbringing in the Ukrainian family, the role and place of upbringing in the family in the modern Ukrainian system of pre-school education, the unique importance of the use of diagnostic methods for assessing the educational potential of the family are formulated.

The importance of applying the principles of family education in practice, the need to use the experience of ethnopedagogy in the individual education of a child, the mandatory consideration of the psychological and pedagogical characteristics of preschool children, the importance of their diagnosis in order to effectively solve the tasks of educating preschoolers in the modern conditions of the functioning of the national system of training of pedagogical personnel, etc. has been proven.

Key words: *preschool education, preschool teacher, family pedagogy, family education, professional training of a preschool teacher.*

Постановка проблеми. Творення самобутньої нації, усвідомлена потреба батьківства нині, як ніколи, вимагає всілякого сприяння українського суспільства. На фоні сліпого та безпідставного копіювання зарубіжного досвіду створення сім'ї молодими людьми (лібералізація одностатевих шлюбів, надзвичайно розповсюджене на сьогодні створення громадянських шлюбів, масова сімейна трудова міграція і, як наслідок, зміна місця та країни проживання через економічну безвихідь, відверта реклама алкоголю та тютюнопаління, вільний доступ до цих шкідливих звичок наймолодшого покоління тощо) унеможлиблює збереження вікового укладу традиційної української сім'ї.

Дієвим способом подолання цієї несприятливої ситуації є грамотно продумана та раціонально спланована робота зі студентами спеціальності «Дошкільна освіта», котра дозволить забезпечити виконання кількох важливих завдань:

- упорядкування родинних зв'язків теперішніх студентів;
- пропаганда родинних цінностей і здорового способу життя у середовищі молодих сімей;

- ґрунтовне вивчення власного родинного коріння та звичаїв, а також прищеплення дітям дошкільного віку справжніх цінностей і усталених традицій української родини (Костів, 1995).

Ґрунтовне вивчення та використання кращого досвіду минулого і сучасності у контексті підготовки вихователів до роботи із родинами вихованців, формуванні власних суджень щодо підвищення статусу педагогічного потенціалу сучасної української родини, батьківського виховання вважаємо дієвим методом збереження історично набутого досвіду народу. Такий підхід сприятиме актуалізації гуманістично зорієнтованих ідей, цінностей, форм, засобів, традицій, котрі створювалися тисячоліттями суспільством, що чітко усвідомлювало пріоритетну роль родинного виховання у розвитку особистості української дитини (Стельмахович, 1992).

Виховання у родинному колі у всі періоди розвитку національної педагогічної думки перебувало у зоні особливої уваги науковців і практиків. Відтак наука накопичила безцінний матеріал, котрий може стати підґрунтям професійної підготовки фахівців дошкільної освіти у процесі гармонійного поєднання завдань громадського та родинного виховання.

Гуманізація вищої педагогічної освіти уможливила створення інтегрованої системи підготовки вихователів задля використання досвіду класичної педагогіки (зарубіжної та вітчизняної), досягнень сучасної науки, кращих традицій та досвіду етнопедагогіки. Однак не варто забувати про необхідність збереження та підвищення педагогічної культури суспільства, духовною основою якого завжди залишатиметься родинна виховна практика. Суспільне виховання у всіх його проявах не спроможне зберегти культурні та духовні цінності без кардинальної зміни статусу родини та батьківського виховання, без дієвої педагогізації сучасної родини, котра нині переживає надзвичайно важкі часи (Ковбас, 2006).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У публікаціях сучасних дослідників актуальних проблем фахової підготовки вихователів дітей дошкільного віку в закладах вищої педагогічної освіти (Т. Алексєнко, О. Будник, А. Марушкевич, Р. Скульський, В. Постовий)

питанню взаємодії педагогів з родинами вихованців закладів дошкільної освіти відводиться чільне місце.

Знані українські науковці (Б. Ковбас, В. Костів, М. Стельмахович, О. Сухомлинська) переконливо доводять необхідність широкого використання всього розмаїття етнопедагогічних традицій родинного виховання, котрі потрібно активно впроваджувати у сучасний процес підготовки фахівців дошкільного профілю.

Мета статті – здійснити аналіз цілої низки особливостей викладання «Родинної педагогіки» у фаховій підготовці вихователів, можливостей застосування багатющого потенціалу навчальної дисципліни, котра висвітлює сутність теорії і практики родинного виховання багатьох поколінь українців, прискорює набуття професійної компетентності та створення власної традиційної щасливої сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Родинна педагогіка є галуззю наукового знання, котра нині швидко розвивається й успішно трансформує кращі здобутки світової та української науки і практики. Творчий та креативний підхід у вирішенні освітніх проблем сучасним педагогом можливий лише за умови успішного засвоєння й усвідомлення знань про нові функції сучасного закладу дошкільної освіти, реалізація яких зорієнтована нині на активне співробітництво з родиною вихованців. Проте, родинну педагогіку та домашнє виховання можна представити з різних аспектів лише звертаючись до низки різноманітних дисциплін, зокрема соціології, етнопедагогіки, психології тощо. Вивчення окремих з них передбачає навчальний план професійної педагогічної освіти, що уможлиблює розуміння тенденцій розвитку родини разом із засвоєнням сучасної науково-методичної літератури. Поряд з цим окремі питання родинного виховання дошкільників відображено у дисципліні «Дошкільна педагогіка» (Стельмахович, 1998: 4).

Гармонійне залучення предмету «Родинна педагогіка» у викладання блоку дисциплін психолого-педагогічного циклу сприятиме відродженню родинних цінностей і пропаганді народної мудрості в цьому напрямі.

Використання окремих відомостей з історії дошкільної педагогіки у процесі викладання курсу «Родинної педагогіки» дозволяє розв'язати багато завдань, а «саме:

- з'ясування сутності виховної мудрості народу;
- вивчення першоджерел родинної педагогіки;
- аналіз етапів розвитку родинної народної педагогіки разом із усім її інструментарієм;
- оцінка внеску педагогічних персоналій у вирішення проблем родинного виховання;
- встановлення взаємозв'язків між родинним та суспільним дошкільним вихованням;
- опанування студентами загальнолюдської моралі, гуманістичних цінностей і позитивної мотивації у створенні власної сім'ї та спільному вихованні дітей;
- заохочення студентів до вивчення історії своєї родини;
- мотивація задля підвищення рівня педагогічної культури;
- застосування набутих знань у власній батьківській та професійній діяльності» (Калічак, 2018: 4).

Власний чималий родинний досвід, а також багаторічний досвід викладання даної дисципліни дозволили сформулювати напрями подання «навчального матеріалу:

1) трансформація педагогічної спадщини з гуманістичних, загальнолюдських та національних цінностей;

2) креативний підхід щодо виявлення необхідного інструментарію задля вирішення сучасних проблем сімейного виховання» (Калічак, 2018: 8).

Лекційні заняття з дисципліни «Родинна педагогіка» передбачають такі теми: «Сутність українського родинного виховання. Закономірності, зміст і завдання родинного виховання. Виховний потенціал родини. Зміст і провідні напрями родинного виховання. Вплив хрещених батьків на дошкільників. Особливості виховання дітей у різних за структурою сім'ях. Вдосконалення родинного виховання» (Калічак, 2021: 5).

Даний перелік дозволяє зорієнтуватись студентам у загальних питаннях історії розвитку сім'ї, сімейних стосунків, традицій, становлення

науково-теоретичних засад родинної педагогіки, викликати інтерес та бажання займатися поглибленим вивченням родинних цінностей.

Величезного значення набувають семінарські заняття, самостійна робота і наукові дослідження, котрі передбачають аналіз конкретних матеріалів щодо функціонування інституту сім'ї та сімейного виховання загалом, аналізують педагогічні пам'ятки минулого (зокрема фольклор), оцінюють внесок у проблему конкретної педагогічної персоналії, встановлюють наступність між минулим та сьогоденням, ґрунтовно узагальнюють публікації у відповідних джерелах, періодичних виданнях.

Як підсумкові форми використовуються індивідуальні творчі завдання на такі «теми:

- господарська функція родини;
- співпраця родини та закладу дошкільної освіти;
- зарубіжні моделі реалізації програми виховання батьків;
- наочно-інформаційні форми роботи з батьками;
- народна педагогіка про родину;
- патріотичне виховання у родині;
- програми педагогічної освіти батьків;
- психолого-педагогічні методи вивчення сім'ї;
- родинні традиції;
- фамілістика та її значення для родинного виховання» (Калічак, 2021: 9).

З цією ж метою можна використовувати дослідження «Історія моєї родини», формування власного генеалогічного дерева, вивчення проблем родинного виховання у педагогічній спадщині класиків тощо.

Впродовж вивчення дисципліни «Родинна педагогіка» студенти ознайомлюються з характеристиками сучасної сім'ї; з проблемами психології сімейних стосунків; основними шляхами підвищення рівня педагогічної культури батьків; новітніми тенденціями взаємодії закладу дошкільної освіти та родини щодо виховання дитини та корекції її поведінки; з проблемою підготовки кадрів для родинного виховання (Марушкевич, Постовий, Алексєєнко, 2002).

Процес професійної підготовки фахівців дошкільного профілю, орієнтуючись на родинні цінності та нову філософію взаємодії родини та педагогів, на необхідність відродження статусу родинного виховання і підготовки студентів – майбутніх батьків, підвищення відповідальності батьків за виховання дітей, повинен іти в ногу з часом щодо сучасних змін у формуванні української родини.

Семінарські заняття присвячені опануванню таких питань, як тенденції і проблеми сучасного родинного виховання, форми та методи залучення дошкільників до цінностей та традицій родини, новітні підходи та способи співробітництва з родинами, педагогізація батьків, сучасні технології родинного виховання тощо. Серед різноманітних форм проведення практичних занять найбільш дієвими є, на нашу думку, дискусії, захист творчих проектів, обговорення творів художньої літератури, рольові ігри, пошук й аналіз альтернативних сімейних виховних програм, застосування сучасних тренінгових технологій (Калічак, 2018).

Водночас з поширенням обсягу знань студентів з родинної педагогіки, приведення їх у систему, виявленню найбільш актуальних традицій та ідей (усвідомлення пріоритетної ролі сім'ї; навчання дитини у сім'ї; об'єднання батьківських сил та інтересів у клуби, гуртки; необхідність педагогічної рефлексії; гуманізація сімейних стосунків тощо), запровадження наукових даних у практику закладів дошкільної освіти, сімейне виховання та роботу з батьками. Зміст і методика навчання у закладах вищої педагогічної освіти, насамперед, передбачають прищеплення практичних умінь, вивчення нетрадиційного досвіду родинного дошкільного виховання і обов'язково на підвищення особистої зацікавленості у власних позитивних педагогічних результатах. Чітке розуміння ідеї відповідальності за виховання дітей батьками при допомозі різноманітних соціальних інститутів забезпечить очікуваний ефект едукативної (Стельмахович, 1998).

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що можливими та оптимальними шляхами та засобами використання ідей родинної педагогіки є їх включення у зміст навчальних курсів психолого-педагогічного циклу, створення та розробка альтернативних спецкурсів та спецсемінарів з родинної педагогіки; переорієнтація викладання на основопо-

ложну домінанту, гармонійне поєднання мотиваційного, змістового та технологічного компонентів, використання студентами набутого досвіду у практиці професійної діяльності та у вихованні власних дітей.

Вивчення курсу «Родинна педагогіка» уможливить організацію роботи з родинами вихованців дитячого садка на сучасному етапі функціонування системи дошкільної освіти, усвідомлення особливостей та специфіки родинного виховання, його труднощів і проблем, важливості виховної функції, педагогічну і психологічну готовність до роботи з родиною у сучасних умовах, позитивної мотивації щодо створення власної гармонійної сім'ї, таким чином сповна реалізувавши весь наявний потенціал цієї навчальної дисципліни в процесі фахової підготовки вихователів.

Література

1. Будник О., Скульський Р. Як виховувати господарську культуру у дітей. Івано-Франківськ, 1996. 112 с.
2. Калічак Ю.Л. Родинна педагогіка : методичні рекомендації. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 56 с.
3. Калічак Ю.Л. Родинна педагогіка : робоча програма. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2021. 12 с.
4. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : навчальний посібник : у 3 т. Івано-Франківськ, 2006. Т. 2 : Основи родинного виховання. 288 с.
5. Костів В. Народно-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина : книга для вчителя. Івано-Франківськ, 1996. 196 с.
6. Костів В. Родинні взаємини і проблеми виховання дітей : збірник статей. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 48 с.
7. Родинна педагогіка : навчально-методичний посібник / за ред. А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексеєнко та ін. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 216 с.
8. Родинні взаємини і проблеми виховання дітей / за ред. В. Костіва. Івано-Франківськ, 1995. 48 с.
9. Стельмахович М.Г. Виховні цінності традиційної української родини. *Цінності освіти і виховання* : науково-методичний збірник / за заг. ред. О. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 129–132.

10. Стельмахович М.Г. Новітні перспективи родинного виховання. *Рідна школа*. 1998. № 78. С. 3–5.
11. Стельмахович М.Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до ХІХ ст. *Рідна школа*. 1992. № 3–4. С. 14–19.
12. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : монографія. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
13. Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядник Л. Орел. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. 424 с.

References

1. Budnyk O., Skulskyi R. *Yak vykhovuvaty hospodarsku kulturu u ditei* [How to raise economic culture in children]. Ivano-Frankivsk, 1996. 112 s. [in Ukrainian].
2. Kalichak Yu.L. *Rodynna pedahohika: metodychni rekomendatsii* [Family pedagogy: methodical recommendations]. Drohobych: Red.-vyd. viddil DDPU im. I. Franka, 2018. 56 s. [in Ukrainian].
3. Kalichak Yu.L. *Rodynna pedahohika: robocha prohrama* [Family pedagogy: working program]. Drohobych: Red.-vyd. viddil DDPU im. I. Franka, 2021. 21 s. [in Ukrainian].
4. Kovbas B., Kostiv V. *Rodynna pedahohika: navchalnyi posibnyk* [Family pedagogy: study guide]. U 3 t. Ivano-Frankivsk, 2006. T. 2. *Osnovy rodynnoho vykhovannia*. 288 s. [in Ukrainian].
5. Kostiv V. *Narodno-pedahohichni idei mynuloho u formuvanni suchasnoho simianyana: Knyha dlia vchytelia* [Folk-pedagogical ideas of the past in the formation of a modern family man: A book for a teacher]. Ivano-Frankivsk, 1996. 196 s. [in Ukrainian].
6. Kostiv V. *Rodynni vzaiemyny i problemy vykhovannia ditei* [Family relations and problems of raising children: Collection of articles]: *Zbirnyk statei*. Ivano-Frankivsk: Plai, 1995. 48 s. [in Ukrainian].
7. *Rodynna pedahohika: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Family pedagogy: educational and methodological manual]: za red. A.A. Marushkevych, V.H. Postovyi, T.F. Alieieksieienko ta in. Kyiv: Vydavets PARAPAN, 2002. 216 s. [in Ukrainian].

8. Rodynni vzaiemyny i problemy vykhovannia ditei [Family relations and problems of raising children]: za red. V. Kostiva. Ivano-Frankivsk, 1995. 48 s. [in Ukrainian].

9. Stelmakhovych M.H. Vykhovni tsinnosti tradytsiinoi ukrainskoi ro-dyny. Tsinnosti osvity i vykhovannia: naukovo-metodychnyi zbirnyk [Edu-cational values of the traditional Ukrainian family. Values of education and upbringing: a scientific and methodical collection]: za zah. red. O. Sukho-mlynskoï. Kyiv, 1997. S. 129–132. [in Ukrainian].

10. Stelmakhovych M.H. Novitni perspektyvy rodynnoho vykhovannia [New perspectives of family education]. Ridna shkola. 1998. № 78. S. 3–5. [in Ukrainian].

11. Stelmakhovych M.H. Simia i rodynne vykhovannia v Ukraini z nai-davnishykh chasiv do XIX st. [Family and family education in Ukraine from the earliest times to the 19th century]. Ridna shkola. 1992. №3–4. S. 14–19. [in Ukrainian].

12. Stelmakhovych M.H. Ukrainska rodynna pedahohika: monohrafiia [Ukrainian family pedagogy: monograph]. Kyiv: ISDO, 1996. 288 s. [in Ukrainian].

13. Ukrainska rodyna: Rodynni i hromadskyi pobut [Ukrainian family: Family and public life]: uporiadnyk L. Orel. Kyiv: Vyd-vo imeni Oleny Teli-hy, 2000. 424 s. [in Ukrainian].

Електронне навчальне видання

Юрій Калічак

РОДИННА ПЕДАГОГІКА

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Редактор

Ірина Невмержицька

Технічний редактор

Лужецька Ольга

Коректор

Артимко Ірина

Здано до набору 29.12.2022 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 8.00. Зам. 4.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 31.